

ПРЕСИНГ.

ЧНЧ
ISSN 1857-7 44X

Год. III / бр. 18 / СПИСАНИЕ НА КОМОРАТА НА ОВЛАСТЕНИ АРХИТЕКТИ И ОВЛАСТЕНИ ИНЖЕНЕРИ НА МАКЕДОНИЈА

45 ГОДИНИ ОД ПОСТОЕЊЕТО НА ДРУШТВОТО ЗА ПАТИШТА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

На 9 јануари 2014 година Друштвото за патишта на Република Македонија заедно со Градежниот факултет при УКИМ и Комората на овластени архитекти и овластени инженери на Република Македонија организираше јубилејно советување по повод 45 години од постоењето на Друштвото за патишта на Република Македонија.

На собирот на кој присуствуваа околу 300 инженери, Комората на овластени архитекти и овластени инженери на РМ доби златна плакета за придонес во развојот на професионалните одделенија во градежништвото. Наедно беше поздравена одлуката на Владата на Република Македонија да инвестира милијарда евра во патната инфраструктура во Република Македонија, како една од позначајните одлуки за поддршка и развој на градежништвото во државата.

На советувањето во стручниот дел беа презентирани повеќе реферати, а од страна на Комората на овластени инженери, Претседателот на Комората го презентираше рефератот „Права и одговорности на овластените инженери во Република Македонија“.

Д-р Горан Марковски
Професор на Градежниот факултет,
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“

НЕВИДЛИВ ГРАД

Магла...
Депресивна и тегобна,
смрдлива и здодевна
Над градот распослана
Со честички збогатена
Маглата скопска

Магла...
Застој и зачмаеност,
недвижење и закоравеност
Чиниш годиништа натезнала
Чиниш времиња непознати врежала
Маглата скопска

Магла...
За миг ја измамив
тажно Водно искачив
Низ бело море запловив
над градот, на дното послан, невидлив
Маглата скопска

Магла...
Сончеви зраци ко за инат не пушта,
го притиска градот без трунка душа.
Како станува сè погуста и погуста
надежта за светлина од пушта е попушта
Маглата скопска

Магла...
Мемориски слики таа збриша
знајни силуети безмилосно ничкоса
Скри зад себе познати простори
грди сништа во јаве престори
Маглата скопска

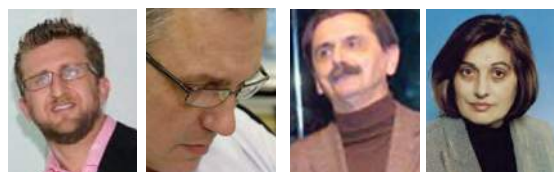
Магла...
Сè стана невидливо
И Калето отспротива
и мостот камен под него
и Вардар наш тегобен
в густа магла заробен
Маглата скопска

Магла...
Со наметка прекри сидој градски
И зад себе задскри безброј фаци
Навлезе без обзир во простори тесни
И направи таму магловити кули бесни
Маглата скопска

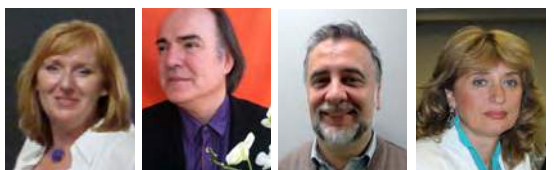
Магла...
И колку таа стравој да зрачи
И колку долго градот да го мачи
Пролетен ветер од негде ќе дувне
и маглата скопска в неврат ќе ја турне

*Почитувани,
Скромниов лирски воведник е инспириран од и
создаван во деновите обвиткани со магла, период
во кој сите ние со нетрпение ги очекувавме
промените кои со себе ги носи пролетта.*

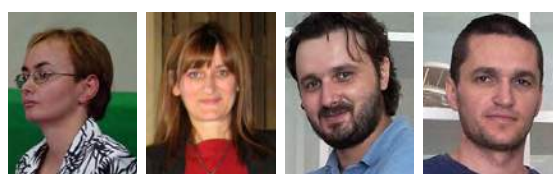
Со оглед на тоа што со овој број се заокружува
мојот ангажман во својство на главен и одговорен
уредник, сакам искрено да Ви се заблагодарам на
довербата, соработката и поддршката.
На „Пресинг“ му посакувам континуирано движење
по позитивната дијагонала.

Димче Атанасовски Митко Хаџи-Пуља Влатко П. Коробар Цветанка Поповска

Виолета Бакалчев Минас Бакалчев Владимир Б. Ладински Соња Черепналковска

Дивна Пенџик Елизабета Касапова Бетим Зекири Бекир Адеми

Бесиан Мехмети

ПРЕСИНГ, ISSN 1857-744-x
Првиот број излезе на
1 февруари 2011

Главен и одговорен уредник
Горан Марковски

Претседател
Блашко Димитров

Уредувачки одбор
Миле Димитровски, Елена Думова-Јованоска,
Ванчо Горѓиев, Милорад Јовановски,
Гајур Кадриу, Миле Станковски, Беќим Фетаи

Излегува секој втор месец

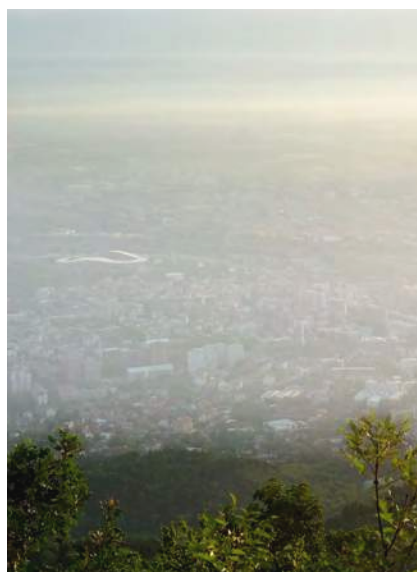
Графичко уредување
Зоран Симоновски

Јазичен соработник
Оливера Божовиќ

Издавач
Комора на овластени архитекти и
овластени инженери на Македонија

Адреса на редакцијата
Даме Груев 14а

Контакт: www.komoraooi.mk

Насловна: Скопје во магла
Фото: Зоран Симоновски

СОДРЖИНА

- 02 45 години од постоењето на Друштвото за патишта на Република Македонија
- 05 Активности на Комората
- 07 Од Хамураби до ден-денешен - И назад
- 15 Градот и убавината
- 22 Сто години од почетокот на современото урбанистичко планирање на Скопје
- 27 Вардар 2014
- 33 Фрагменти на сеќавањата: за архитектурата на Македонската опера и балет
- 44 Британски идеи за планирање на градовите во 21-виот век
- 48 Градот - попристапен и побезбеден за сите, денес и утре
- 53 Скопје – урбан развој
- 62 Прифаќање на предизвикот и продолжување на континуитетот
- 71 Плошадот скендербег - место што нуди нови можности
- 74 Обуки и полагање испити за енергетски контролори
- 76 Европската стандардизација за „паметни градови“

АКТИВНОСТИ НА КОМОРАТА

На 18 декември 2013 година, Комората го одбележа јубилејот 6 години од формирањето и работењето на Комората.

На овој свечен јубилеј беа востановени 4 награди од областа на градежништвото, архитектурата, електроинженерството и машинството. Наградите ќе го носат името на истакнати, починати инженери кои оставиле траен белег во македонското инженерство.

За инженери чие име ќе ја носи наградата, беа избрани:

- Проф. д-р Александар-Цане Ангелов, градежен инженер
- Проф. д-р Борис Чипан, архитект
- Проф. д-р Илија Черепналковски, машински инженер
- Проф. д-р Станимир Јовановски, електротехнички инженер

ПРОФ. Д-Р АЛЕКСАНДАР-ЦАНЕ АНГЕЛОВ

Роден е во Крива Паланка. Студент бил на Техничкиот факултет во Скопје - градежен оддел, а потоа специјализант при Академијата на науките на СССР со престоите во Москва и Тбилиси. Стручната дејност на „проф. Цане“ опфаќа проектирање, надзор и консултации за посложени индустриски објекти, мостови и брани. На Градежниот факултет во Скопје ги поминал сите скалила од асистент до редовен професор и декан. Особено е ценет од помладите колеги за својата исклучителна и несебична поддршка на помладите.

ПРОФ. Д-Р ИЛИЈА ЧЕРЕПНАЛКОВСКИ

Роден е на 2 август 1932 година во Галичник. Дипломирал на Машинскиот факултет во Белград. На Машинскиот факултет во Скопје напредувал од хонорарен асистент, доктор на науки и редовен професор, до декан на факултетот во периодот од 1977 до 1980 година. Има објавено околу 150 стручни и научни трудови и учебни помагала, како и учебници на македонски и на англиски јазик. Бил гостин-професор во Пенсилванија, САД.

ПРОФ. Д-Р БОРИС ЧИПАН, ДИА

Еден од најреномираните македонски архитекти е роден во Охрид, на 27 март 1918 година. Студирал на Техничкиот факултет во Белград - архитектонски отсек, дипломирал во 1941 година. Бил редовен професор и декан на Архитектонскиот факултет во Скопје. Позначајни проекти во полето на конзервација: Црквите Св. Софија и Св. Наум во Охрид, Св. Пантелејмон во Нерези и др. Бил прв директор на Републичкиот завод за заштита на спомениците на културата.

ПРОФ. Д-Р СТАНИМИР ЈОВАНОВСКИ

Роден е во 1926 година во Леуново. Студент бил на Електротехничкиот факултет во Москва и на Електротехничкиот факултет во Белград, каде дипломирал во 1953 година. Докторирал во 1965 година на Електротехничкиот факултет во Загреб. Во периодот од 1953 до 1959 година работел во Париз и Жемон во Франција, како и на својата докторска дисертација на SUPELEC во Париз. Бил гостин-професор во САД од 1967 до 1969 година. Добитник е на наградата „11 Октомври“ за наука во 1970 година.

Свечени плакети беа доделени на членовите на семејствата на истакнатите инженери:

На свечениот јубилеј, на предлог на секое од одделенијата во Комората, беа доделени и благодарници на заслужни инженери и архитекти, кои повеќе не се во органите на Комората, а кои учествувале во основањето на Комората и биле дел од комисиите за издавање на овластувања од самиот почеток.

Благодарници беа доделени на д-р Санде Атанасовски, Станислава Додева, Гани Идризи (градежништво), Јагода Мицајкова, Виолета Стојанова (архитектура), Мирко Андовски, д-р Мирослав Грчев (урбанизам), д-р Васил Витанов (геотехника), Петраки Мано, Мирко Стојановски (машинство) и Златко Цековски (електротехника).

Комора на овластени архитекти и овластени инженери на Република Македонија

ГРАДОТ, ГРАДЕЖНИШТВОТО, ЗАКОНОТ И ПРОФЕСИОНАЛНАТА ЕТИКА ОД ХАМУРАБИ ДО ДЕН-ДЕНЕШЕН - И НАЗАД

Хамурабиев законик. 18 век пред нашата ера. Град Вавилон. Еден од првите законски кодекси кој сеопфатно го регулира организираното човеково живеење. Само исклучителен визионер како шестиот крал на Вавилон „Хамураби, можел да направи вакво дело. Тенденцијата да се регулира општественото живеење и да се излезе од апсолутното самоволие на владетелот е дело за огромна почит.

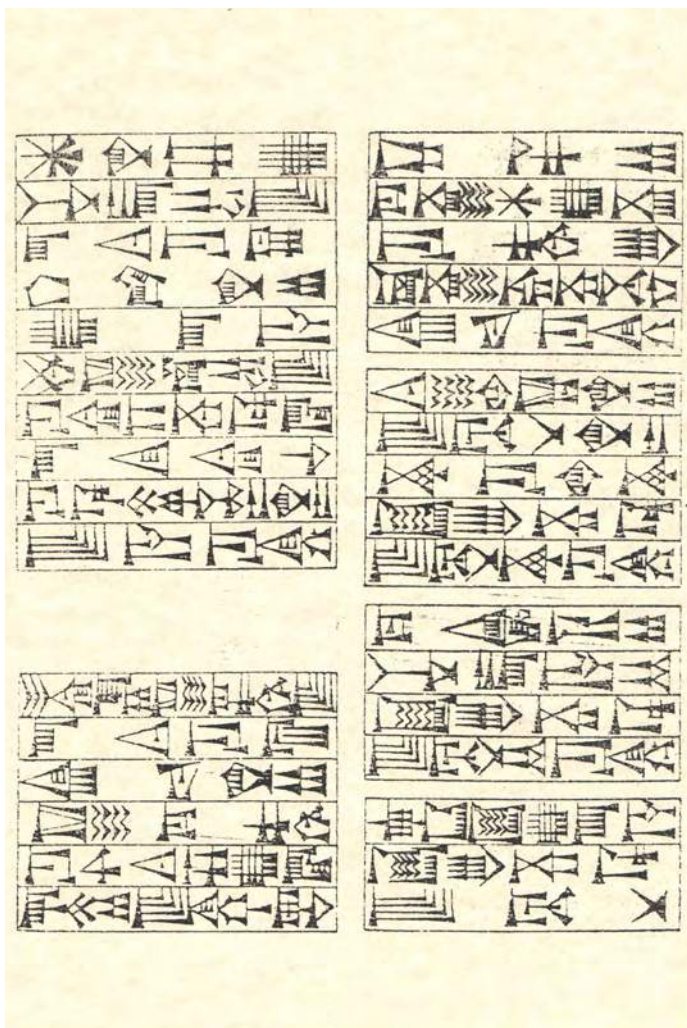
Во периодот на егзистирање на градот-држава Вавилон, во регионот постоеле многу помоќни градски центри. Вавилон често бил во сенка на поголемите Ларса, Елам, Асирија. Сепак, ниту еден од овие значително помоќни центри не успеале да го направат она што успеал да го направи Хамураби – освојување и обединување на околните градови во една моќна Вавилонска Империја во областа Месопотамија (денешен Ирак). Историјата вели дека редот, поредокот и строгоста на Хамураби се основата за растот на Вавилон од мал град во моќна империја.

Суштината дека законикот на Хамураби (кој изгравирани на 2,5 метарски столб од црн диорит, стоел јавно на очиглед на секој) му

дава огромна моќ на владетелот, дека го „озаконува“ робовладетелството, колку и да е болна, сепак е незначителен проблем споредено со цивилизацискиот прогрес што е добиен како резултат на овој законик. Се воспоставила пракса дека човековото однесување треба да се регулира. И оттука следувале сите наредни повелби и директиви, сите уставни и закони... до ден-денешен.

Хамураби сметал дека тој е избран од боговите да воспостави ред во градот и империјата. Во предговорот на законот, тој вели:
„... Ану и Бел ме повикаа по име мене, Хамураби, воздигнатиот принц, којшто има страв од Бога, да го донесам владеењето на правдата на земјата, да ги уништам злостите и оние кои прават лошо; за силните да не ги повредуваат слабите; за да владеам врз луѓето како Шамаш, да донесам светлина на земјата, да придонесам кон благосостојбата на човештвото...“

А град без градба не бидува. Токму затоа, дел од 282-та закони на Хамураби (често еден закон се состоел од само една реченица) се однесуваат на градежништвото:

Овие грубо одмазднички казни во Хамурабиевиот законик не земале предвид никакви оправдувања и околности, туку казната безусловно следувала по фактички утврдениот настан. Хамураби сметал дека само така може да се стави ред.

Во денешно време, фактички утврден настан е... комплицирана работа. Оправдувањата и околностите се основа во процесот на воведување ред. Живееме во време кога се бара ред, освен кога редот ги нарушува сопствените интереси. Тогаш се бара исклучок и оправдание за „малиот неред“ којшто, нели, е незначителен во споредба со она што „другите го правеле“. Се бара строг и детален надзор, освен кога надзорот е над „објект што јас го изведувам“. Се бара детална ревизија, освен кога ревизијата е „над мојот проект“. Се бара урбанизација во интерес на пошироката заедница, освен кога се работи за „моето земјиште“. Се бара голема инженерска посветеност, освен кога тоа треба да се плати со фер цена.

ПРОПИСИ ВО ГРАДЕЖНИШТВОТО ВО ЗАКОНИКОТ НА ХАМУРАБИ

Во Лувр, во Париз се наоѓа мермерен столб од црн диорит со непроценлива вредност, висок 2,5 метри, и на него е издлабен Кодексот на Законот на познатиот Цар Хамураби, владетел на Вавилон, од 1795 до 1750 г. П.НЕ. Ригорозноста на која се заснова одговорноста на изведувачите е импресивна и побудува асоцијација дека можеби заради таквата строгост некои од објектите градени пред 4000 години и ден денес постојат.

Во продолжение во слободен превод се дадени 6 параграфи* со кои законски е утврдено прашањето на одговорност за изградените градежни објекти:

1. КОГА ГРАДИТЕЛОТ КЕ ИЗГРАДИ КУЌА ЗА НЕКОЈ СОПСТВЕНИК, И КОГА ПОТПОЛНО КЕ ЈА ЗАВРШИ, СОПСТВЕНИКОТ Е ДОЛЖЕН НА ГРАДИТЕЛОТ ДА МУ ПЛАТИ ПО ДВА (2) ШЕКЕЛИ СРЕБРО ЗА СЕКОЈ ИЗГРАДЕН САР.
(еден шекел е приближно 9,1 грами сребро, а еден сар 14,88 м²)
2. КОГА ГРАДИТЕЛОТ КЕ ИЗГРАДИ КУЌА ЗА НЕКОЈ СОПСТВЕНИК, НО КОНСТРУКЦИЈАТА ЈА ИЗВЕДЕ ТАКА СЛАБО ШТО КУЌАТА КЕ СЕ СРУШИ И ПРИ ТОА КЕ ПРЕДИЗВИКА СМРТ НА СОПСТВЕНИКОТ, ТОГАШ ГРАДИТЕЛОТ МОРА ДА БИДЕ ПОГУБЕН.
3. АКО ПРИ РУШЕЊЕТО НА КУЌАТА ЗАГИНЕ ЕДЕН СИН НА СОПСТВЕНИКОТ, ТОГАШ, КЕ БИДЕ ПОГУБЕН И ЕДЕН СИН НА ГРАДИТЕЛОТ.
4. АКО ПРИ РУШЕЊЕТО НА КУЌАТА ЗАГИНЕ РОБ НА СОПСТВЕНИКОТ, ГРАДИТЕЛОТ КЕ МУ НАДОКНАДИ СО ДРУГ РОБ СО ИСТА ВРЕДНОСТ.
5. АКО ПРИ РУШЕЊЕТО НА КУЌАТА ДОЈДЕ ДО УНИШТУВАЊЕ НА ДВИЖЕН ИМОТ НА СОПСТВЕНИКОТ, ГРАДИТЕЛОТ Е ДОЛЖЕН СЕ ШТО Е УНИШТЕНО ВО ЦЕЛОСТ ДА ГО НАДОКНАДИ, А АКО КУЌАТА НЕ БИЛО ДОВОЛНО ЦВРСТО ГРАДЕНА ТОГАШ Е ДОЛЖЕН ПОВТОРНО ДА ЈА ИЗГРАДИ НА СОПСТВЕН ТРОШОК.
6. КОГА ГРАДИТЕЛОТ КЕ ИЗГРАДИ КУЌА, А КОНСТРУКЦИЈАТА Е ТАКА СЛАБА ШТО НЕКОЈ СИД КЕ СЕ СРУШИ, ГРАДИТЕЛОТ Е ДОЛЖЕН ТОЈ СИД ПОВТОРНО ДА ГО ИЗГРАДИ И ДА ГО ПОЈАЧА НА СОПСТВЕН ТРОШОК.

* R.F. Harper: The Code of Hammurabi, The University of Chicago, Press Callagan and Comp.

ЗАКОНИКОТ И ЕТИЧНОСТ

Во времето на Хамураби не се знаело за етичност. Работите, тогаш, едноставно се вршеле под закана на сила.

Што е она што треба да биде различно во денешно време? Заканата со сила, како неопходност, сè уште постои, сега во многу пософистицирана, законски пропишана форма. Строгата санкција како таква е неопходна, но кога е престога истата постигнува контраефект. Изноаѓање на баланс не е лесна работа. Пред неколку месеци одземена е А-лиценца за изведба на градежна фирма која успешно работи повеќе од 20 години, со 30-ина вработени, само поради тоа што наместо четири, фирмата имала три пријавени овластени инженери (четвртиот заминал од фирмата во тековната година). Фирмата несомнено направила прекршок, и одредена санкција треба да следува. Но, изречената казна, согласно со изменетиот член

38 од Законот за градење, е дека тоа правно лице веќе никогаш не може да ја добие оваа лиценца. Дополнително, тоа правно лице, согласно со истиот член од законот не може да добие, односно продолжи никаква друга градежна лиценца, дури и ако за истата ги задоволува законските услови. Во конкретниот случај, фирмата, сега со три вработени овластени инженери, го задоволува условот за задржување на Б-лиценцата за изведба (потребни се само двајца овластени инженери), но и тоа не се дозволува. Едноставно, согласно со толкувањето на член 38 од Законот за градење, за тоа правно лице се гаснат сите градежни лиценци засекогаш поради ваквиот релативно мал прекршок. Се поставува прашањето што се постигнува, а што се губи со ваквата претерана строгост? Од една страна, Владата прави големи напори да се креираат нови работни места, а од друга страна многу лесно се укинуваат постојните. Во суштина, за да може да се каже дека постои вистински цивилизациски прогрес во овие 40-ина векови од Хамураби до денес, треба да почувствуваме дека нешто друго е водилка во сиот процес на воведување ред.

Единствена можна супституција на заканата со сила се етиката и моралот.

Сепак, светскиот поредок, генерално, **има недостиг на етичност во однесувањето** на професионалните струки (со исклучок на неколку мали географски региони во светот). Овие светски аномалии имаат особено силен интензитет во малите, и во многу нешта зависни држави како нашата. И, несомнено, тоа се пресликува и во инженерската струка, поради што чесните инженери губат многу. Сите професионални струки губат многу. Професионални несогласувања речиси и не постојат. Професионалното несогласување веднаш се претвора во лична нетрпеливост, која води кон емотивниот заклучок „тој ме мрази“. И потоа скафандерски одбранбен механизам. Следен со имагинарната политичка конотација (често) и етикетање (особено често во Македонија), што неминовно доаѓа како резултат на божемната високоинтелигентна аналитичност на „професионалецот“. А во суштина истото доаѓа токму од спротивно. Од отсутството на професионален интегритет, од заведеност,

од претерано фокусирање на личниот а не и општиот интерес, а неретко и од празнина во стручното знаење. Во отсуство на аргументи, сила на бистро размислување, како и без потребна доза на самокритичност, а со особено висок тон на самобендисаност, професионалецот заклучува дека некој друг е виновен. Бидејќи така е најлесно.

НЕГАТИВНИТЕ АУКЦИИ, НИВНАТА ЗАКОНИКОСТ И ЕТИЧНОСТ

Паралелно со ваквата исклучителна законска строгост, од друга страна гледаме законски дупки кои негативно се рефлектираат на инженерската професионална струка. Овие законски дупки, по дефиниција, не претставуваат проблем сè додека корисникот на регулираната услуга не почне да ја злоупотребува таа законска дупка. Фирма добила проект на негативна аукција за сума која е многупати под реалната пазарна цена. За потоа да бара начини како да ја наплати реалната пазарна цена преку разни анекси и слични методи. Дали кои било од проблемите на овие негативни аукции би постоеле доколку етиката на професионалното однесување на учесниците на аукциите е на повисоко ниво? Ниту еден. Вината, колку и да е во фактот што негативните аукции се водат само од минималната цена, притоа анулирајќи го квалитетот како да е небитен факт, сепак ја сносат и дел од учесниците на аукциите кои со својата неетичност ја искористуваат оваа законска дупка за целосно да **ја деградираат инженерската струка**. Аукцијата сама по себе не може да ја деградира струката, учесникот го прави тоа. Во Комората ни кажуваат пример за инвестиција од повеќе милиони евра, каде на негативна аукција надзорот е симнат на неверојатни 0,0001 од инвестиционата вредност – сума која не може да ги покрие ни материјалните трошоци за превоз на надзорот до објектот, а да не зборуваме за некаква валоризација на вложениот труд. Целта на ваквиот надзор е повеќе од јасна. Интересот на тој надзор е повеќе од очигледен. Сепак, процесот на добивање на работата е апсолутно во согласност со законот. А е светлосни години далеку од етичност. Неопходно е да се согледа дека негативните аукции вакви какви што се, заедно со

неетичноста на работењето на дел од инженерските фирми, се **директен стимул на некавалитетот, но и можен генератор на криминално работење во градежништвото.** Вакви искуства со нашата Комората споделуваат и инженери од поразвиени земји-членки на Европската Унија, кои велат дека добрите инженерски фирми веќе ги избегнуваат негативните аукции во нивните држави, затоа што истите се **извор на евтина и некавалитетна работа.** Не се потребни големи анализи за да се утврди ваквата состојба. Неодамна, една скопска општина имаше јавен повик за изведба на мини фудбалски игралишта на повеќе локации во Скопје. По нецела година од нивната изведба, поради лошиот квалитет (ограда на фудбалско игралиште каде постојано има удари со топка, направена од тенки дрвени лајснички!) тие речиси и не се во функција и наликуваат на напуштено гето. Не поради немарност и вандализам, туку поради лошиот проект и изведба, која, нели, била со најниска можна цена. **Најниската цена не значи и најповолна цена.** Најниската цена не е ни најниска цена. Затоа, време е многу сериозно да се работи на утврдување на **ценовникот за инженерски услуги** по урнек на ценовниците на адвокатите, нотарите, геодетите и другите професионални струки. По урнек на германските инженерски правилници. Комората започна со оваа работа, која патем речено е неспоредливо покомплицирана од останатите струки поради големиот број на варијабли при утврдување на цената, но потребна е сериозна поддршка од Владата на Република Македонија преку Министерството за транспорт и врски како единствено надлежни за одобрување на ваков ценовник. Најавената **милијарда евра инвестиција** од Владата во патната инфраструктура е за поздравување и голема поддршка, како историски значаен чин за инженерската струка, и истото треба да биде поттик за решавање на другите горчливи проблеми со кои се соочуваат инженерите. Свкупно, доколку неетичкото и нечесно однесување во едно општество е редок случај и исклучок, истото не би претставувало вистински проблем. Но, не е така. Овие однесувања се мултиплицираат како канцерогени клетки, и

со особена вештина ги примамуваат чесните да прејдат на другата страна. Неетичноста има шанси да стане детерминиращки сегмент во професионалното живеење. Поднесување на лажни референтни листи при апликација за овластување, набројување на соработници во проектната документација кои немаат никаква врска со проектот, лажни биографии, фалсификување на документи за да се добие овластување, фалсификување на самите овластувања, пријавување на вработен инженер само за да се добие лиценца, па веќе наредниот ден откако е добиена лиценцата, одјавување на истиот вработен. И, што преостанува, освен да се градат додатни механизми на проверка и заштита. Комплицирање на процедурата за апликација за овластување. Одземена лиценца за изведба. Висока парична казна. Поднесување кривични пријави за фалсификување. И ете ти враќање од цивилизација кон Хамураби. Од етика кон сила. Стратегија од 18 век пред нашата ера, за да има ред во 21 век од нашата ера. Постојењето на непопустлива строгост каде истата не е оправдана, и попустливост каде поголема строгост е неопходна, води кон дисбаланс кој **може да се реши само преку висококонсултативен пристап на надлежните државни институции со фелата** при измена на законската и подзаконска регулатива. Граѓанското општество има потреба изворот на измените во законските прописи да доаѓа од потребите на структурата, структурирани на начин на кој ќе се овозможи фер однос во пазарните услови на работење. Во цивилизираниот свет, законите пловат во морето од етика водени од реалните потреби на граѓанството. Сè друго е изнасилена јурисдикција. Чесното инженерско битие, кое во светот важи како еден од најзначајните фундаменти на економскиот и сеопшт раст на едно општество, останува како збунета жртва на тромегето на строгиот закон, неетичниот колега и економски неисплатливата моралност.

м-р Димче Атанасовски
Генерален секретар на Комората

КОМОРА НА ОВЛАСТЕНИ АРХИТЕКТИ И ОВЛАСТЕНИ ИНЖЕНЕРИ НА МАКЕДОНИЈА

РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
МИНИСТЕРСТВО ЗА ТРАНСПОРТ И ВРСКИ
СКОПЈЕ
03-59
31.01.14 год.
СКОПЈЕ

РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
МИНИСТЕРСТВО ЗА ТРАНСПОРТ И ВРСКИ
СКОПЈЕ

Примено:	03.02.2014		
Орг. Един	Број	Помош	Вредност

До :

Министерство за транспорт и врски
на Република Македонија
Министер г-дин Миле Јанакиески
Скопје

Предмет: Ургенција по доставена анализа на член 4-а од Законот за градење бр.03-851 од 19.12.2013 г.

Почитуван господине министер,

Со допис бр.03-851 од 19.12.2013 година Ви ја доставивме анализата на членот 4-а од Законот за градење што се однесува на проектираниот и изведениот степен на **механичка отпорност, стабилност и сеизмичка заштита** со која укажавме на неприменливост на овој член, односно на негативни реперкусии кои ќе се одразат на градежништвото во Републиката. Во меѓувреме добивме многубројни реакции од членовите на Комората на овластени архитекти и овластени инженери за проблемите и недоследностите при примената на членот 4-а од Законот за градење.

Со цел да Ви ги презентираме севкупните наши видувања по наведената проблематика, Управниот одбор на Комората на ден 30.01.2014 год. донесе одлука да Ви ја доставиме дополнетата анализа на член 4-а како основа по која би се покренала иницијатива за изменување, во смисла на допрецизирање на членот 4-а од Законот за градење.

Имајќи во предвид дека Законот за изменување и дополнување на Законот за градење (Сл. весник бр. 163/2013) стапи на сила, а во Комората секојдневно пристигнуваат дописи и прашања поврзани со оваа измена на Законот за градење, сметаме за потребно да Ви се обратиме и да укажеме на одредени аспекти од овие измени, кои можат да имаат негативни реперкусии за градежништвото воопшто. Забелешките се сублимирани во еден документ, прилог на овој допис.

Посебно сакаме да напоменеме дека Комората ги поддржува сите заложби на Владата и Вашето министерство, насочени кон зголемување на контролата и квалитетот на градбите. За истото Ви доставивме и соодветен Предлог на измени на Законот за градење на 09.05.2013 год. Уште еднаш ја изразуваме нашата подготвеност предлозите да ги разгледаме со претставници од Вашето министерство, а со цел за остварување на подобар квалитет на градбите во Македонија и развој на градежништвото.

Комора на овластени архитекти и овластени инженери на Република Македонија
Ул. „Даме Груев“ бр.14-а, 1000 Скопје; тел/факс +389 2 3222 356; www.komoraooi.mk

До Комората од поедини фирми беше доставен допис бр. 02-563 од 13.01.2014 год. со кој Министерството за транспорт и врски на Република Македонија ја известува Заедницата на единици на локална самоуправа дека од Министерството за образование и наука Ви е доставено известување, дека специјализиран во областа на заштита на градби од сеизмички влијанија во Република Македонија е Институтот за земјотресно инженерство и инженерска сеизмологија при Универзитетот „Св.Кирил и Методиј“ – Скопје како и известување од ИЗИИС во врска со примената на одредбите од Законот за градење, по однос на мислење за проектираниот и изведениот степен на механичка отпорност, стабилност и сеизмичка заштита.

Сакаме да укажеме дека Министерството за образование и наука во своето писмо ја потврдува специјализираноста на ИЗИИС само за областа на заштита на градби од сеизмички влијанија, а мислењето согласно член 4а се однесува и на механичката отпорност и стабилност.

Поедини фирми и инженери бараат информација за ценовникот за вршење на услуги од ИЗИИС по однос на мислењето од чл.4а, кој согласно член 4а став 6 треба да биде објавен во Службен весник на Република Македонија, а досега немаме информации дали овој ценовник е усвоен.

Во врска со наведените измени на Законот за градење досега упативме повеќе дописи со наши укажувања и забелешки кои сметаме дека се во интерес на структурата и подобрување на квалитетот на законското решение. Бидејќи на истите досега немаме добиено писмен одговор, Ве молиме да добиете соодветен одговор како би можеле правилно да ги информираме заинтересираните субјекти кои секојдневно поставуваат прашања до Комората.

Во изминатиот период со Министерството за транспорт и врски имавме успешна соработка и се надеваме дека истата ќе биде уште подобра во иднина

Во очекување на Вашиот одговор, срдечно Ве поздравуваме.

Ко: - Универзитетот „Св.Кирил и Методиј“ – Скопје

- Списание „Пресинг“
- Архива

Претседател на УО на Комората
М-р Блашко Димитров, дипл. град. инж.

Прилог: Дополнета анализа на член 4-а од Законот за градење

ЗАКОН ЗА ИЗМЕНУВАЊЕ И ДОПОЛНУВАЊЕ НА ЗАКОНОТ ЗА ГРАДЕЊЕ (Службен Весник бр.163 од 26.11.2013 год.)

Предмет: Дополнета анализа на член 4а од овој закон по однос мислење за проектираниот и изведениот степен на механичка отпорност, стабилност и сеизмичка заштита

1. Мислењето треба да се обезбеди од страна на субјект кој врши научноистражувачка дејност - научниот институт специјализиран во областа на заштитата на градби од сеизмички влијанија, **а во член 4а ст.1 не е наведен кој е тој субјект**
- 1.1 Се бара мислење од три области (механичка отпорност, стабилност и сеизмичка заштита), а во член 4а ст.1 е предвидено дека научниот институт е специјализиран само во областа на заштита на градби од сеизмички влијанија.

- 1.2 Не е дефинирано дали научниот институт има соодветни ресурси и за останатите две области и инженери од струките: електро, машинство, технологија, геологија, рударство, сообраќај и други. Ова го потенцираме, бидејќи во одредени случаи сеизмичките влијанија не се меродавен товар за димензионирање на конструкциите, а тоа може да бидат товари кои зависат од опремата и нејзините карактеристики и други можни оптоварувања.
- 1.3 Дали научниот институтот има лиценца како правен субјект за вршење на ревизија на проектна документација, бидејќи мислењето од член 4а е најблиску до форма на суперревизија.
- 1.4 Дали согласно член 4а ст.2, мислење ќе се бара само за основен проект, или и за идеен проект за објекти согласно Законот за енергетика.
- 1.5 Дали научниот институт ќе дава мислење и за линиски инфраструктурни објекти како телекомуникациони мрежи, подземни далеководи, водоводни инсталации, канализации, подземни рударски објекти, аеродромски писти, патишта и други слични објекти.
- 1.6 Во текот на секоја календарска година настануваат повеќе хаварии на објекти поради нарушување на механичката отпорност и стабилноста. Дали и со што ќе гарантира научниот институт за надоместокот на штетите, согласно одредбите од член 4а ст.3 и ст.8., а особено поврзано со член 4 од Законот за Градење, кој го дефинира периодот на употреба на објектот, кој изнесува 60-100 години, за кој период треба да важи и мислењето на научниот институт и обврската за надоместок на штета согласно чл.4а ст.8.
- 1.7 За градби за индивидуално домување до 300 м², не е задолжително мислење за изведениот степен на механичка отпорност, стабилност и сеизмичка заштита, но е потребно мислење за проектираниот степен на заштита. За сите останати објекти е потребно мислење и за проектиран и за изведен степен на градбата во текот на градбата и по изградба на целокупниот конструктивен систем на градбата, без разлика на површината на градбата.
- 1.8 Предлогот за изменување и дополнување на законот за градење (Службен Весник бр.163 од 26.11.2013 год.) влегува на сила 04.12.2013 год. Бидејќи во измените нема преодни завршни одредби, треба да се очекуваат следните реперкусии:
 - 1.8.1 За сите објекти, освен за градби за индивидуално домување до 300 м², кои не се завршени и немаат технички прием до 04.12.2013 год., ќе треба да се обезбеди мислење од научниот институт согласно член 4а ст.1
 - 1.8.2 Доколку научниот институт, пред донесувањето на овие измени на законот, учествува во проектирање, ревизија, изведба, или надзор на некои објекти во Република Македонија, ќе нема институција која ќе даде мислење од член 4а ст.1. Согласно член 4а ст.9, научниот институт не може да врши изработка на проектана документација, ревизија на проектана документација, изведба на градби и надзор над изградбата, па ниту да даде мислење за изградени објекти кои немаат технички прием поради судир на интереси.
 - 1.8.3 Согласно член 4а ст.9 Комората треба да ги стави во мирување овластувањата за проектирање, ревизија, изведба, и надзор на вработените во научниот институт и за истото да ги известат овластените инженери и Министерството за транспорт и врски. Овластувањата и печатите треба да се вратат во Комората на овластени архитекти и овластени инженери на Република Македонија, за периодот на мирување, а овластените инженери не треба да

плаќаат членарина на КОАИ за периодот на мирување на нивните овластувања.

- 1.9 Како научниот институт ќе издаде мислење по член 4а ст.4 во текот на градбата, ако конструктивниот систем е целосно изграден, а објектите се пред технички прием и дел од конструктивниот систем е невидлив.
- 1.10 Дали е направена анализа на вкупниот број издадени одобренија за градба на годишно ниво по објекти и посебно по објекти за индивидуално домување, за да се види колку мислења треба да се издадат годишно и дали научниот институт иама капацитет за да не се закочи градбата.
- 1.11 Дали ценовникот согласно член 4а ст.6 и ст.7 ќе се утврдува согласно категоризацијата од чл.57 од Законот за градење, или по некои други критериуми. Критериумите во член 4а ст.7 не се дефинирани со никаков закон, правилник, или друг пропис.
- 1.12 Не е предвиден рок за донесување на формата и елементите кои треба да ги содржи мислењето од член 4а ст.1 и неможе да се даде коментар за истото, а законот веќе стапува на сила на 04.12.2013 год. Предлози:
- а) Да се донесат соодветни акти и прописи за да може да профункционираат овие измени на Законот за градење.
- б) Да се предвиди дека мислењето е потребно само за објекти од посебно значење за државата (со висина поголема од 30м., термоелектрани, брани, поголеми мостови, архиви, болници, театри, стадиони и други слични објекти од висок ризик).
- в) Да се направи соодветна категоризација на објектите.
- г) да се дефинираат потребните квалификации и референци на инженерите кои треба да ги даваат мислењата од член 4а ст.1 според видовите на објекти.
- 1.13 Да се дефинира методологија за вршење на контрола, односно што опфаќа мислењето од член 4а ст.1 и кои документи и проекти е потребно да му се достават на научниот институт за изработка на мислењето, бидејќи научниот институт превзема одговорност од сите фази на изградба на објектите (истраги, проектирање, ревизија, изведба и надзор).
- 1.14 Со понуденото законско решение не е предвидена можност за жалба по мислењето на научниот институт.
- 1.15 Дополнителни реперкусии:
- Намален интензитет на градба
 - Намален интерес и неможност за продажба на станови поради немање мислење од чл.4а,а има готови скоро 4000 станови,
 - Намалени приходи од ДДВ од продажба на станови и набавка на градежни материјали
 - Зголемено диво градење на помали објекти особено во руралните подрачја
 - Намален ангажман на инженерскиот кадар особено во помалите градови поради непотребните процедури за проектирање и изградба на помали објекти
 - Немање критериуми за вршење на активностите од чл.4а

Претседател на УО на Комората

Блашко Димитров

М-р. Блашко Димитров дипл.град.инж.

Проф. д-р Митко Хаџи-Пуља
Архитектонски факултет
Универзитет "Св. Кирил и Методиј"

ГРАДОТ И УБАВИНАТА

Посветено на Никола Стрезовски

*Единствена „цел на еволуцијата, верувате или не, е убавината“,
Јосиф Бродски, Јухани Паласма¹*

ОД ПРОСТОРНОСТА НА БИВСТВУВАЊЕТО КОН БИВСТВУВАЊЕТО НА ПРОСТОРОТ

Градот и убавината претставуваат две различни појавно-појмовни категории, кои иако функционираат на различни нивоа на стварност, меѓу себе се одредуваат и надополнуваат. Тие се однесуваат на можноста за остварување (о-с-тварување) на човековото онтичко и онтолошко единство, на темелното чувство за присутност и трајност, чувство за себеконструирање, себеизградување, бивствување или како што М. Хајдегер (М. Heidegger, 1972)² го дефинира, состојба на „егзистенција“. Егзистенцијата во својата екстатичка суштина е првиот услов за воспоставување на субјективитетот, кој како субјект се објективизира себеси, актуелизирајќи ја својата суштина, есенцијата и со тоа се супстанцијализира. Станува збор за континуиран процес на преклопување на разнородни дијалектики на идентификација, на пре(д)-познавање и о-сознавање, во кои, се обединуваат во единствен план, субјектот и објектот, единката и светот, т.е. битта како појава, општото во поединечното. При тоа, субјектот е оној кој го дава обликот на

сознавање, а објектот содржината на истото, за да повторно самиот субјект го заврши онтолошкиот „спирален круг“ со нова отворена димензија во вид на проективна длабочина. Во таа смисла, според телеолошкото гледиште на Аристотел, суштествен е актот на „случувањето, како остварување на битта во појавата“³. Што се однесува до просторноста на појавувањето на самиот субјект, на неговиот енергетски релационистички статус, можни се две, во синхронистичка смисла, онтогенерирани динамики. Тоа се процесите на индивидуација (С. G. Jung)⁴ и децентрирање (J. Piaget)⁵. Тоа се релации од другите кон себе - јас сум едно и од себе кон другите - јас сум мноштвено, што претставува поле на згуснување и распрснување, бранување и зрачење. Супстанцијализацијата на субјектот започнува како сознајна синтеза, истовремено поврзување на поединечните сетилни податоци, дразби и осети, во посебни или општи смисловни целини, забележувања, согледби, т.е. перцепции, кои така добиваат статус на временост, низ-временост. Тука веднаш мора да нагласиме дека за целосна

¹ Joseph Brodsky "An immodest proposal",

On Grief and Reason, Farrar, Straus and Giroux, New York 1997, p. 207.

Јухани Паласма (Juhani Palasmaa), завршен цитат на предавање одржано во Загреб на Денови на Орис, 20. 10. 2013

² М. Хајдегер (М. Heidegger): "Sta je metafizika", Uvod u Hajdegera 1972

Boris Kalin, Povijest filozofije, Skolska kniga Zagreb 1987 стр. 33-36 и 49-50.

„Битието кое е на начин на егзистенцијата е човекот. Човекот единствен егзистира, ... тоа секако не значи дека само човекот е вистинско битие, дека сите останати битија се нестварни и само привид или човекова претстава. Ставот – „човекот егзистира“ значи: човекот е она битие чиешто бивање од бивањето во бивството се одликува со отворено истражување во нескриеноста на бивањето.“

³ Аристотел, Метафизика I, 9. и I,1 B. Bosnjak, Grcka Filozofija, Matica Hrvatska, Zagreb, 1956, стр. 236-238

⁴ Карл Густав Јунг, Човекот и неговите симболи, Зумпрес, 1998, стр. 152-224

⁵ Жан Пијаже (Jean Piaget) Развој на интелигенцијата, Просветно дело Скопје, 1998, стр. 92

супстанцијализација на субјектот и самиот облик на простор-време, мора да биде во дијалектичко единство, да има своја внатрешна антисиметрија, а тоа се состојбите на прекупросторно (безмерно) и безвременско. Само во тој однос можеме да ја воспоставиме новата, симболичката димензија во која се темели, гради клучниот онтичкиот аспект, битиената подвижност и длабочина, отворената низдимензионалност. Значи, просторноста е резултат на преземањето одредена конкретна егзистенцијална состојба на праксите на супстанцијализација на субјектот. Дека просторот е резултат на просторноста на бивањето, а самото градење на домувањето, воместувањето

М. Хајдегер го објаснува нагласувајќи ја важноста на присуството, на тука-бивањето и неговата ориентација. „Ниту е просторот во субјектот, ниту е светот во просторот. Просторот е, напротив, „во“ светот онолку колку е бивањето, битакот-во-светот, конститутивно за тукабивањето, го дофатило просторот“.⁷

Во дискурс на историското линеарно време, супстанцијализацијата, било на онтичко, лично, било на онтолошко ниво, има три фази на развој: космогена единственост, шизогена одвоеност и конечната, автогена рефлексивност, во која бивствувањето го исполнува светот за да светот го содржи просторот.

Опросторувањето на битието можеме и понатаму да го согледаме низ формализација на основните принципи на негова бивствувачка организација, обликување како супстанција. Тоа се основните состојби, тенденции кон единечно и кон мноштвено од кои понатаму произлегуваат организирани принципи на двојно, тројно, четворно итн. Платон според тоа и ги дефинира „основните геометриски облици како праоблици на битието, нешта што се убави сами по себе, а не во однос на нешто друго, нешта кои предизвикуваат чисто уживање“.⁸

Значи, овие принципи како онтогенерички матрици на восприемање во себе, преоѓаат во организирани формални принципи, примарни облици, т.е. просторни супстанции. Тој го објаснува процесот на

појавување, на сознавање на нештата дека се, како однос, битие – идеја, облик, сетилни нешта и на крај простор – материја, во единствена онтологија на облиците. „Обликот кој секогаш се одржува ист, кој е нероден, непропадлив, кој ништо друго од никаде не прима во себе, ниту самиот каде било и во што било друго влегува, невидлив и на кој било друг начин со сетилата забележлив, со еден збор оној кој само умувањето може да го земе во разгледување – дека е (тоа она што е) прво, а дека е второ она што, додуша, носи исто име и е слично на она првото, но со сетилата е забележливо, е родено, секогаш е во движење, појавувајќи се на едно место, а потоа исчезнувајќи од него и е разбирливо на мислењето со помош на сетилното забележување... трето, пак, е вечниот род на просторот кој не подлегнува на пропаѓање, а му дава престојувалиште на сè што настанува; дофатлив е со извесни неправилни заклучувања во отсуство на секое сетилно забележување и одвај да може во него да се верува... постои битие, простор и постоење – три кое на три начини постои – родено и пред постанокот на небото.“⁹

Првобитниот хаос на претпостоењето, на немање размер, сооднос и мерка, „Бог го расветли во ликови со помош на облици и броеви“. Така, на секој природен елемент, агрегација, вода, воздух, земја и оган, му даде соодветен облик и просторна супстанцијалност¹⁰, од првиот тетраедар, кој е во составот на вечната промена и чистата енергија, оган, до оној кој ја отсликува вселената со сите ликови заедно, додекаедар.

Тука можеме да заклучиме дека супстанцијализацијата има појавен резултат кој се состои од средиште на појавата, негови граници и внатрешни енергии. Средиштето е она едното, неделиво, точка, центар и ја има во себе трансценденталната вертикала која претставува однос височина – длабочина, над и под. Границите се облици, тоа се места во кои престанува владеењето на средиштето и каде тоа се поврзува со другите средишта, места кои се фигури затворени или отворени, внатрешни или надворешни. Границите се

Слика број 1
Св. Троица, Андреј Рубљов, 1411,
препис од Кирил Златанов
Бог е сè и е во сè
Градот почнува со љубовта,
вербата и надежта, со
заедништвото, градот почнува во
една соба, на заедничката маса
за јадење

Слика 2
Богородица со детето Христос
на престол, Цариградска икона,
1280 г.
Љубовта и убавината, јадро
околу кое се дефинира градот
престол

Слика 3
Руска икона - Апокалипса

феноменалната хоризонтала на распространување и со оглед на нивната подвижност, создаваат различни планови на постоење, т.е. длабочини на согледување. Енергиите се постојани односи меѓу средиштето и границите и се во интерактивен регенеративен однос, тие можат да се во една мерка што доведува до неподвижност или да се разномерни, што доведува до немање на однос или хаос. И двата случаи, апсолутен ред и апсолутен неред се негации на самото битие.

ОД БИВСТВУВАЊЕТО КАКО ГРАДЕЊЕ ДО ГРАДОТ КАКО БИВСТВУВАЊЕ

Првиот чекор на супстанцијализацијата кој се однесува на егзистенцијата на битието и простор – времето како негови проекции, појавувања, што значи создавање на можноста да се биде присутен, т.е. да се создаде поимлив Свет, космос, е онтогенетски акт.

Вториот чекор е конкретизација на тој егзистенцијален простор, на излегување на самото битие негово филогенетско обединување, т.е.

вистинско очовечување. Тој процес на обединување на феноменалните и трансценденталните рамнини на егзистенција, како актот на создавање, градење е всушност темелната одредница за физичкото градење. Градењето почнува со за-градување, култивирање, негување и предавање на друг, на постојната природа и истовремено создавање своја, нова, друга природа, градба.

Според М. Хајдегер: „Начинот на кој ти си и начинот на кој јас сум, начинот на кој ние луѓето сме на земјата е „буан“, домување. Човекот да биде, тоа значи „како смртник да се биде на земјата, значи: да домуваш“. Градењето е всушност домување. Домувањето е начинот на кој смртниците постојат на земјата. Градењето како домување се развива во градење кое негува растење на нешто и градење кое подигнува знаења“. „Пребивањето на смртниците на земјата“ значи веќе „под небото“. И едното и другото значат „останување пред божествата и вклучуваат припаѓање на човековата заедница“. „Со првобитното единство, овие четири, земјата и небото, божеството и смртниците, преоѓаат во едно.“¹¹

⁶ Кант, Имануел, Прологомени за секоја идна метафизика, Азбуки, Скопје, 2004

⁷ М. Хајдегер (М. Heidegger): „Bitak i vrijeme“, Naprijed, Zagreb, 1985

За просторноста на тука-бивањето и просторот, стр. 126

⁸ Platon, Fileb ili o uzitku, Beograd, BIGZ, 83, стр. 112 и 113 исто така види, Platon, Ernesto Grasi, Teorija o Lepom u Antici, Srpska Knjizevna zadruza, Beograd, 1974

⁹ Platon, Timaj, Mladost Beograd, 1981, стр. 92-93

¹⁰ Исто, стр. 94-99

¹¹ М. Хајдегер (М. Heidegger): „Misljenje i pevanje“, Nolit, Beograd, 1982 стр. 82-104

Кога градбата станува град? Дали градината, заградената природа му претходи на градот, што е библиска тема, или таа е копнеж по првобитното единство, кое го вградуваме во градот? Конечно, како да го дефинираме феноменот на физичката појава – град?

Градот е егзистенцијален простор, изграден простор кој не е „природно природен“ простор, тој е простор на „човековата природа“ која бивствува во него со тоа што го создава. Градењето, градбите стануваат град во моментот кога ја надминуваат директната референтност со природата и станува, со оглед на новите димензии, автореферентен. Тој се огледува во себе и се репозиционира во нова сензуална топографија. Значи, градот треба да ја чува човековата природа, природата на бивањето заедно, природата на воедничувањето. Затоа градот ја надминува првобитната геоморфна симпатија и секогаш добива нови елементи или од нив почнува од процесот на супстанцијализација на групата, преку означување и субординација. Тоа се група луѓе кои сакаат да бидат заедно или стануваат луѓе затоа што се заедно.

Значи, градот има функција да обедини луѓе во заеднички подвижен простор, создавајќи сопствена сознајна и знаковна матрица. Таа ќе биде во – местена во природната даденост, пејзаж и ќе ја преземе нејзината физиологија. Така градот ќе стане организам, така ќе соучествува во космогонијата на местото. Тоа е погледот од надвор. Но, градот од внатре содржи човечка даденост, нова енергија на ментални и духовни, на крајот душевни потреби. Така станува механизам и соучествува во општата космологија. Тоа е поглед од внатре. Првиот град се темели на фигури, тела и материјална имагинација (Г. Башлар)¹², а вториот, истиот тој, се темели на структури, оски, протоци, енергии. Всушност, тој е истиот град, како што нè подучува Итало Калвино¹³ во неговите невидливи градови. Градот е место кое е слика на светот, но и место кое му се спротивставува на светот, градот е свој свет, така што и луѓето го преземаат неговиот идентитет, стануваат одредени луѓе од тој и само од тој град.

Градот има надворешна фигура и внатрешни фигури; надворешна која е некаква вибрантна, но сепак конечна граница и внатрешни граници кои

се бесконечно фрактални и никогаш не завршуваат таму каде што се. Фигурите го чинат неговото тело, колку оние на полните маси, на неподвижната супстанцијалност, уште повеќе го чинат фигурите на празното, на подвижните енергии. Фигурите меѓу себе создаваат планови на присуство и отсуство, на полно и празно, а плановите се обединуваат во хоризонт. Хоризонтот на градот исто како и кај хоризонтот на битието е место на егзалтација, на однос со безвременското, тој исто така може да биде надворешен хоризонт, со небото, празното, или внатрешен, со земјата, полното. Хоризонтот е моментот на возвишување, на опстојување на смртниците на земјата, а под небото. Затоа секој град нужно мора да има „свој“ хоризонт, свој облик, личност која се памети дека е.

ОД УБАВИНАТА НА БИВСТВУВАЊЕТО КОН БИВСТВУВАЊЕТО НА УБАВОТО

Што претставува убавината? Дали може таа да се разбере како духовна категорија на разумот, да се поима како апсолутна, или засекогаш ќе остане карактеристика на реалното, душевното? Дали убавината е својство на објектот кој се согледува или е точка од која субјектот го поима нештото како такво. И конечно, која е нејзината улога во супстанцијализацијата на битието, на стварното, т.е. нејзината улога во градењето на просторот, градот, светот, нејзината улога во планот на иманентноста меѓу субјектот и објектот.

Платон, дијалектиката на стварното, појавното, ја дефинира во односот со идеалното, појмовното. Така она што е вечна и непроменлива бит, суштина на нештата, идејата, е извор и причина, пра-слика на она што се појавува како нивна сенка, како материјален свет. Убавината, пак, е врвната идеја, идеја на доброто и вистинското. Таа е една и единствена, совршена и непроменлива, а убави нешта има многу и тие зависат од нејзиното учество во нивното појавување.

За нас е од посебно значење Платоновата онтолошка хиерархија на убавината која понатаму ќе нè упати на хиерархиите на егзистенцијалната супстанцијализација на

Fig. 59.

Слика 4
Божествена геометрија
Бог Исус Христос го одмерува светот
Bible Moralisee, 1250
Меѓу мерливото и неизмерното, фрактали, кругови
и бранови

субјектот. Тој разликува три типа на убавини. Во дискурсот на онтичкиот однос, поединечно и општо. Тоа се убавината на телото која е најниска, убавината на душата која ги објаснува работите и суштините и врвната е љубовта, убавината кон сознанието, како едно и единствено. Што значи, убавината како цел има сознајно-педагошка, онтогенеричка функција. Во спевот „Гозба“, Платон убавината ја создава од љубовта, со што го надминува сознајното во онтолошкото, „тоа е токму она нешто што е најпрвин вечно и кое ниту настанува, ниту пропаѓа, ниту се множи, ниту исчезнува, потоа

Слика 5 и 6
Македонија, Килими, XIX век
Куќа – градина – свет

кое не е од една страна убаво, а од друга грдо, кое не е денес убаво, а утре обратно; и не е според ова убаво, а според она грдо; ниту пак тука убаво, а таму грдо, како да е божем за едни убаво, а за други грдо.”¹⁴ Во спевот „Федар“ или „За убавината“, Платон ни ја дава клучната гносеолошка и онтолошка одредница на убавината за изедначувањето со вистината и добрината „само душата која никогаш не ја видела вистината, не може да влезе во човечки облик; имено, човекот треба да создава според она што се нарекува идеја, а таа произлегува од многу поединечни забележувања и патот на умување се составува во едно мислено единство. А тоа сознание е сеќавањето на она што некогаш го видела нашата душа кога, поаѓајќи од својот Бог, го презела она што ние го викаме битие и се воздигнала во вистинско битие”¹⁵. Тука тој упатува на воздигнувањето, екстазата како подвижувачки момент во дефиницијата на егзистенцијата на битието. Значи, душата се сеќава на апсолутната убавина и кога ќе ја пре-познае во појавното и повратно, го враќа битието во индивидуалното, во едното, во супстанцијата.

Битно продолжување на онтолошкото разбирање на убавината прави доцноантичкиот филозоф од Александрија, Плотин, во своите Енеади. Поаѓа од дистинкцијата материја – форма, субјект – објект и смета дека материјата е неограничено и

¹⁴ Платон, Гозба или за љубовта, Македонска книга, Скопје, 1979, стр 64-65

¹⁵ Платон, Федар или за убавината, Македонска книга, Скопје, 1979, стр 129

¹² Башлар, Гастон, Водата и сонштата, Табернакул, Скопје, 1997, стр. 5

¹³ Калвино, Итало, Невидливи градови, Или-или, Скопје 2005

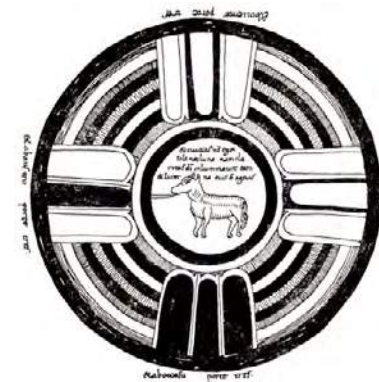
безлично нешто, негативен принцип, а формата е самиот принцип на појавување на битието и го изедначува тој принцип со убавината. Слично на Платон, и за Плотин убавината е препознавање на душата на првобитната стварност, на самата себе, со што таа станува – убаво душа. „Секавањето на душата на својата вистинска природа и на она што во себе таа го носи“¹⁶ ја чини основа околу која битието се распосторува, пренесувајќи ги сопствените атрибути на согледбата на просторот. Така, согледаните идеи и нивните просторни претстави добиваат облик, т.е. поезис, битијност или живот. Платон убавината ја дефинира преку поимот на универзалноста, на она што обединува, како создавање на многукратноста, многобразноста во материјата, која одговара на единството на идејата. Следното продлабочување на идејата за убавината, за убавината на надбитието, како праначело, почеток и цел на битието, ја прави сирискиот монах Псевдо Дионисиј Ареопагит, од крајот на V век. Тој јасно се надоврзува на Платоновите онтолошки концепт, правејќи го клучното онтолошко разликување. Тој вели „во праначелото кое во едно опфаќа сè, треба да го разликуваме поимот на убаво и поимот на убавина. Бидејќи, во сè што постои разликуваме учество и земање учество, па така, убаво го нарекуваме она што има учество во убавината, а убавина го нарекуваме самото учество во она праначело кое го чини убаво сè што е убаво. А надбивствено убаво се нарекува убавина, затоа што тоа на секое битие му ја доделува нему одговарачката убавина, затоа што тоа е причина за хармонијата и сјајот, (блесокот) на сите нешта...“¹⁷ Псевдо Дионисиј понатаму ја дава, за нас, клучната дефиниција на убавото која ја објаснува аналогијата, изедначувањето меѓу појавувањето на битието, неговата супстанцијализација во егзистенцијата и градењето, изедначувањето на градот и убавината како единствен онтолошки план на иманентност. „Благодарение на ова убаво, секое битие е убаво на начин кој му одговара и преку тоа убаво настанува хармонија на сè, со љубов и заедништво. Убаво е она што соединува. Убавото е прапочеток на сè, создавачко праначело, подвижувач на сè. Тоа држи сè околу себе, со љубовта кон

сопствената убавина. Тоа е исто така и утока на сè; вредно е за љубовта како крајна цел, бидејќи се настанува заради убавото. Тоа начело е пример, бидејќи сèсе одредува според него. Затоа е убавото истоветно со доброто, бидејќи сè според кое било начело се стреми кон убавото и доброто. И не постои ни едно битие кое нема учество во убавото и доброто“.¹⁸ Со цел да се доближи до актот на супстанцијализација на присуството, до синтезата на материјата и формата, која во вид на една естетика на организмот кој се појавува и ги изедначува доброто и убавото, свети Тома Аквински¹⁹ упатува на три конститутивни аспекти во тој процес. Тоа се *integritas*, *proportio* и *claritas*, целовитост, интегритет, едност, потоа правилен однос, аналогија и јасност, аспекти на конкретна супстанција. Покрај целовитоста и правилниот однос на елементите и целината, за постигнување на состојба на убавина, особено е важен аспектот на *claritas*, внатрешен сјај, или светлина. *Claritas* кај св. Тома Аквински има онтолошка подвижувачка димензија, таа се издига од внатре како внатрешно својство, како самоизразување на организираната форма. *Claritas* е јасност по себе, која станува јасност за нас, естетска јасност кога на неа ќе се обрне визуелно внимание. Така доаѓа до естетско гледање кое не е сетилна интуиција, туку дискурс за внатрешната логика на нештата. Може да заклучиме дека поимот за убавината директно го одразува човековиот копнеж кон целовитост. Онтика треба да во минливото и случајно, во поединечното субјектот го види и разбере вечното, безвременото и неизмерното. Убавината произлегува од битието и неговиот однос кон објектот, всушност, убавината е односот во резонанца, но и во одекот. Убавината може да се препознае преку одредени формални својства, како што се на пример редот, распоредот, величината, аналогијата, хармоничност или пропорција, сите типови на симетрии, на елементите и целината и меѓу себе, но сите тие ќе функционираат само ако претходно се својства на перцепција на субјектот. Тој преку нив егзистира, се супстанцијализира со објектот.

¹⁶ Плотин, Грси Ернесто, Теорија о лепом у антици, Srpska knjizevna zadruga, Beograd, страна 280-292, извадок од Plotin, Enneades 1, 6, 1924
¹⁷ Псевдо Дионисиј – Ареопагит, De Divinis Nominibus IV 7 цитирано во Асунто Росарио, Теорија о лепом у средњем веку, српска књижевна задруга, Београд, 1975, стр. 128-9
¹⁸ Исто, стр 130
¹⁹ Св. Тома Аквински, види во Еко, Умберто, уметност и лепо у естетици средњег века, Светови Нови Сад, 1992, стр. 136

Слика 7
 зограф Кирил Златанов,
 Домострој, Божји план за севкупна хармонија
 Слика на идеалниот град Ерусалим
 Единство на микро и макро космос

Слика 8
 VII век Фландрија
 Цртеж на идеалниот град Ерусалим
 Основните геометриски облици се праоблици на битието

Слика 9
 Добро=убаво=вистинско

ОД БИВСТВУВАЊЕТО НА УБАВИНАТА ВО БИВСТВУВАЊЕ НА ГРАДОТ

Убавината претставува механизам на обединување, супстанцијализација на битието во егзистенцијалниот простор – градот. Убавината не е само естетска категорија, ниту само сознајна, туку уште повеќе е битијна категорија. Убавината му дава трајност на градењето, егзистенцијата. Како онтогенерирачка состојба, присуството на убавината во бивството на градот е неопходна. Но, не е можно еднозначно таа да се сведе на пасивни квалитети на појавното. Убавината за да биде генерирачка, треба да ја содржи можноста на битието да ја интерпретира, и затоа нејзината извесност не смее да се апсолутизира. Затоа предлагаме наместо каталог на својства, убавината во градот да ја препознаеме како разнородни дијалектички релации кои битието, субјективизирајќи се, заземајќи став ги хармонизира. Убавината е етички избор и како таква секој има право на неа. Така, убавината во градот може да ја бараме во тишината на градот, но исто така и во бучавата. Може да ја бараме во неговите интензивни граници, но и во безграничните внатрешни пукнатини. Убавината може да ја препознаеме во градската светлина, но исто така и во темнината, во она што е видно, но и во она што е невидливо. Убавината се крие во полноста на градот, но истовремено и во неговите празнини, во присутноста и во отсутноста. Во градот може да биде пријатна топлината, но исто така и неговата свежина. Во градот возбудува составувањето, но исто толку и разграничувањето. Во градот се убави моментите на особеност, исклучок и нагласок, но во градот се убави и молкот на обичност, правило и неутралност. Во градот се убави средиштата, но исто така и периферијата. Каде почнува градот и каде завршува градот? Градот почнува со љубовта и завршува таму каде што ја нема. Градот почнува со убавината и завршува таму каде што ја нема. Градот почнува со добрината и завршува таму каде што ја нема. Градот почнува таму каде што бивањето почнува и градот завршува таму каде што бивањето е заборавено. Сепак, да веруваме заедно со Достоевски, дека убавината ќе го спаси светот, убавината ќе го спаси градот.

СТО ГОДИНИ ОД ПОЧЕТОКОТ НА СОВРЕМЕНОТО УРБАНИСТИЧКО ПЛАНИРАЊЕ НА СКОПЈЕ

ПРЕД ТОЧНО СТО ГОДИНИ, ВО 1914 ГОДИНА, НА РАСПИШАНИОТ КОНКУРС ЗА ГЕНЕРАЛЕН РЕГУЛАЦИОНЕН ПЛАН НА СКОПЈЕ, АРХИТЕКТ ДИМИТРИЈЕ Т. ЛЕКО ЈА ДОБИЛ ПРВАТА НАГРАДА. ИАКО ТРУДОТ НА ЛЕКО НЕ ПРЕТСТАВУВА ЗВАНИЧЕН ПЛАНСКИ ДОКУМЕНТ НА ГРАДОТ, ТУКУ САМО КОНКУРСНА ВИЗИЈА ЗА ТРАНСФОРМАЦИЈАТА НА СКОПЈЕ ОД ГРАД СО КАРАКТЕРИСТИЧНА БАЛКАНСКО-ОРИЕНТАЛНА УРБАНА МАТРИЦА ВО ГРАД КОЈ Е ПЛАНИРАН ВРЗ ПРИНЦИПИТЕ НА ЕВРОПСКИОТ УРБАНИЗАМ НА ПРЕОДОТ ВО ДВАЕСЕТТИОТ ВЕК, ТОЈ Е НЕСОМНЕНО МЕЃНИКОТ ОД КОЈ ПОЧНУВА СОВРЕМЕНАТА УРБАНИСТИЧКА ИСТОРИЈА НА СКОПЈЕ

Конкурсот за генерален регулационен план на град Скопје е напишан во рамките на потфатот на тогашната власт да изврши темелна реконструкција на градовите по падот на Отоманската Империја, за да се легитимира себеси како власт која ја претставува новата визија за трансформација на постојното градско ткиво според урнекот на развиените средноевропски градови. Спрегата на политички цели и урбанистички средства и нивното заемно потхранување се механизмот преку кој се манифестираат најзначајните зафати на урбанизмот на дваесеттиот век, во што Скопје не претставува исклучок. Планот за Скопје на Лудјек Кубеш по Втората светска војна требаше да ја покаже предноста и силата на социјалистичката трансформација на градот. Целиот грандиозен постземјотресен градоградителски потфат требаше да посведочи едновременно и за угледот на земјата, но и за силата на нејзиниот самосвоен внатрешен пат и нејзиниот „трет пат“ во меѓународните релации. Следствено, само низ анализа на воспоставената спрега на политичките цели и урбанистичките средства може да се протолкува денешната фарсична состојба во уредувањето на Скопје и неговиот нов трагикомичен изглед.

Одлуката од 1914 година, трудот на Леко да биде првонаграден, е несомнен знак за просветеното проценување на главните особености на планот и увидот од страна на оценувачкото тело во тогашните актуелни движења на полето на урбанизмот во Европа и пошироко. Скопје ја имало среќата или судбината во определени клучни моменти да биде предмет на професионален интерес на архитекти и урбанисти кои поседувале визија за примена на актуелните урбанистичко-архитектонски сознанија во планските документи за развој на градот. Планот на Димитрије Т. Леко во основа се темели на принципите за уметничко обликување на градовите на Камило Зите, кој својата позната книга на оваа тема ја објавил во 1889 година и која заради своето исклучително влијание до 1920 година доживеала пет дополнети изданија. Леко имал директен увид во актуелните ставови за урбанизмот на средноевропската стручна јавност, а особено во работата на Зите, Штубен, Гекен и

други. Овие релации и нивните влијанија јасно се отчитуваат во неговото конкурсно решение за Скопје.

Планот од 1914 година за прв пат интегрално ги третира двата дела на Скопје на бреговите на Вардар, предвидувајќи реконструкција на постојното ткиво на левиот брег и плански развој на делумно изградениот десен брег. Токму ваквата двојна природа на планот ја отсликува професионалната компетентност и умешност на авторот, кој во обидот за интегрирање на двата дела на градот во единствена целина ги варира предложените урбанистички зафати, прилагодувајќи ги на природните и на создадените вредности.

Димитрије Т. Леко своето професионално образование го оформил главно во Германија, стекнувајќи солидно теоретско знаење од областа на урбанизмот и директен увид во тогаш доминантното гледање за начинот на кој треба да се уредуваат градовите. Во својата теоретска и практична работа Леко често се навраќа и го цитира Зите, нарекувајќи го „идеолог на урбанистичката естетика“. Професионалното образование на Леко го објаснува неговиот став за нераскинливата врска помеѓу архитектурата и урбанизмот и стремежот тие да се поврзат во единствена уметност на просторот, што јасно се отчитува во конкурсниот труд.

Иако под влијание на актуелните текови во урбанизмот во Европа, Леко ги препознава врските кои можат да се воспостават помеѓу нив и локалните традиции наведувајќи ги, на пример, градовите градини, големите паркови и зелени скверови во англиските градови, како и планираниот шумски појас околу Виена, како урбанистички трендови кои воспоставуваат директна врска со ориенталното наследство на балканските градови и значењето на природата во нив. Леко се бори против шаблонот на геометрите кој почнал да преовладува во регулационите планови, залагајќи се за нагласено поврзување на изградениот и природниот простор и хуманизирање на населбите во кои „човекот повторно ќе се чувствува како човек, а не само како една ситна заковка на некоја бучна машина“. Репертоарот на предложени зафати во неговиот

конкурсен труд за генералниот регулационен план на град Скопје е исклучително богат. Еден редуциран преглед задолжително би ги опфатил следниве зафати чиј редослед не ја означува нивната важност: третманот на сообраќајното решение, поврзувањето на градското ткиво со природната околина и создавањето на ансамбли на периферијата на градот во кои лесно продира околното зеленило, поставувањето на јавните објекти на стратешки значајни позиции и валоризацијата на локалната топографија и нејзино ставање во функција на создавање на впечатлива урбана форма. Многу често значењето на планот на Леко се поврзува единствено со предложеното сообраќајно решение и влијанието што тоа го имало во подоцнежниот развој на градската сообраќајна мрежа. Иако во планот станува збор за рафиниран пристап кон третманот на уличната мрежа, ваквото гледање е недозволива редукција на мноштвото идеи кои ги содржи планот. Според Б. Максимовиќ, самиот Леко велел дека

современите улици се хигиенско зло кое мора да се поднесува, исклучиво и само заради обемот на сообраќајот и неговото непречено одвивање. За некој кој сообраќајот го сметал за нужно зло, Леко предложил улична мрежа која по некои свои значајни белези може да се „прочита“ и денес. Имено, препознавајќи дека наследената сообраќајна мрежа е од радијален тип, како кај најголемиот дел населби кои спонтано и постепено се развивале од центарот кон периферијата, Леко предложил реконструкција на главните радијални правци и трансформирање во радијално-концентрична мрежа со оформување на рингови или „венци“, како најсоодветен начин за решавање на проблемите во сообраќајот и зголемување на неговата проточност. Предложената улична мрежа во целост била прилагодена за поставување траси на јавен превоз со трамвајски линии, кои би го олесниле комуницирањето помеѓу деловите на градот кој почнал просторно да се проширува. Замислата за трамвајски превоз, како основа на јавниот

градски превоз, останува и денес актуелна и нереализирана и по сто години од нејзиното прво формулирање.

Посебно внимание во решавањето на сообраќајот заслужува идејата за пробивање тунел под скопската тврдина со кој се оформува еден од градските рингови. Оваа идеја опстојува до ден-денес и се појавува во сите подоцнежни генерални урбанистички планови за Скопје. Разбирливо, трасата и должината на тунелот се менуваат во зависност од промените во предложената улична мрежа, но идејата за поврзување на градските делови со тунел под Кале и натаму е актуелна. Во плановите на Јосиф Михајловиќ од 1929 година и на Лудјек Кубеш од 1948 година, сообраќајната траса на која се наоѓа тунелот останува речиси непроменета. Во плановите изработени по земјотресот, позицијата на тунелот се поместува од „малиот“ кон „големиот ринг“, но и натаму останува една од клучните позиции во дооформувањето на градскиот сообраќаен систем. По еден век од првичната идеја за сообраќајна врска под скопското Кале, време е да се пристапи кон нејзина реализација која ќе направи повеќе за градскиот сообраќаен систем отколку парцијалните интервенции и континуирани проширувања на профилите на сообраќајниците во централното градско подрачје. Друга значајна особеност на планот на Леко поврзана со сообраќајот, но и со согледаната потреба за подобро интегрирање на двата брега на Вардар, претставува планирањето на пет нови мостови кои не само што би обезбедиле лесно поврзување на двата брега туку и би придонеле кон интегрирањето на реката Вардар во градското ткиво, наместо нејзината улога на природна граница и препрека помеѓу старото градско ткиво на левата страна и новите населби на десната страна на реката.

Воопшто, Леко покажува посебен однос кон реката предвидувајќи уредување на нејзините кејови, просторна артикулација и обликување на остров во нејзиниот горен тек и валоризација на нејзината улога низ предвидувањето на површини за водени спортови. Односот на Леко не само кон реката туку и кон водата воопшто како елемент на градскиот пејзаж се препознава и во користењето

на поројните водњански води за формирање на регулирани водотеци низ јужните градски делови. Умењето на Леко да пренесе некои од актуелните европски тенденции се отчитува и во уредувањето на периферните градски делови каде слободните неизградени површини му овозможуваат да создаде комплекси во кои внимателно одбраните содржини се организирани во широки зелени површини кои продолжуваат во околниот неизграден простор. Ваквите содржини и површини Леко стратешки ги распоредил на јужниот и северниот крај на урбаниот опфат. Во првиот случај комплексот на Техничкиот факултет преоѓа во водњанскиот рид без вистинска можност за натамошно проширување на градското ткиво и негово трајно претворање во преодна зона кон природниот пејзаж, додека во вториот случај поставеноста на Големиот изложбен парк и во случај на натамошно ширење на градот кон север би го претворил изложбениот парк во „зелен“ прекин на континуирано изграденото градско ткиво, олеснувајќи го неговото читање и паметење. Покрај веќе постојниот градски парк, посебниот однос кон градското зеленило Леко го покажува и со третманот на паркот Гази Баба и паркот Градиште во продолжение на скопското Кале.

Дефинирањето на позицијата на јавните објекти има посебно значење во овој манир на градско планирање, зашто наспроти стандардната регулација на станбените блокови, тоа овозможува попрецизно влијание врз обликот и позиционирањето на најзначајните градски објекти, оформувајќи ги впечатливите и препознатливи градски сегменти и ведути. Од предложените комплекси на јавни објекти ќе издвоиме два: комплексот објекти на скопското Кале и комплексот објекти поставени помеѓу Калето и возвишувањето Саат-кула.

Во првиот случај, поставувањето на јавни објекти во рамките на тврдината сведочи за идејата овој простор да се интегрира во централното градско ткиво, наместо да биде „хиберниран“ простор на историска реминисценција. Како што често пати се наведува, Леко сакал овој простор да го претвори во градски акропол, валоризирајќи ја централната и просторно доминантна позиција на Калето.

Во вториот случај се работи исто така за стратешка позиција на левиот брег на Вардар, каде на платото помеѓу двете возвишувања, Кале и Саат-кула, се позиционира, за волја на вистината, недоволно композициски артикулирана група објекти, но која обележува исклучително значајна градска позиција, која денес е само сообраќаен коридор. Дадениот сигнал за значењето на овој градски простор го препознава Јосиф Михајловиќ, кој тука го оформува едниот од двата најзначајни комплекси на јавни објекти во неговиот план. Со јазикот на модерниот урбанизам овој простор слично го третираат и Лудјек Кубеш во планот за Скопје по Втората светска војна, но и Славко Брезовски во конкурсниот труд за уредување на централното градско подрачје по земјотресот.

Последниот аспект на кој би сакале да се осврнеме е препознавањето и соодветната валоризација на локалната топографија и нејзиното користење како основа за најзначајните просторни зафати во планот. Ова е аспект кој некои го нарекуваат способност да се препознае „голото тело на градот“, што кај Леко се манифестира преку препознавањето на значењето на водњанските тераси, Калето и други топографски посебности кои се третирани со соодветни просторни и содржински решенија. Во овој контекст треба да се споменат амфитеатралниот комплекс на Техничкиот факултет, „акрополот“ и други зафати кои ги определуваат замислените карактеристични градски слики.

Во овој краток осврт по повод стогодишнината од првиот план кој го одбележува современото урбанистичко планирање на Скопје не е можно детално да се наведат сите особености на планот на Леко кои имале особено значење во дадениот историски пресек или продолжиле да имаат влијание и во натамошниот развој на градот. Но, и оние кои досега ги спомнавме зборуваат доволно за посебното место и значење што овој план го има во урбанистичкиот развој на Скопје во дваесеттиот век.

Историските околности не овозможиле да се реализира конкурсното решение на Леко и да се претвори во важечки плански документ. Направени се делумни обиди за негова реализација преку деталниот регулационен план за десниот брег изработен од Хранислав Спасиќ во 1922 година и деталниот регулационен план за левиот брег изработен од Петар Јанковиќ во 1924 година, но овие планови претставуваат неинспиративна техничка преработка на планот на Леко без да се пренесат некои од неговите главни квалитети. Многу од идеите на Леко биле инкорпорирани во планот на Јосиф Михајловиќ од 1929 година. Некои од овие идеи продолжиле да егзистираат и натаму во сите последователни планови за Скопје, сведочејќи за тоа дека во континуитетот на градскиот развој подеднаква важност имаат како наследеното градско ткиво, така и наследените идеи за развој на градот кои во урбаниот развој на Скопје во изминативе сто години поаѓаат токму од идеите на Димитрије Т. Леко.

Проф. д-р Цветанка Поповска
Градежен факултет
Универзитет "Св. Кирил и Методиј"

ВАРДАР 2014

НА РЕКАТА ВАРДАР ВО СКОПЈЕ НЕ Ѐ БЕА ПОТРЕБНИ НИСКИ, ГРДИ И НЕФУНКЦИОНАЛНИ ПЕШАЧКИ МОСТОВИ КОИ НЕ ВОДАТ НИКАДЕ, НЕ МУ ТРЕБАА ДУРИ ТРИ „ГАЛИИ“ СО ДИМЕНЗИИ КОИ НЕ МОЖЕЛЕ ДА „ПЛОВАТ“ НИТУ ВО НАШИТЕ ЕЗЕРА, НЕ МУ ТРЕБАА ЖАРДИЊЕРИ И ФОНТАНИ, НЕ МУ ТРЕБАА ГРАДСКИ ПЛАЖИ НА КОИ ЌЕ ПРОЧИТАТЕ ПРЕДУПРЕДУВАЊЕ „ЗАБРАНЕТО КАПЕЊЕ“. ОНА ШТО МУ ТРЕБАШЕ НА ВАРДАР Е ДИСЛОКАЦИЈА НА ФЕКАЛНИТЕ ВПУШТАЊА, РЕСТАВРАЦИЈА И РЕХАБИЛИТАЦИЈА НА КРАЈБРЕЖНАТА ВЕГЕТАЦИЈА, ПОДОБРУВАЊЕ НА ХИДРОЛОШКИОТ РЕЖИМ СО ЕКОЛОШКО УПРАВУВАЊЕ СО ВОЗВОДНИТЕ АКУМУЛАЦИИ И ВРАЌАЊЕ НА БИОЛОШКАТА РАЗНОВИДНОСТ

Цивилизациите и градовите од древни времиња се развивале во речните долини, па Karl Wittfogel (1896-1988), американско-германски историчар и синолог, ја поставил „хидрауличката хипотеза“, која е позната уште и како „хидрауличка империја“ или „хидраулички деспотизам“. Со оваа хипотеза тој сакал да покаже дека развитокот на старите цивилизации во Египет, Месопотамија, Индија и Кина бил запрен првенствено заради трансформацијата на големи површини од речните коридори во земјоделски.

Градејќи ги населбите покрај реките од најстари времиња, човекот ја менувал морфологијата и режимот на реките. Така е отворен процесот на постојан натпревар на човекот со Природата, кој процес се развива во две спротивни насоки. Од една страна е процесот на незапирлива узурпација на природните плавни зони на речните корита, а од друга страна е заштитата и намалувањето на последиците од поплавување. Активностите во тој двонасочен процес се клучни за хармонизација на основните јадра на еден урбан систем, а тоа се Природата преку водата, воздухот, земјиштето и климатските услови, потоа Човекот со просторните, биолошките и емоционалните потреби, па Инфраструктурата преку патиштата, железниците, комуникациските и информатичките системи, потоа Социјалните јадра структурно претставени со јавниот сервис, културните и рекреативни центри и на крај Заедницата со законите, едукацијата и развојните практики. Историски гледано, во иницијалната фаза на формирање на урбаните системи овие елементи се во меѓусебна хармонија, но со тек на време, првенствено заради ароганцијата на човекот и неорганизираноста на заедницата, овие елементи функционираат хаотично.

ТРАГИКАТА НА ВАРДАР

Скопјани веќе го немаат Вардар. Вардар е мртва река. Основната оска на урбаното и социјално живеење се претвори во голема градежна зона. Покрај узурпацијата на регулираниот простор за контрола на големите води (мајор коритото), сега интензивно се гради и урбанизира и основното корито (минов коритото). На ваков начин реката Вардар бесмислено се деградира и зазема клучна улога во проектот „Скопје 2014“. Не навлегувајќи во сликата на невкус и

урбанистички хаос на еден мал простор во централното градско подрачје на Скопје, не може а да не се коментира од стручен аспект она што му се случува на Вардар, а му се случува нешто многу трагично и непоправливо. Паралела за односот на цивилизациите и општествените заедници кон реките и речните коридори во минатото и денес ќе помогне да ја разбереме трагиката на „Вардар 2014“.

Во минатото и денес, основни активности поврзани со урбаните реки е одбраната и контролата на поплавите. Најголем број од големите градови поминале низ фазата на функционални регулации, кои првенствено воде сметка за хидролошко-хидрауличките аспекти (како безбедно да се транспортира меродавниот поплавен бран), а многу малку се посветувало внимание на еколошките и естетските аспекти. Добар пример на таква функционална регулација, пред да започнат активностите од проектот „Скопје 2014“ беше регулацијата на реката Вардар во Скопје. Заради специфичната генеза на големите води со коинциденција на поплавните бранови во Горен Вардар, Треска и Лепенец, Вардар многу често го поплавувал градот Скопје, а најголемите се случиле во 1778, 1858, 1876, 1895, 1903, 1916, 1935, 1937, 1962, 1979 година. По поплавите во 1895 и 1897 година, тогашниот валија Хафус Мехмед-паша наредил изградба на кејски сидови кои заедно со развитокот и ширењето на градот се доградувале. Таквите активности за одбрана од поплавите без други естетски и еколошки аспекти кои би го оплемениле урбаниот простор, продолжиле сè до 1937 година. Ваквиот концепт се одржувал сè до големата поплава во 1962 година, кога се покажала потребата од постудиозен природ во регулирање на речното корито. Проектот со релативно успешна хидротехничка концепција беше реализиран во периодот 1970-1975, Слика 1. Денешната слика на реката Вардар со изградени високи објекти во мајор коритото, со ниски и нефункционални пешачки мостови чија локација и меѓусебно растојание е надвор стандардите и критериумите за планирање и изградба на ваков вид објекти, со фонтани и жардињери во основното корито, со челични таканаречени „галии“ во основното корито, само ја демонстрираат големата трагика на оваа река и го прават овој воден екосистем неодржлив, Слика 2, 3 и 4. Креаторите

Сл. 1. Функционалната регулација на Вардар во Скопје сега е минато

Сл. 2 Згради и градска плажа во мајор коритото на левата страна и „галија“ во минов коритото на десната страна

Сл. 3 Основното корито на Вардар во Скопје освен градежна зона станува и пешачка зона заради вештачки насипаниот материјал

на овие објекти и извршителите на ова злосторство како да забравиле на основните принципи и критериуми за уредување и управување со урбаните реки, за нивната еколошка, биолошка, економска и социјална улога. А најважно од сè, забравиле на принципите и практиките за реставрација и рехабилитација на речните коридори и на безбедноста од поплави. Ваквите практики на уредување на речните коридори во светот не се применуваат од почетокот на минатиот век. Има искуства кога штетите од вакви активности повеќекратно се поголеми од вложените инвестиции за нивна реализација. Градовите се штитат од поплави со активни мерки, како на пример со изградба на возводни акумулации за намалување на поплавните бранови. За оваа цел се изработуваат модели за оптимално управување со акумулациите. За жал, таков управувачки модел за градот Скопје не се

применува. Развиени се математички модели за анализа на коинциденција на поплавни бранови во сложени хидрографски системи. Применувајќи ги овие методи без многу детална анализа за реката Вардар во Скопје, се доаѓа до алармантни показатели. Користејќи ги модулите на појавените максимални протоци за Треска ($q_{max}=0.53 \text{ m}^3/\text{s}\times\text{km}^2$), Лепенец ($q_{max}=0.312 \text{ m}^3/\text{s}\times\text{km}^2$), и Горен Вардар ($q_{max}=0.248 \text{ m}^3/\text{s}\times\text{km}^2$), а притоа имајќи ги предвид изградените акумулации во сливот на Треска (Козјак, Св. Петка и Матка), се доаѓа до веројатен поплавен бран во Скопје од околу $1300 \text{ m}^3/\text{s}$. Фактот дека кејските сидови во сегашна состојба на реализација на проектот „Скопје 2014“ ги нема, како и фактот дека новоизградените пешачки мостови и „галии“ не се во функција на реката и во голема мера ја намалуваат пропусната способност на основното речно корито подигнувајќи го значително нивото на водата дури и за протоци многу помали од меродавните за кои е димензионирана регулацијата, говори сам за себе – градот Скопје веќе не е безбеден од евентуално поплавување. На оваа констатација се надоврзува уште една вистина – реката Вардар има изразено големи и брзи промени на истекувањето. Појавата на врнежи и други влијателни фактори врз процесот на површинското истекување доведуваат до периоди на изразито големи протекувања и периоди на мали води. Ваквите состојби секоја година се повторуваат со различен интензитет. Европската директива за оценка и управување со ризици од поплави (EU Directive 2007/60/EC) има обврзувачки карактер. Таа Директива не

Сл. 4 Трагиката на Вардар во Скопје

треба да се сфати како „ad hoc“ акција, туку како обврска за мониторинг и анализи кои мораат да се реамбулираат особено кај градските реки каде се многу чести морфолошките промени и заземањето на речниот коридор.

КЛИМАТСКИТЕ ВЛИЈАНИЈА И ЗЕЛЕНИЛОТО

На ваквите неповолни антропогени влијанија во градовите неминовно се надоврзуваат климатските услови и климатските промени изразени преку повисоки температури, поинаков режим на врнежите и истекувањето. Околу овие прашања сè уште нема егзактни и единствени ставови. Меѓутоа, во научните средини, оние кои не се под влијание на индустриските загадувачи, сè поизразено се артикулира единствен заклучок дека климатските промени се неоспорни. Тие промени секако се резултат на интензивниот технолошки развој, а ефектот на стаклена градина е „каписла“ на циклусот на меѓусебно поврзани неповолни метеоролошки, климатски и хидролошки феномени. Овие промени особено се изразени кај водите и нивните екосистеми. Врнежите со силен интензитет веќе се реалност во светот и кај нас. Во ваквите нови околности речните коридори и регулираните корита за транспорт и контрола на големите води димензионирани со историски податоци од минатото, покажуваат недоволна пропусност. Имено, мора да се разбере дека во новонастанатите услови со климатските промени големите води (поплавите) ќе бидат сè понеповолни според сите релевантни показатели – максималниот проток Q_{max} , зафатнината на бранот и времето на концентрација. Малите води исто така ќе бидат сè понеповолни и со подолго траење. Математичките симулации на глобалните климатски промени укажуваат на фактот дека Балканскиот Полуостров ќе биде зафатен со пораст на интензитетот и зачестеноста на екстремните појави. Во такви услови јасно е дека овие анализи мора да се земат предвид во сите плански одлуки за уредување и користење на просторот. Во врска со климатските влијанија и климатските промени се препорачуваат и имплементираат мерки за намалување на влијанието и мерки за прилагодување. Во оваа смисла стратешкиот одговор во урбаното планирање и уредување на реките во градовите е многу дециден – при планирање на развојот на градовите, а и пошироко при просторното планирање на сливовите, треба априорно да се има предвид влошувањето на компонентите на водниот режим, што подразбира почитување на следните плански принципи:

1. Не смеат да се стеснуваат и заземаат постојните речни коридори во урбаните

структури, дури обратно од досегашните погрешни тенденции, тие мораат да се ослободуваат од скапите и безбедносно деликатни содржини.

2. Онаму каде е тоа можно треба возводно од поголемите градови да се предвидуваат ретензии за намалување на врвовите на поплавните бранови.
3. Регулациите на реките да се решаваат со сложени напречни пресеци со геометрија која овозможува естетски складен акваторијален систем во услови на мали води со водно огледало по целата широчина на коритото, но едновременно и безбедно транспортирање на големите води.

Имајќи ги предвид сите овие ставови, принципи и практики може да се констатира дека односот кон реката Вардар во Скопје и нејзиниот екосистем е деструктивен и неодржлив. Во развиените земји, кои често плаќале многу висока „еколошка“ цена за таквиот деструктивен модел на развој, нужно се артикулирала парадигмата за еколошко одржлив економски раст (Green Growth). Со овој пристап се формира развојна политика која базира на поврзаност и синергија на економскиот развој и заштитата на животната средина. Парадигмата за одржлив развој, која често се нарекува „зелена економија“, претставува најдобар и единствено исправен одговор на заедниците за справување со предизвиците и ризиците кои се случуваат со климатските промени. Одржливиот развој и принципите на „зелената економија“ во центарот на активностите го ставаат зеленилото и управувањето со водните ресурси. Во рамките на проектот „Скопје 2014“ доминира уште една деструктивна активност – сечење на зеленилото. Од направените анализи во студијата „Ни снемума дрвја“ (Грчева Ирина, Грчева Леонора и Јовичиќ Лука), во 2012 во центарот на градот има само околу 35.000 km^2 зелени површини што е за околу 50% помалку од состојбата во 2002 година. Континуираното сечење на стари дрвја со развиени крошни придонесува за зголемување на температурата на воздухот, загадувањето и бучавата. Планерите и извршителите ќе речат дека се засадуваат нови садници. Меѓутоа, не се води сметка дека на градовите им требаат садници

Сл. 5 Реставрирана и еколошки здрава градска река (Cheng Gye Cheon, Сеул)

со развиена лисна маса, а за постигнување на таква состојба потребни се десетици години. На ваков начин градот Скопје и реката Вардар ја губат борбата против климатските промени – наместо да се поттикнува осенчувањето и да се намали температурата на воздухот, имаме состојба на поттикнување на високи температури, поголемо испарување и поголемо загадување. Зголемувањето на површините под бетон и асфалт и намалувањето на зелените површини го прави градот Скопје исклучително ранлив на климатските промени. На сето ова мора да се надврзе и негативното влијание врз здравјето на човекот. Се поставува прашањето, ако Министерството за животна средина и просторно планирање на Република Македонија и Програмата за развој на Обединетите нации (UNDP) инвестираат во изработка на национални извештаи со акциски планови за климатските промени (2003, 2008, 2013) и во имплементација на мерки за намалување на влијанието и прилагодување, зошто тие планирани акциски мерки не го нашле своето место во проектот „Скопје 2014“?

Сл. 6 Панорамското тркало во Скопје – врв на деструктивниот однос кон реката Вардар

ЕПИЛОГ

Сите неодговорни планери и актери кои опасно се поигруваат со речните системи во градовите, вршејќи насилство во име на наводен „развој“, треба да се потсетат на дневно читање на инвентивните еколошки закони на Barry Commoner (Four Laws of Ecology, 1971): 1- Сè е меѓусебно поврзано, 2-Сè мора некаде да се движи, 3 – Природата знае најдобро, и 4 – Таква работа како бесплатен ручек не постои. Овој последниот закон во својата поширока интерпретација од авторот, има многу важна порака: експлоатацијата на Природата неминовно доведува до трансформација на корисниот ресурс во бескорисен.

Поврзувајќи ги овие закони со „Вардар 2014“ може да се заклучи следното. На реката Вардар во Скопје не ѝ беа потребни ниски, грди и нефункционални пешачки мостови кои не водат никаде, не му требаа дури три „галии“ со димензии кои не можеле да „пловат“ ниту во нашите езера, не му требаа жардињери и фонтани, не му требаа градски плажи на кои ќе прочитате предупредување „забрането капење“. Врв на деструктивната ингениозност на актерите во проектот „Скопје 2014“ е 60-метарското панорамско тркало кое се сместува на нов пешачки мост во основното речно корито на Вардар, Слика 6.

Она што му требаше на Вардар е дислокација на фекалните впуштања, реставрација и рехабилитација на крајбрежната вегетација, подобрување на хидролошкиот режим со еколошко управување со возводните акумулации и враќање на биолошката разновидност. Еден од најголемите приоритети секако е дислокацијата на фекалните канализациски приклучоци и изградба на пречистителна станица. Според неколку физибилити студии изработени од странски консултантски компании, инвестициите за ваква пречистителна станица не се поголеми од 100 милиони долари. На ваков начин ќе се постигне еколошки одржлив воден систем, безбеден од поплавите со ретка повторливост, естетски привлечен во услови на мали води, а со самото тоа и социјалниот елемент на поврзување на реката и населението ќе беше силно изразен. Сосема на крај не е лошо да се потсетиме дека империјата Природа знае да го возврати ударот.

Виолета Бакалчев, д-р
експерт од пракса
Американ колеџ
Проф. д-р Минас Бакалчев
Архитектонски факултет
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“

ФРАГМЕНТИ НА СЕЌАВАЊАТА: ЗА АРХИТЕКТУРАТА НА МАКЕДОНСКАТА ОПЕРА И БАЛЕТ

БЕЗ СОМНЕНИЕ ПРОЕКТОТ НА МАКЕДОНСКАТА ОПЕРА И БАЛЕТ ОТВОРА ДЕБАТА НЕ САМО НА НИВО НА НЕГОВИОТ СОСТАВ ТУКУ И НА НИВО НА СООДНОСОТ СО ГРАДОТ. ПРЕКУ НЕГО ПРОДРЕВМЕ ВО РАЗЛИЧНИТЕ СЛОЕВИ НА МИСЛЕЊЕ И ПРАВЕЊЕ НА АРХИТЕКТУРАТА

Без сомнение Скопје се доживува како недовршен град, спој на различни почнати и недовршени проекти кои секогаш одново ги кажуваат своите приказни, кои како „руини што зборуваат“ нè враќаат во различните неодредени времиња и места. Овие парчиња на градот најчесто се предмет на отфрлање, потиснување, заборавање и секако можеме да ги поврземе со она што Пол Конертон го разгледува како одредена форма на заборавање. Репресивното бришење на еден од типовите на заборавање се однесува на историските прекини и пресврти, кои произведуваат елиминирање и бришење на остатоците од претходните времиња (Конертон, 2008). Репресивното бришење се воведува како отфрлање на фактот на историскиот прекин или како негово изразување. Се изразува како во политичките така и во уметничките прекини и пресврти. Низ целиот дваесетти век градот Скопје беше изложен на низа бранови на бришење на претходните слоеви. Секој нов слој настапуваше како нова апсолутна вистина во однос на претходниот. Па сепак минатото никогаш во целост

не може да се избрише, па неговите делчиња можат на зачудувачки начин да се појават, откријат и да нè воведат во непознатите светови, предели и времиња.

Македонската опера и балет е едно од недовршените парчиња од поземјотресниот период на градот. Проектот составен од четири фрактурирани форми кои се спуштат кон коритото на реката Вардар, создава специфична артифициелна топографија на десниот брег и од самиот почеток предизвика противречни реакции. Од него е реализиран само еден фрагмент и набраната платформа која го обединува целиот предел. Можеби фрагментот на Македонската опера и балет е едно од најконтроверзните дела на поземјотресната обнова на Скопје. За многумина тоа беше доказ за неуспехот на целиот проект на обнова на градот, за несоодветството на методот и производот, за драматичната различност од социјалната, културна и физичка слика на околината, за другите тоа е ремек-дело, вистинска

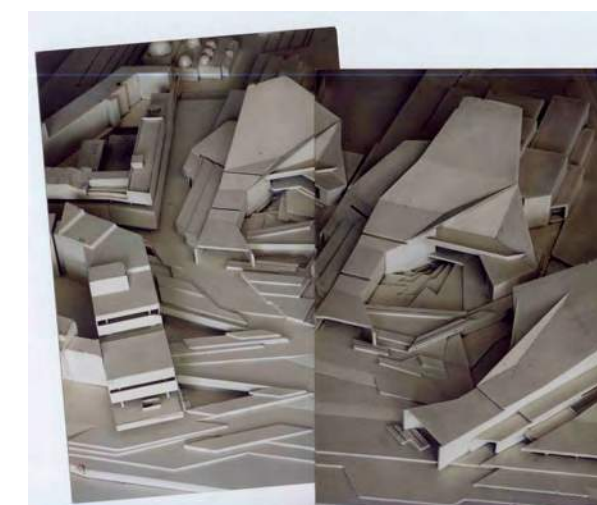
но недоволно сознаена автентична вредност во една периферна средина. Рецентните архитектонски тенденции уште повеќе ги поларизираа поделените мислења за ова архитектонско дело. Историскиот сентимент кон наративната репрезентација на енвелопата во целост го игнорираше ова дело, и на ниту еден начин не воспостави критички дијалог со него, слично на парадигмата на модерната, го отфрли пред да го разбере. Од друга страна, за „авангардното крило“ на македонската архитектонска сцена ова дело е крунскиот доказ дека токму овде на ова место, се наоѓа претходницата на деконструктивизмот во архитектурата, на лирскиот супрематизам на Заха Хадид, на концептот на артифициелната топографија на современата архитектура, на топографските форми на Националната опера и балет во Осло... Навистина за што станува збор? На кој начин треба да се согледа и разбере оваа бездруго оригинална просторна конфигурација? Дали можеме да ја реконструираме неговата појава во историјата на идеите во современата архитектура?

Целта на ова истражување е двојна. На историски план да ја согледа последователноста на архитектонската форма во контекстот на историјата и теоријата на архитектурата, на морфолошки план да ги утврди специфичните вредности во соодносот со градот. Преку една инверзна археологија ќе се обидеме да ги откриеме последователните идејни слоеви на овој артефакт, движејќи се низ разни теми по инверзен археолошки ред, од напред кон назад, продирајќи сè подлабоко во теоретските и практични слоеви на неговите можни извори. Во овој инверзен преглед ќе ја користиме периодизацијата на фрагментацијата од Робин Еванс, но основните периоди на процесот на фрагментација ќе ги продлабочиме во однос на специфичните аспекти на разгледуваното архитектонско дело (Еванс, 1995, стр. 55-56). Според Еванс епизодите на фрагментација во архитектурата можат да се поделат во три главни фази: период од 1910 до 1920, кога фрагментацијата произлезе од уметничката пракса на репрезентација на пикторалната претстава; повоениот период од 1940-тите, кога фрагментацијата се појави како начин на хуманизирање на модерната; периодот на

1990-тите, кога фрагментацијата е знак на крајот на хуманизмот и модерноста.

Објектот на Македонската опера и балет како да ги обединува различните искуства на фрагментацијата на архитектурата. Во хронолошка смисла, тој е дел од процесот на поземјотресната обнова и реконструкција на градот од 1970-тите години. Во просторна смисла е еден од најрадикалните експерименти на редефинирање на архитектонскиот јазик во периодот на реформата на функционалистичката архитектонска пракса.

Проектот е дело на словенечките архитекти Маријан Уришич, Стефан Кацин, Јуриј Принцес и Богдан Спиндлер. Проектот можеме да го разбереме во теоретската рамка на концептот на колективна форма, изведена од текстовите на Фумихико Маки во 1960-тите, како сегмент од градот кој не може да се сведе на изолирани објекти, туку на објекти кои влегуваат во своеволен меѓусебен однос едни со други и со целината (Маки, 1964). Составен од четири парчиња со различни програми (филхармонија, опера и балет, кино, трговија), кои во гестови на прекршување на телото од своите највисоки рабови на периферијата се спуштаат кон интегралната платформа во средиштето. Платформата, сегментирана во различни висински планови, нè води кон реката Вардар (Сл. 1).

Сл. 1: Модел на интегралниот проект на Културниот центар (Македонската опера и балет), Скопје, 1979

Во така генерираната колективна форма не можеме да издвоиме дистинктивни архитектонски

објекти, како фигура во однос на подлогата, ниту дистинктивни архитектонски елементи: сид, столб, покрив, отвор. Традиционалната просторна синтакса на просторната структура на урбано ниво, како и на ниво на поединечната изградена единица е доведена во прашање. Класичниот сооднос на објектот и подлогата е поместен, подлогата повеќе не е стабилен, хоризонтален, детерминирачки систем. Објектите се поврзани со подлогата на континуиран начин создавајќи ја артифициелната топографија, како набори на единствениот гест. Сликата на работниот модел најсуштествено го покажува карактерот на композицијата, површина која се набира во различни густини (Сл. . 8). Она што придонесува понатаму да се поместува нашето просторно искуство, тоа е отсуството на бојата и еднородноста на материјалот. Објектот создава еден посебен монохроматски/мономатеријален амбиент, бел пејзаж во урбаното ткиво на градот.

НОВА ТОПОГРАФИЈА

Во 1980-тите дојде до пресврт во однос на постмодерната естетика, и тогаш доминантното враќање кон историските принципи на композицијата на архитектурата и градот. Деконструктивизмот во архитектурата настапи како редрааматизација на принципите на модерната. Деконструктивизмот повикуваше на преиспитување на темелите на архитектурата, и тргнуваше од слабостите и неконзистентностите на спекулативната конструкција на општата заднина на архитектурата на хуманизмот. Различното читање на сложеноста, не како контрадикторна туку како множествена и дивергентно, не како субординирана туку како делотворен контингент на потенцијални дивергенции, отвори нов поглед кон просторното искуство. Во оваа смисла може да се парафразира мотото на Питер Ајзман, за да се види местото, вие морате да го експлодирате и морате да погледнете внатре за да го пронајдете семето на новото (Ајзман, 1989 cited in Rajchman, 1988).

Низа нови концепти произлегоа од методите и теориите на деконструктивизмот. Идејата за артифициелна топографија, ленд форма, land-arch, landscapes, lands of superposition, landstrategy, произлегоа од линијата на укинување на еден

дискретен архитектонски објект и преиспитување на елементарниот однос на објектот и подлогата (Gausa, Guallart, Muller, Soriano, Pooras, and Morales, 2003, pp 379-390; p 627)

За новата генерација на архитекти од 1990-тите и 2000-тите овие поими ја моделираа нивната перцепција и реакција на пејзажот и соодносот на објектот и подлогата. Она што беше еднаш, партикуларен објект како композиција од серија на архитектонски елементи, стана една континуирана конфигурација во дијалектиката на објектот и подлогата. Класичниот сооднос помеѓу објектот и подлогата, или конвенционалната дефиниција на подлогата како ограничувачка, стабилна, детерминирачка, хоризонтална и хомогена се помести во меѓусебен топографски систем на дејствување. Наместо двата елемента, објектот и заднината, да се дистинктивни елементи на една класична композиција, тие влегоа во динамичен меѓуоднос. Архитектурата повеќе не е активен, вертикален, дистинктивен ентитет, конструиран врз една пасивна хоризонтална подлога, туку самата подлога се појавува како активна основа на флукутирачката фигура на архитектурата.

Токму овој аспект го препознаваме во основата на архитектурата на Македонската опера и балет. Таа никогаш не се перципираше како еден објект, туку како предел, конфигурација во која се вметнати специфичните програми, како фрактурирани волумени кои се спуштат кон Кејот на реката Вардар и продолжуваат во единственото плато. Се сеќавам на првите непосредни искуства со пределот на овој објект. Не само објектот туку и конфигурацијата на околината предизвикуваше ново просторно искуство. Континуитетот на површинските набори беше изразен со монохромниот третман на материјалот. Белата боја, белиот пејзаж, неговата волуменозност ја враќаше кон едно нетелесно искуство (Бакалчев, В., 2011). Низа асоцијации се можни, една од рецентните е секако пределот на Националната опера и балет во Осло, од Снохета (Snohetta, Norwegian National Opera and Ballet, Oslo, Norway, 2000-2008), метафора на природни формации кои излегуваат од водата, во многу што го повторува гестот од почетниот проект на Македонската опера и балет (Сл. . 2).

Сл. 2: Новите предели: Македонската опера и балет, Скопје, 1979 и Националната опера и балет, Осло, 2008

ПОМЕЃУ ХУМАНИЗАЦИЈАТА И ХЕТЕРОТОПИЈАТА НА АРХИТЕКТУРАТА

Повоениот период ја промовираше праксата на фрагментација на дотогаш доминантната монолитната форма на модерната. Фрагментацијата се појави прво како отпор кон функционализмот на 1940-тите, и второ, како отклон кон хуманизацијата и социјализацијата на архитектурата. Сигфрид Гидеон ја интерпретираше оваа фаза на модерната архитектура како одраз на уметничката пракса поврзана со органското и ирационалното, како нужен скок од рационално-функционално кон ирационално-органиски. Како што Гидеон ќе напише во книгата „Простор, време и архитектура“: техничкото образование, смислата на серијата и стандардизацијата не се напуштени, но дури сега се на располагање на целокупната слобода, за натамошниот развој од хумана гледна точка (Гидеон, стр. 377). За Гидеон овој отклон од рационалноста на претходната модерна е преку спојот на „техничките сили со древните сили“, каде од забравените слоеви на потсвеста е изведен примитивниот човек и истовремено е постигнато единство со денешниот развој.

Идентификацијата на формата на социјалниот живот со формата на архитектурата е

Сл. 3: Наспремпоставување на различните предели: фрагмент на ортогоналната решетка, Алвар Алто, модел од Институтот за технологија во Отаниеми (1949-1964), и реконструкција на ортогоналниот систем, Милет

Сл. 4: Фигура на амфитеатрите од Институтот за технологија во Отаниеми (1949-1964), и Македонската опера и балет во Скопје, 1979

претпоставка која ја прифати повоената архитектонска критика, во низа интерпретации како дијалектика на фрагментацијата и континуитетот, знак на политичкиот плурализам или архитектура на демократија (Еванс, стр. 73). Токму преку делото на Алвар Алто е покажана фрагментацијата на модерната архитектура. Алвар Алто ја хуманизираше архитектурата преку воведување на ирегуларните инциденти во регуларната решетка.

Во 1970-тите Димитри Порфириос даде ново толкување на фрагментацијата на Алтовото дело. Наспроти хомотопијата како вообичаен начин на просторната организација на модернизмот, во неговото дело го препозна концептот на хетеротопија (Порфириос, 1978). Порфириос упати на поимот на хетеротопијата во најбуквална смисла, како состојбата на работите е толку многу различна една од друга, што станува невозможно да дефинираат еден заеднички локус што ги опфаќа сите нив. Во таа смисла, ако хомотопијата има за цел да воспостави еден непрекинат континуитет, хетеротопијата сака да го разурне предвидливиот модел на хомогената решетка. Анализата на просторната синтакса на Финландија, Хелсинки (1962), хетеротопијата се покажува како неконзистентен збир на лабави фрагменти во променлива состојба во една заедничка енvelopa. Од друга страна, во објектот на Институтот за технологија во Отаниеми (1949-1964), наспремоставувањето на различните просторни редови, ортогоналниот систем и кружниот сегмент на амфитеатарот, не ја изразува само морфолошката различност

Сл. 5: Влезната секвенца на Македонската опера и балет, Скопје, 1979

туку и географското наспремоставување на архитектонскиот материјал и избраното место. Според едно од начелата на хетеротопијата, за која пишува Фуко (**Мишел Фуко, 1984**), е способноста на наспремоставување на едно место на неколку простори, неколку места кои помеѓу себе се некомпатибилни. Хетеротопијата се покажува како трансгеографска археологија на фрагментите на медитеранската антика во архипелагот на локалниот фински контекст (Сл. . 3). Во поширока смисла хетеротопијата се дефинира како дискриминација на нештата, разликување и поврзување на несличните нешта.

На сличен начин и фрагментирањето на просторната конфигурација на Македонската опера и балет може да се опише преку амбивалентниот однос на концептот на хетеротопност и хуманизација на архитектурата. Разнородноста на местата, спојот на рационалната матрица на утилитарниот сегмент

Сл. 7: Поглед од десниот брег на реката Вардар

Сл. 8: Потрага по обрасците на природата: Ханс Шарун, Филхармонија, Берлин, надворешен изглед; модел на амфитеатарот, Available at: <http://www.designboom.com/snapshots/venice04/concertshall.html> [Accessed 19 January 2014]. ;

на театарот и ирегуларната конфигурација на делот на посетителите, го прави колку хомотопен толку и хетеротопно просторно искуство. Инсертирање на белиот пејзаж на брегот на реката Вардар, произведува трансгеографско наспремоставување на северните пејзажи во ридестите предели на Балканот. Од друга страна, експресивната фигуративност во многу нешта е во функција на движењето и перцепцијата на публиката, надвор и во театарот. Движејќи се низ пределите на театарот ја чувствуваме неговата закривеност, отстапување, насочување како подреденост и дијалог со нашето присуство (Сл. . 5).

ОБРАСЦИ НА ПРИРОДАТА

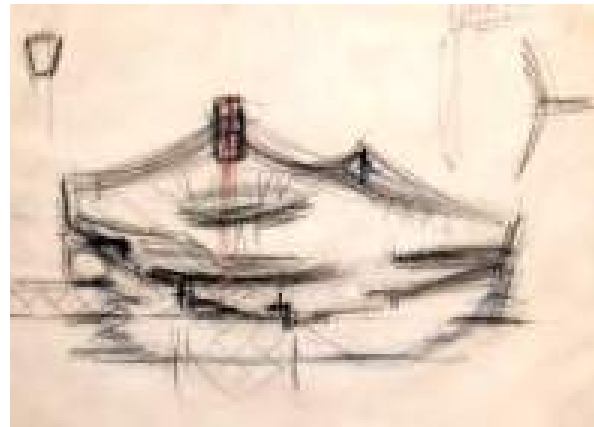
Вистинската претходница на архитектурата на Македонската опера и балет е секако експресионистичката традиција на модерната архитектура. Операта во Берлин на Ханс Шарун е едно од клучните дела на архитектурата на дваесеттиот век, парадигма за отклонот од рационалниот архитектонски конструкт. Ханс Шарун дејствуваше во сите три историски фази на фрагментацијата (Еванс, 1995, стр. 94). Од кубистичката композиција на цртежот на Црквата како планина (Kirche aus Fels) од 1910 до уникалната форма на Концертната хала во Берлин, реализирана од 1956 до 1963 година. Не постои единствено објаснување за ирегуларноста на архитектурата на Шарун. Неговата архитектура е во дијалогот на геометријата и природата. Фрагментиран волумен на Филхармонијата од надвор го поддржува профилот на планина, внатре создава сложена внатрешна топографија. Филхармонијата се развива од внатре кон надвор. Основната типологија тргнува од централизиран план, во чиј центар се оркестарот и диригентот. Но за да се обедини звукот во партикуларните точки на рецепција во гледалиштето, почетната геометрија се фрагментираше. На тој начин архитектурата се враќа кон својата природна состојба, гледалиштето колку што е артифициелен факт, толку е и природен терасиран пејзаж. Филхармонијата во Берлин произлегува од амбивалентноста помеѓу централизиран, хиерархизиран план и полиморфната конфигурација на аудиториумот.

Архитектонски објект како серија предели, обликувани од самиот настан е примерот на Македонската опера и балет. Наклонот и прекршувањето на гледалиштето, неговата пејзажност од една страна нè враќа кон елементарноста на природните терени, од друга кон создавање на полиморфна организација на доживување на сцената. На тој начин нè поврзува како со екстремните конфигурации на историските примери како амфитеатарот во Пергамон, така и со смислата на терасестите предели на Филхармонијата во Берлин (Сл. . 8; Сл. . 9).

КРШЕЊЕ НА ОБЈЕКТОТ

Еден од најраните предизвици на рационално организираниот простор е преку експлозивната реформулација на пикторалниот простор, која доаѓа од сликарството на почетокот на дваесеттиот век. Кубизмот беше извор на фрагментацијата во модерната уметност (сликарството на Пикасо и Брак помеѓу 1907 и 1912 година). Кубизмот дејствуваше преку дисрупција на индивидуалното просторно единство за да се покаже едновремено целовитоста на објектот. Преку тоталитетот на симултано претставување на сликите требаше да се прикаже целината. Желбата да се прикаже целината водеше кон расчленување на формата. Во многу нешта методот на фрагментирање на делото или составување на делото од фрагменти, преку множеството точки на гледање, преку преклопени планови или подоцна преку колажирани материјали, стана предизвикувачка уметничка пракса во 1920-тите и 1930-тите. Пикасо и Брак ги создадоа првите кубистички слики, во кои во една рамнина се покажуваат симултано повеќе планови. Курт Швитерс ги составуваше своите инсталации наречени мерзбау, како асамблаж од отфрлени и најдени предмети. И во двата случаи, целината стана акумулација на различни погледи или примероци од реалноста.

Навистина просторната конфигурација на Македонската опера и балет, понекогаш нè предизвикува да ја разбереме како симултано присуство на различни погледи, различни состави, како прекршувања на единствениот

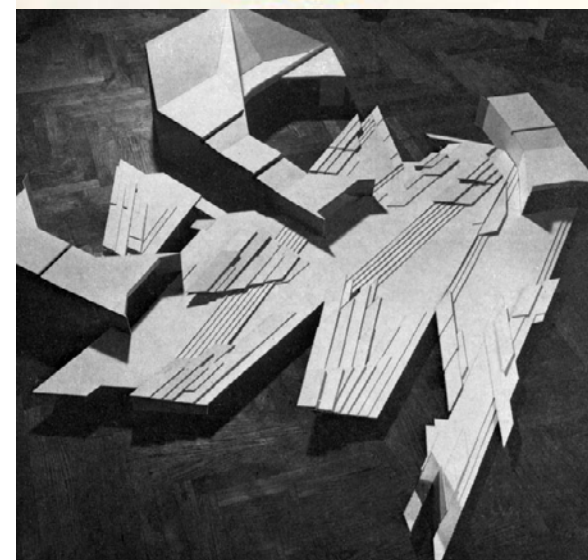

Сл. 9: Вештачки планини: Амфитеатарот во Пергамон, Available at http://en.wikipedia.org/wiki/File:Philharmonie_1a.jpg [Accessed 19 January 2014]; Ханс Шарун, скица на пресекоот на Филхармонијата во Берлин

облик за да се покаже целовитоста. Слично на кубизмот каде наместо објектот да се согледа од една гледна точка, тој е расчленет во различни планови, претставувајќи се од множество гледни точки, така и телото на објектот на Македонската опера и балет е расчленето на апстрактни планови (Сл. . 10). Во секоја од страните гледаме симултано повеќе планови едновремено, изгледот и профилот, елевацијата и покривот, подлогата и сидот, или едновремено набор од различните планови, хоризонтални и вертикални. Објектот е просторно деконструиран за да се поддржи неговата појмовна целовитост во специфичниот контекст.

МОРЕ НА МРАЗ

Во сликата на контурата на Македонската опера и балет многумина ја препознаа сликата на Каспер Давид Фридрих - „Бродоломот на бродот Надеж“ (Море на мраз), 1823-24.

Сл. 10: Кршење на објектите: Пабло Пикасо, Мртва природа со платнен стол, 1912 Available at <http://johnclinoart.com/tag/picasso/> [Accessed 19 January 2014]; работен модел на Македонската опера и балет, 1979

За да го објасниме овој проект, треба да се вратиме токму на оваа слика од периодот на романтизмот. Сликата на Каспер Давид Фридрих, „Бродоломот на бродот Надеж“ (Море на мраз), 1823-1824, претставува парадигма на романтичната претстава на пејзажот (Janson, 1982, pp 470-471). Пејзажот сфатен не како приказ на реалноста, негов документ, туку како алегориска претстава: „затворете ги вашите очи за да можете да ја видите сликата на вашите духовни очи“. Морето на мраз може да го разбереме како аналогија на артифицијалниот пејзаж на архитектонската композиција на Културниот центар во Скопје (Сл. . 9). Во неа можеме да следиме најмалку две линии како метафора на односот на човекот и природата: прво, кристална топографија на пејзажот, како

Сл. 11: Пејзажи: Каспер Давид Фридрих, „Бродоломот на бродот Надеж“ (Море на мраз), 1823-1824 (Janson, H. W., 1982. Istorija umetnosti. Beograd: Izdavacki zavod Jugoslavija. 470-471); хоризонтот на Македонската опера и балет

елементарно искуство на материјалните својства на природата, во кое отсуствуваат вообичаените нејзини атрибути, второ драматичната епизода на бродоломот и бродот како врвен човеков артефакт кој е повторно вратен, закован, во природниот пејзаж на ледениот предел (Сл. . 11). Од оваа слика можеме да издвоиме неколку дејствувачки стратегии на пејзажот: пејзажот како уметност на површината која не е само хоризонтален туку и активен топографски факт; површина на пејзажот како материјален перформативен карактер; пејзажот како стратегија на надминување на поделбата на фигурата и заднината, како нова интеграција, фузија на границите, во која некогаш издвоените објекти се претопуваат во фракталните гестови на пределот; пејзажот одвоен од значење,

Сл. 12: Внатрешни предели: Жан Батиста Пиранези, Carceri Plate XIV - The Gothic Arch, (Ficacci, L., 2000. Giovanni Battista Piranesi, The Complete Etchings. Taschen. P 150); фоаје на Македонската опера и балет.

потекло, судбина како примарен организирачки карактер на формата.

ПИРАНЕЗИЕВИОТ ЕФЕКТ

Силовитиот отклон од еден даден вообичаен ред најсугестивно е изразен во делото на Пиранези, како епистемолошки прекин помеѓу доцниот барок и модерната доба. Неговата интерпретација и репрезентација на археолошките фрагменти од класичната доба, во неговиот корпус на бакрописи, од археолошките погледи на Рим до фантастичните атмосфери на архитектурата на затворите (Le Carceri d'Invenzione), даваат еден радикално нов просторен конструкт (Ficacci, 2000). Историскиот материјал е повод за нова просторна синтакса, вообичаената последователност на елементите е заменета

Сл. 13: Секвенци од платото на Македонската опера и балет

со нивна непосредна агрегација. Како што односот на полното и празното, фигурата / заднина во градската морфологија е преиначено во наспремоставување на фигура / фигура, така и празното во внатрешните претстави на затворите е претставено како бесконечна, несогледлива внатрешност, празно/празно. Во серијата бакрописи Имагинарните затвори (Le Carceri d'Invenzione) 1745-1750, 1761, ја следиме фантазмагоричната визија на еден бесконечен простор. Фрагментацијата на просторот е метафора кон бесконечното талкање по пештероликата внатрешност. Токму архетипската слика на „почетокот“ на архитектурата е можно да ја препознаеме во разгранувањето на платформите и во секвенционалните отворања на влезниот хол на Театарот. Пиранезиевиот ефект

е одраз на разноцентричноста и поместеноста во искуството на внатрешниот простор на Македонската опера и балет (Сл. . 12).

ГЛАСОТ НА РУИНИТЕ ШТО ЗБОРУВААТ

Пиранези отвори уште еден дискурс на архитектурата како фрагмент низ времето. Во описот на фрагментите од минатото чувствуваме тензија помеѓу некогашната слава и денешната деградација, разликата помеѓу минатото и сегашноста дава еден контемплативен ефект на романтичниот сентимент. Отривањето на фрагментите од минатото не нè враќа само во минатото, туку станува подлога за негово надминување и различно толкување, еден вид инкорпорирање на праксата од минатото во сегашноста. Како што фрагментот е поврзан со различните слоеви на сеќавањето така истовремено е подлога за новите погледи и активности на сегашноста.

Без сомнение проектот на Македонската опера и балет отвора дебата не само на ниво на неговиот состав туку и на ниво на соодносот со градот. Преку него продревме во различните слоеви на мислење и правење на архитектурата. Од рецентните архитектонски тенденции, преку различните фази на модернизмот, до самите корени на модернитетот ја следиме фрагментацијата како обликовна постапка во архитектурата. Зградата на Македонската опера и балет припаѓа на традицијата на фрагментацијата која низ различните епизоди добива различна, често противречна, интерпретација. Низ различните историски референци опстојува перманентното кршење на целовитоста на објектот, како витален предизвик во архитектонското дејствување, како една друга потисната, „темна“ страна на архитектонското дело, но која е суштествена за појавувањето и промислување на самата архитектура. Во односот со градот, ова дело упатува на нужноста на фрагментот не само како интенционален монумент туку и како неинтенционална вредност која добива значење секогаш одново во актуелните перцепции. Токму преку дискурсот на архитектурата како фрагмент низ времето, се отвораат новите можни интерпретации. Како што преку рекомпозирање на пикторалната претстава

на еден објект или асамблажите од различни отфрлени и најдени објекти се создаваа новите имажинативни уметнички инсталации на почетокот на дваесеттиот век, така од фрагментите на минатото е возможно да се создаде нова автентична визија на градот на утрешнината на почетокот на дваесет и првиот век. На тој начин индивидуалните фрагменти стануваат важни не само како записи од минатото кон иднината, туку и како елементи преку кои секогаш повторно се пресоздава градот.

Референци:

Бакалчев, В., 2011, Белиот пејзаж, истражување на бојата во архитектурата на примерот на зградата на Македонска опера и балет, Пресинг бр. 6, 1 декември 2011.

Connerton, P., 2008. Sevan Types of Forgetting. Memory Studies, [online] Available at: <<http://www.history.ucsb.edu/faculty/marcuse/classes/201/articles/08Connerton7TypesForgetting.pdf>> [Accessed 22 January 2014].

Evans, R., 1995. The Projective Cast. Massachusetts Institute of Technology.

Ficacci, L., 2000. Giovanni Battista Piranesi, The Complete Etchings. Taschen.

Foucault, M., 1984. Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias. Translated from the French by Jay Miskowiec, "Des Espace Autres," Architecture / Mouvement/ Continuité October, 1984. Available at: <http://web.mit.edu/allanmc/www/foucault1.pdf> [Accessed 12 January 2014]
Gausa, M., Guallart, V., Muller, W., Soriano, M., Pooras, F. and Morales, J., 2003. The Metapolis Dictionary of Advanced Architecture. Barcelona: Actar.

Гидеон, С., 2002. Простор, време и архитектура. Београд: Графевинска књига.

Janson, H. W., 1982. Istorija umetnosti. Beograd: Izdavacki zavod Jugoslavija.

Maki, F., 1964, Investigations in Collective Form. A Special Publication Number 2. St. Louis: The School of Architecture. Washington University. Available at: <http://library.wustl.edu/units/spec/archives/photos/maki/maki-part1.pdf> [Accessed 12 January 2014].

Porphyrios, D., 1978. Heterotopia: A Study in the Ordering Sensibility of Work of Alvar Aalto. In: Christian Dupeyron, ed. 1978. Alvar Aalto, Architectural Monographs 4, London: Academy Editions: pp 8-19.

Rajchman, J., Perplifications. In: Andrew Benjamin, ed. 1988. Re: Working Eisenman, London: Academy Editions: pp 114-123.

Д-р Владимир Б. Ладински, архитект
Имоти и проектирање при Советот на Гејтсхед
Универзитет Американ колеџ - Скопје

БРИТАНСКИ ИДЕИ ЗА ПЛАНИРАЊЕ НА ГРАДОВИТЕ ВО 21-ВИОТ ВЕК

ПРЕКУ ЕКСПЕРИМЕНТИРАЊЕ СО РАЗЛИЧНИ СЦЕНАРИЈА И ИНТЕЛИГЕНТНИ МОДЕЛИ НА ВИСТИНСКИ ГРАДОВИ СЕ СМЕТА ДЕКА МОЖЕ ДА ИМ СЕ ОВОЗМОЖИ НА ПРОЕКТАНТИТЕ И ПЛАНЕРИТЕ ДА ЗАШТЕДАТ НЕ САМО ВРЕМЕ, ТУКУ, МОЖЕБИ, И ПАРИ ПРЕКУ ТЕСТИРАЊЕ НА НИВНИТЕ ПРОЕКТИ ПРЕД ДА СЕ ЗАПОЧНЕ СО НИВНАТА РЕАЛИЗАЦИЈА

На почетокот на уште една нова година во втората декада на 21-виот век светот и понатаму се соочува со големи предизвици во областа на светската економска должничка криза, глобалните климатски промени, несопирливиот процес на урбанизација, загадувањето на животната средина и осиромашувањето на природните ресурси. Во услови на една ваква глобална состојба, како императив се наметнува потребата одлуките сврзани со идниот развој на изградената средина мудро да се носат во секој сегмент на планетата Земја, особено доколку сакаме сите заедно да ги задоволиме не само нашите сегашни потреби туку и потребите на идните генерации. Мудрот носење одлуки, се разбира, не подразбира само консензус помеѓу политичарите и поддршка и исполнителност во спроведувањето на зацртаното од сите субјекти во едно општество. Тоа подразбира одлуките да се носат врз основа на добри податоци што

ќе овозможи истите да се донесат колку што е можно повеќе врз основа на реалната слика за една средина, отколку врз основа на големи претпоставки.

Во оваа смисла веројатно е од интерес неодамнешниот извештај на Кралскиот институт на британските архитекти (Royal Institute of British Architects - RIBA) и меѓународната консултантска фирма АРУП (ARUP) за „Проектирање со податоци: Оформувањето на нашите идни градови“ (Designing with data: Shaping our future cities). Во овој извештај авторите се повикуваат на технолошкиот напредок од 21-виот век кој резултирал во богатство на податоци за изградената средина и луѓето што ја населуваат. Тие истакнуваат дека комерцијалниот сектор веќе во голема мера се служи со расположливите податоци не само за да развијат иновативни начини за заштеда туку и за

да ги подобрат своите производи, и дека полека градските власти почнуваат да ги сознаваат можностите како преку сличен пристап можат да го подобрат управувањето на активностите во рамките на еден град, за истиот да стане „интелигентен“ град („smart“ city) (RIBA - ARUP, 2013).

Во извештајот за „Проектирање со податоци: Оформувањето на нашите идни градови“ се истакнува дека досега релативно малку е направено да се истражат можностите за примената на податоци и новите технологии за процесите на планирање и проектирање на изградената средина, така што авторите идентифицираат четири главни пристапи за работа со податоци за архитектите, урбаните дизајнери (проектанти) и планерите, а кои се (RIBA - ARUP, 2013:2):

Примена на податоци за да им се помогне на проектантите да ги задоволат потребите на корисниците на услугите;
Експериментирање и моделирање со примената на податоци;
Анализа на податоци за да се подобри локалното и националното одлучување и имплементација; и
Употреба на податоците со цел да се подобри транспарентноста и преку тоа да се забрза процесот на реализација.

Во однос на примената на податоци за да им се помогне на проектантите да ги задоволат потребите на корисниците на услугите, во извештајот се наведени можностите коишто произлегуваат од богатството на податоци коишто денес се собираат од корисниците на услуги, како на пример следењето на нашето движење низ градовите преку мобилни телефони, камерите, дигиталните автобуски билети и други коишто прибираат вредни податоци за тоа како и кога луѓето се движат низ градот. Дополнително, примената на податоците од социјалните медиуми овозможува да се дојде до податоци за тоа какви се нашите мисли и чувства за одредени места и случки. Се разбира подобро разбирање на потребите овозможува да се создадат можности за проектантите и планерите да создадат простори коишто подобро ги задоволуваат потребите на луѓето коишто ги користат истите (RIBA - ARUP, 2013).

Во извештајот се истакнува дека до подобро разбирање на потребите може да се дојде на повеќе начини, како на пример преку разбирањето за тоа како просторите и соседствата се користат во различни времиња во текот на денот од различни видови на луѓе, но и како одговор на различни случувања во просторот којшто е предмет на разгледувањето, или пак преку добро разбирање на комплексните односи помеѓу различни параметри, како на пример како луѓето реагираат на сообраќајот, времето, јавните настани или други случувања. Исто така подобро разбирање на просторот може да произлезе и од подобро разбирање за тоа кои се корисниците на просторот и што тие сакаат преку изнаоѓање за тоа што луѓето прават таму каде што се наоѓаат и што говорат за тие места, или пак преку собирањето на мислења за тие простори додека лицата се наоѓаат во нив (RIBA - ARUP, 2013).

Кога станува збор за експериментирање и моделирање со примената на податоци и анализа на податоци за да се подобри локалното и националното одлучување и имплементација, во извештајот се нагласуваат можностите кои произлегуваат од фактот дека имањето на податоци овозможува да се вршат експерименти преку кои може да се подобри однесувањето на градските системи и простори. Преку експериментирање со различни сценарија и интелегентни модели на вистински градови се смета дека може да им се овозможи на проектантите и планерите да заштедат не само време, туку, можеби, и пари преку тестирање на нивните проекти пред да се започне со нивната реализација. Дополнително, визуализацијата исто така може да помогне и на јавноста и на стручните лица да се вклучат со расположливите податоци за нивните градови во едно подлабоко размислување за односите што постојат помеѓу одредени места и други параметри, а преку кои ќе се помогне да се идентифицираат не само веројатните приговори, туку и да се изготват решенијата преку што би можело да се заштеди време во процесот на урбанистичкото планирање (RIBA - ARUP, 2013). Во однос на употреба на податоците, а со цел да се подобри транспарентноста за да се забрза процесот на реализација, во извештајот се нагласува дека една од клучните придобивки што произлегуваат

од прифаќањето на интелегентниот пристап кон употребата на податоци е можноста да се споредат голем број податоци од различни датотеки преку што би се овозможило идентифицирањето на временски и просторни матрици. Преку оваа транспарентност во достапноста кон расположливите податоци се штеди време и пари за изнаоѓање и процесирање на потребните клучни податоци (RIBA - ARUP, 2013).

Во рамките на извештајот се нагласува потребата да се промовира концептот на слободен пристап (Open Access) до одредени податоци кои би можеле слободно да се користат и преупотребуваат без ограничувања и фактот дека Обединетото Кралство во 2009 година има отворено интернет-портал во рамките на кој се каталогизирани и дистрибуирани расположливите податоци со слободен пристап. Истовремено се нагласува дека се зголемува бројот на британски министерства и агенции коишто ги публикуваат нивните банки на податоци на интернет, како и дека со неодамнешните промени во

начинот на лиценцирање на податоците во рамките на јавниот сектор е овозможено агенциите на јавниот сектор и градските власти да се поттикнат да ги споделат своите банки на податоци или бесплатно или пак со минимален надомест, коешто има овозможено веќе дел од британските градови да отворат свои портали за слободен пристап до расположливите податоци (RIBA - ARUP, 2013).

Во извештајта понатаму се разгледуваат импликациите од новиот пристап на проектирање преку примената на податоци врз сегашната урбанистичка пракса и се нагласува потребата за поголемо вклучување на архитектите и урбанистите во рамките на овие нови процеси, а со цел да се надминат појдовните идеи базирани на можностите коишто произлегуваат од расположливите технологии, а со цел во овие концепти да може да се интегрира повеќе и урбаната теорија и пракса за да може да се дојде до соодветни решенија за комплексните системи како градовите. При ова се нагласува дека постои голем потенцијал за проектантите и

планерите да ги користат дигиталните алатки, но дека тие треба повеќе да бидат вклучени во овие нови технологии за да можат да разберат како истите можат да влијаат на проектирањето на урбаните простори и на тоа како луѓето ги доживуваат овие простори. Истовремено се нагласува дека потребите за податоци на урбаните дизајнери и планери не се доволно детално достапни во расположливите датотеки на податоци со отворен пристап, што ја нагласува потребата од дополнителни активности преку кои ќе се дефинираат овие потреби заедно со тоа како овие потребни информации да се соберат, споделат и направат достапни (RIBA - ARUP, 2013). Извештајот завршува со препораки за понатамошната политика во рамките на проектирањето со податоци. Нагласувајќи дека примената на податоци и дигитални алатки отвора големи можности за проектантите и планерите за создавање на подобри проекти, се заклучува дека ова е само почетокот на овој процес и дека како резултат на тоа е потребен дополнителен ангажман преку кој стручните лица од доменот на изградената средина, дигиталните технологии и владата ќе работат заедно, а со цел најдобро да ги формулираат можностите кои произлегуваат од ваквиот пристап. При ова се предлагаат три препораки (RIBA - ARUP, 2013:18-19):

Подобра координација помеѓу владините министерства за да се овозможи реализацијата на оваа замисла;
 Овозможување на дигитализација на процесот на планирање; и
 Потребата од Владата на Обединетото Кралство да се посвети на заедничка работа со стручните лица во областа на урбаната средина, а со цел да вклучи и развие интелегентни проектантски податоци за потребите на изградената средина.
 Извештајот на Кралскиот институт на британските архитекти (Royal Institute of British Architects - RIBA) и меѓународната консултантска фирма АРУП (ARUP) за „Проектирање со податоци: Оформувањето на нашите идни градови“ (Designing with data: Shaping our future cities) е објавен во ноември 2013 година и е достапен на веб-страницата на Кралскиот институт на британските архитекти <http://www.architecture.com/Files/RIBAHoldings/PolicyAndInternationalRelations/Policy/Designingwithdata/Designingwithdatashapingourfuturecities.pdf>

Во овој документ преку низа студии на случај од различни делови на светот и мислења на експерти на 20 страници прикажани се можностите кои произлегуваат од примената на податоци и новите технологии за процесите на планирање и проектирање на изградената средина. Иновативниот пристап отвора можности за фундаментални промени во пристапот кон планирањето и проектирањето на изградената средина со далекусежни последици, но и можности за подобрување на истата, подобро задоволување на потребите на корисниците на истата, побрза реализација на договорените интервенции во просторот, како и можности за заштеди во процесот на планирање, проектирање и реализација на изградената средина. Се разбира подобра изградена средина може да придонесе и за подобро функционирање на градовите, истите да ги направи поатрактивни со што се очекува да се зголемат можностите за зголемување и на економските активности во овие средини.

Несомнено извештајот отвора нови можности за размислување, истражување и соработка помеѓу планерите и проектантите од една страна и експертите во областа на информациите технологии од друга страна, а коишто можат да ја преобликуваат изградената средина во која живееме. Веројатно ќе биде потребно да се причекаат реакциите и од другите сегменти на стручната и пошироката јавност за да може да се добие една поизбалансирана слика за тоа што можностите од користењето на податоци и дигитални алатки во процесот на планирање и проектирање на изградената средина ќе значат за просечниот граѓанин во едно општество.

Литература:

RIBA - ARUP (2013): Designing with data: Shaping our future cities.
 RIBA (2013a): Dawn of the 'Smart City' era: How the vast quantities of data we all produce is set to revolutionise the way we design and build our cities, RIBA News 6th November.
 RIBA (2013b): Designing with data: Shaping our future cities, www.architecture.com

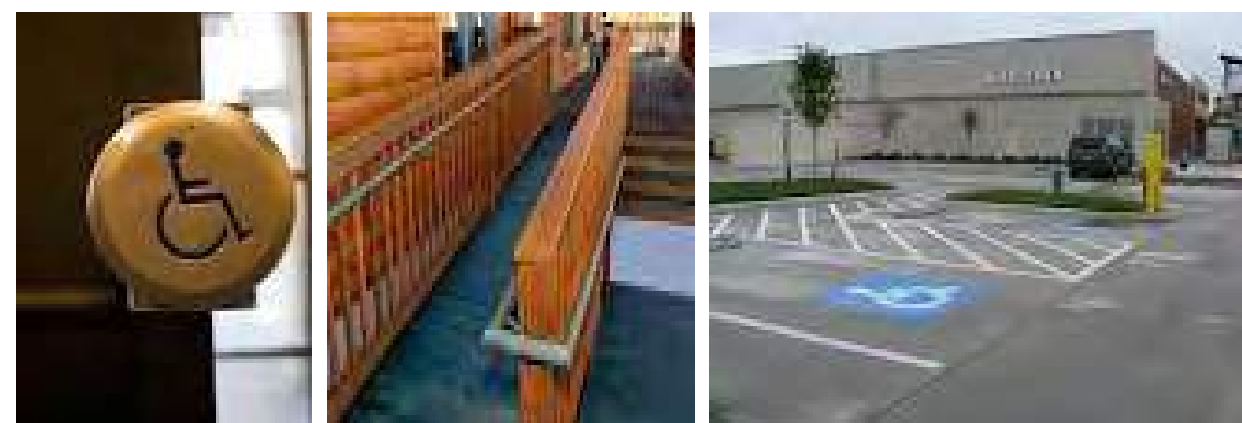
ГРАДОТ - ПОПРИСТАПЕН И ПОБЕЗБЕДЕН ЗА СИТЕ, ДЕНЕС И УТРЕ

ЛУЃЕТО СО ИНВАЛИДИТЕТ БАРААТ ЕДНАКОВ ПРИСТАП ДО ОПШТЕСТВЕНИОТ, ПОЛИТИЧКИОТ И ЕКОНОМСКИОТ ЖИВОТ. ПРИСТАПНОСТА НЕ ПРЕТСТАВУВА ПРОБЛЕМ САМО ЗА ПОСТАРИТЕ И ИНВАЛИДИЗИРАНИТЕ ЛИЦА. СЕКОЈ, ВО КОЈА И ДА Е ФАЗА ОД ЖИВОТОТ, МОЖЕ ПРИВРЕМЕНО ДА ИСКУСИ НАМАЛЕНА ПРИСТАПНОСТ. ТОГАШ ЕДНОСТАВНИТЕ, СЕКОЈДНЕВНИ АКТИВНОСТИ МОЖАТ ДА СТАНАТ МНОГУ КОМПЛИЦИРАНИ

„Луѓето со инвалидитет бараат еднаков пристап до општествениот, политичкиот и економскиот живот. Најмалку 650 милиони луѓе во светот се погодени од некој вид инвалидитет. Пристапноста не претставува проблем само за постарите и инвалидизираните лица. Секој, во која и да е фаза од животот, може привремено да искуси намалена пристапност. Кога тоа ќе се случи, едноставните, секојдневни активности можат да станат многу комплицирани. Меѓународните стандарди, на производителите и на давателите на услуги им даваат упатства како да дизајнираат производи пристапни за сите.“
Вака гласеше дел од пораката за Светскиот ден за стандардизација, од пред некоја година. Секоја година на 14 октомври меѓународните светски организации за стандардизација го одбележуваат Светскиот ден за стандардизација. Овој ден го одбележуваат со пригодна порака од претседателите на меѓународните организации, упатена до сите развиени земји и земјите во развој. IEC, ISO и ITU (меѓународни светски организации

за стандардизација) ја координираат работата и нудат систем на стандардизација кој им помага на дизајнерите, на производителите и на креаторите на политики да го направат светот побезбеден и попристапен за сите, денес и утре. Никако и никогаш не смееме да го забораваме и овој сегмент од „интелигентниот град“: добро дизајнираната пристапна патека за инвалидски колички; сензорот кој ги спречува вратите да се затворат; пристапот до информациите и комуникацијата е исто толку важен сегмент колку што е и можноста за користење лифт, влегување во зграда, патување или безбедно вклучување и користење на некој уред, преминот на пешачки... Стандардите ќе помогнат да се подобри квалитетот на живеење на еден значаен сегмент од популацијата, а проектантите ќе станат свесни за специјалните потреби што ги имаат овие лица. Важноста на пристапноста и употребливоста на изградената средина се зголемува во рамките на градежниот сектор.

ГРАДЕЊЕ НА ПРИСТАПЕН СВЕТ

Обезбедување на пристап до производи, услуги и средини за сите, вклучувајќи ги и постарите лица и лица со посебни потреби, е целта на бројните ISO стандарди

Информациони и комуникациски технологии (ИКТ)

Софтвер (ISO 9241-171)
ИКТ опрема и услуги (ISO 9241-20)
Кориснички интерфејс (ISO/IEC 29136, ISO/IEC 24786)
Икони (ISO/IEC TR 19766)
Е-учење (ISO/IEC 247510)
Канцалариска опрема (ISO/IEC 19766)
Потреби на корисници (ISO/IEC TR 20138)

Градежни конструкции

Пристапност (ISO 21542)

Производи за потрошувачи

Производи за слушни сигнали за широка потрошувачка (ISO 24500, ISO 24501)

Инвалидски колички

Инвалидски колички (ISO 7176)
Инвалидски колички за седење (ISO 16840)
Возило за инвалидски колички (ISO 10865-1)

Штапи

Штапи за подлактица (ISO 11334-1)
Трајност на штапи (ISO 24415-2)

Пристапност

ISO / IEC Упатство 71: - Упатства за лицата кои ги подготвуваат стандардите наменети за потребите на постарите лица и лица со посебни потреби. ISO 28803 : Примена на меѓународните стандарди за луѓето со посебни потреби

„One-stop-shop“ акција

ISO / TR 22411: Упатство за пристапност на знаци, осветлување, печатење, слушни и визуелни сигнали, контроли, пакување, изградена средина (на пр.: времетраењето на отворање на врати за лифт), маневрирање, дозвола на инвалидски колички

Знаци

За било која возраст - поврзани со светлост за знаци и дисплеи (ISO 24502)

Пакување

Опипливи точки и барови (ISO 24503)
Достапни пакувања (ISO 11156)

Помошни производи

Индикатори за опипливи подни површини (ISO 23599)
Акустични и опипливи сигнали за семафорите (ISO 23600)

Преземено од ISO Focus+ Vol 1, No 8, 2010

Стандардите во оваа област можат да им помогнат на архитектите, проектантите, на инженерите и другите да ги намалат трошоците за имплементирање на барањата за пристапност, давајќи подобри решенија.

Поминаа повеќе од 10 години од објавувањето на првиот стандард за проектирање на пристапни објекти: ISO / IEC Упатство 71:2001 - Упатства за лицата кои ги подготвуваат стандардите наменети за потребите на постарите лица и лица со посебни потреби, кој е развиен од техничкиот комитет ISO / TC 173 – Помошни производи за лица со хендикеп. Пристапноста е инволвирана преку работата на различни ISO-технички комитети, кои развиваат меѓународни стандарди, наменети за сите заинтересирани страни, кои проектираат производи и даваат услуги, за подобрување на квалитетот на живеењето воопшто. На пример, постои и комитет ISO / TC 159 - Ергономија, кој обезбедува насоки на ергономски решенија кои ги исполнуваат потребите на целата популација.

На секој од нас може да му се случи да биде лице со посебни потреби

Во 2001 година е формиран Техничкиот комитет ISO / TC 59 - Изградба и градежни работи, во чиј состав постои поткомитет SC 16 - Пристапност и употребливост на изградена средина. Комитетот е составен од членови од целиот свет, од 24 учесници - земји-членки, со уште шест учесници како набљудувачи. Комитетот има воспоставени релации и соработка со Европската организација за заштита на потрошувачите (ANEC), со Меѓународната комисија за технологија и пристапност (ICTA), како и со неколку ISO-технички комитети, вклучувајќи ги ISO / TC 173 - Помошни производи за лицата со хендикеп, ISO / TC 178 - Лифтови, ескалатори и подвижни ленти, и ISO / TC 205 - Градење на животната средина. Целите на овој комитет се:

- Помош на организациите за проектирање на достапни објекти;
- Обезбедување на меѓународно признати стандарди за проектирање со единствени критериуми за пристапност и употребливост;
- Овозможување подобар квалитет на животот

на лицата со посебни потреби, за стари лица, како и за лица со привремено или трајно посебни потреби;

- Промовирање на сообразноста на барањата за обезбедување на пристапност и употребливост на објектите.

Можеби би требало во поголема мера да ги следиме и имплементираме активностите на

Меѓународната заедница за стандардизација, која покажа голема ангажираност за подобрување на услугите за лица со хендикеп.

Со учество во работата на овие меѓународни работни тела, експертите добиваат информации за состојбите во нивната област. Информирањето и комуникацијата во комитетот овозможува креирање на прифатливи решенија.

Се креира база за доверба, а довербата е основа за усогласување на предлозите.

СОРАБОТКА ЗА ПРИСТАПНОСТ

Институтот за стандардизација на Република Македонија е полноправна членка во Меѓународната организација за стандардизација – ISO, од 1995 година. Ова членство овозможува секоја заинтересирана страна рамноправно и активно да се вклучи во работата на меѓународните комитети ISO / TC 59, ISO / TC 159, ISO / TC 173, итн.

А, со тоа да придонесува во развојот и во имплементацијата на овие стандарди во Република Македонија.

Доц. д-р Дивна Пенчик
Доц. д-р Елизабета Касапова
Архитектонски факултет
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“

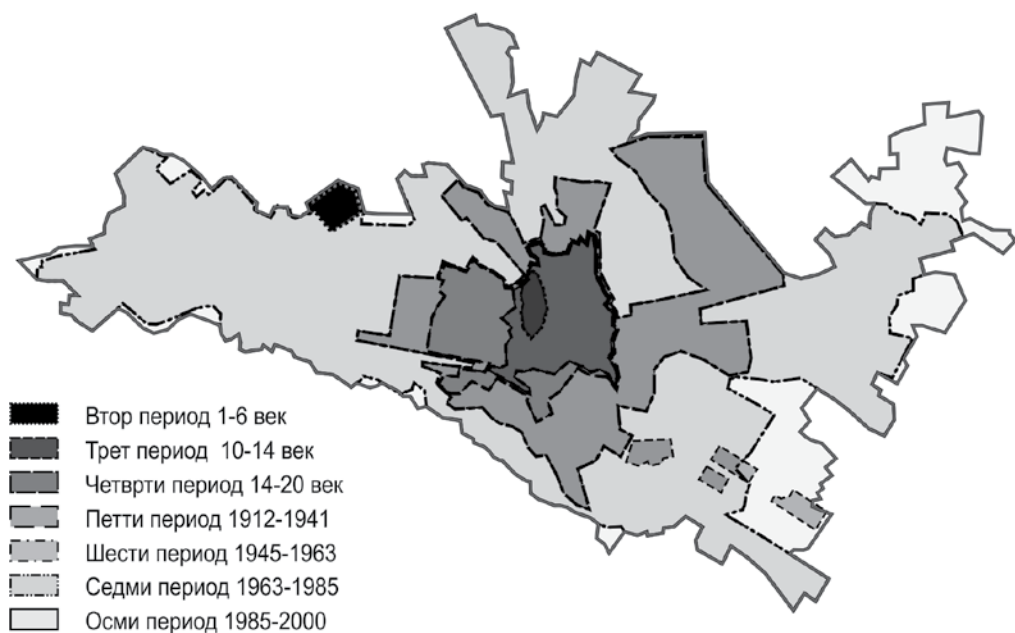
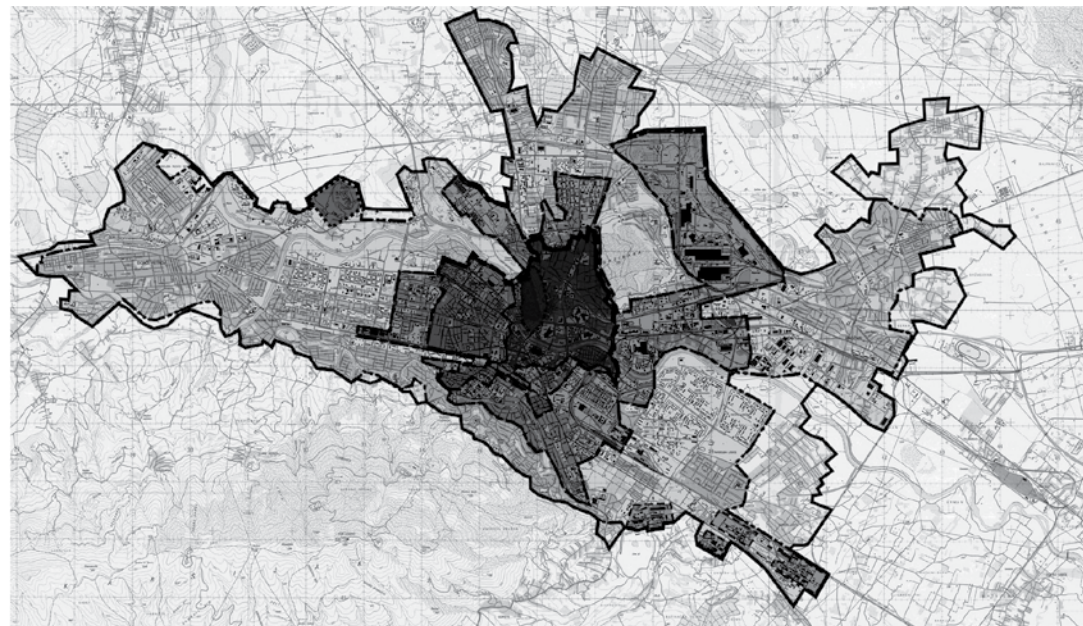
СКОПЈЕ – УРБАН РАЗВОЈ

СКОПЈЕ Е ГРАД ЧИЈ УРБАН РАЗВОЈ СЕ СЛЕДИ НИЗ НАЈМАЛКУ ДВА МИЛЕНИУМИ. ПЛОДНАТА СКОПСКА КОТЛИНА ЗБОГАТЕНА СО ВОДИТЕ НА ВАРДАР, ЛЕПЕНЕЦ, ТРЕСКА И ДРУГИ ПОМАЛИ РЕКИ ОДАМНА БИЛА ПРЕПОЗНАЕНА КАКО ПОГОДНО МЕСТО ЗА ЖИВЕЕЊЕ ВО КОЕ МОЖЕЛО ДА СЕ ВТЕМЕЛИ ПОСТОЈАНА НАСЕЛБА. ЛОКАЦИИТЕ НА ПРВИТЕ ОРГАНИЗИРАНИ ЖИВЕАЛИШТА СЕ ОДБИРАЛЕ СПОРЕД НАЈПОГОДНИТЕ ПРИРОДНИ ДАДЕНОСТИ ТАКА ШТО НЕКОЛКУ ПРОСТОРИ ВО СКОПСКАТА КОТЛИНА ГИ ЗАДОВОЛИЛЕ ПОТРЕБИТЕ И СТАНАЛЕ ПОМАЛИ НАСЕЛБИ. НО ОД СИТЕ НИВ, СКОПСКОТО КАЛЕ ЌЕ СЕ ПОКАЖЕ КАКО НАЈИЗДРЖЛИВО НИЗ ВРЕМЕТО И ЌЕ БИДЕ ЈАДРО ОКОЛУ КОЕ ЌЕ СЕ РАЗВИВА ИДНИОТ ГРАД СКОПЈЕ

Во развојот на Скопје карактеристични се неколку фази на воспоставување на граници на развој. Коробар (Коробар, 1984) забележува дека просторниот развој на Скопје во целото свое траење е подложен на јасно отцртани развојни циклуси кои завршуваат или со природни катастрофи или со пустошења предизвикани од честите освојувања на градот и можат да се издвојат неколку клучни периоди во диспозицијата и растот на градот (Сл. 1).

Како прв позначаен период се појавува периодот од 9 до 3 век пр.н.е., период на оформување на три позначајни населбени региони во Скопската Котлина и тоа: Централниот реон (Кале, Бразда, Градиште – Средно Нерези), Базенот на Маркова Река (Кале-Варвара, Врљак – Маркова Сушица, Градиште – Говрлево, Исар – Студеничани) и источниот дел на Скопската Котлина (со скромни остатоци) (Сиљаноска, 1987). Ова се првите, познати, зачетоци на населување на Скопската Котлина и населбите се типични опидиуми и се

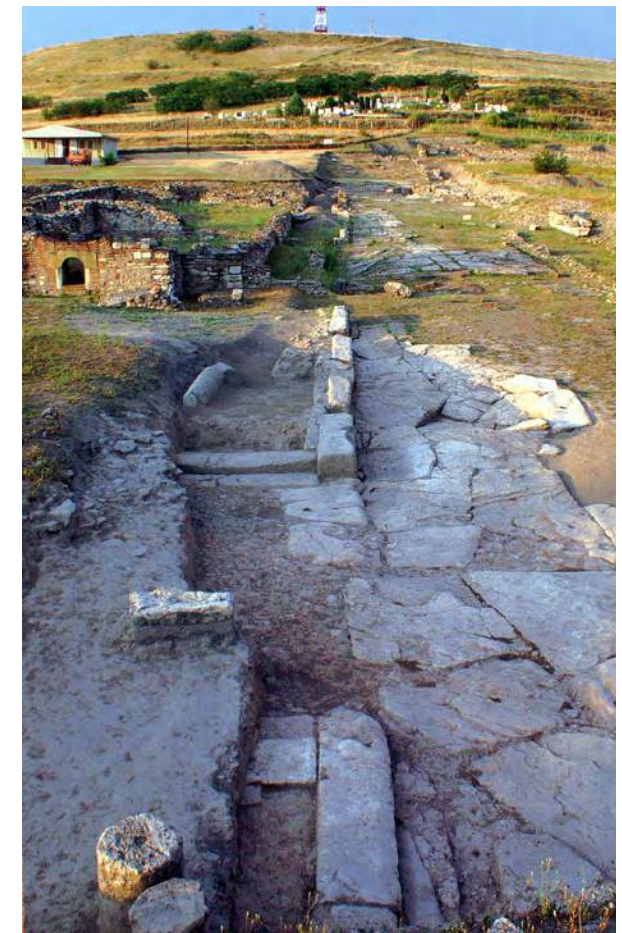

Сл. 1 Граници на раст

карактеризираат со сидини во рамки на кои се одвива животот. Населбите се карактеризираат со мала големина од 1 до 4 ха, поставени на природно заштитени ритчиња.

Втор позначаен период е периодот од 1 до 6 век од н.е. и населбата позната како Скупи. Населбата е лоцирана на Зајчев Рид, до вливот на р. Лепенец во р. Вардар. Постојењето на Скупи датира во предримскиот период (населба на племето Дарданци), но своето значење и процут го добива со прераснување од римски воен логор во град со поголеми размери. Градот е оформен со типичната шема на римски каструм со две главни комуникациски оски, *cardo* и *decumanus*, со ориентација север - југ и исток - запад, на чиј пресек е поставен форумот, како комунален и духовен центар на населбата. Во периодот на постоење на Скупи, целата котлина претставувала територија на градот (Микулчиќ, 1982). Од она што досега е истражено на територијата на Скупи е означена територија со површина од 40 ха. Во средина на 5 век се намалува површината на градот на 4 до 5 ха и се протега на платото на врвот на југозападната падина на Зајчев Рид околу акрополата, околу која биле изградени нови сидови. Како релевантна година за престанок на животот на Скупи се зема 518 год., година на катастрофалниот земјотрес. Скупи било напално разорено и по катастрофата градот егзистирал до 546 година, но поголемиот дел од животните активности веќе се префрлиле на постојната тврдина (денешно Кале), каде е формиран нов град.

Третиот период во развојот на Скопје е периодот на средновековниот град Скопје од 10 до 14 век. Овој период се поврзува со населба околу денешното Кале, позната како Горни Град. Сè до 13 век тој не претставува посилно нагласен управен центар и градот поминувал од раце во раце на тогашните завојувани страни, Самуиловото и Византиското Царство. Својот процут градот го доживува во време на владеењето на српските кралеви, особено по 1346 година кога кралот Стефан Душан е прогласен за цар и Скопје станува престолнина на големото балканско царство. Во овој период градот имал Горен Град – кула, со површина од 1,3 ха и развиени подградија, со развиена улична мрежа, со палати и дворци, многу куќи, пазариште и дукани.

Сл. 2 Една од главните улици во централната зона на античкиот град Скупи

Во тоа време, просторот под тврдината се развивал на југ до Вардар, на исток до Серава, а на север до Тобаана, односно подградијата на јужната, југоисточната, источната и североисточната страна.

Четвртиот период е развојот на Скопје во османлискиот период од 14 до 20 век. Освојувањето на Скопје од страна на османлиската власт бележи целосно уништување на градот во 1392 година. Градот во периодот од 14 до 15 век ја опфаќа само некогашната тврдина, бавно се развива и не претставува поважно место во Османлиското Царство. Границите на градската територија до 1689 година имаат променливо движење. Населената територија долго време не го поминувала коритото на р. Серава, која претставува природна оска со правец север - југ по која градот се населувал (Сиљаноска, 1992). Дури по завршувањето на турското населување и турцизирање населено е горното корито на р. Серава. Градскиот реон на исток се протегал до Гази Баба, на запад до

Топаана, на север до Чаир, а на југ градот долго време не стигнал до р. Вардар. До овој период забележано е население од 4.957 жители во пописниот дефтер од 1467/68 година и 14.878 жители во 1568/69 година. Во 1689 година градот бележи уште едно целосно уништување, кога Пиколомини (Турско-австриска војна 1689-1690 година) го пали и градот бил целосно уништен и напуштен од населението. Обновата започнува дури во втората половина на 18 век и почетокот на 19 век, кога поради ослабување на Османлиското Царство се појавуваат големи миграциони движења на население од селата. Процутот е уште повеќе поттикнат и од изградбата на железничките линии Митровица - Скопје - Солун (1876 год.) и Белград - Скопје - Солун (1888 год.). Сè до крајот на 19 век главната урбанистичка оска на градот сè уште е р. Серава, иако градот се шири и од другата нејзина страна и делумно веќе се спушта на Вардар, центарот на општествено-економскиот живот и понатаму останува на познатата територија Кале - Серава - Вардар - Бит-пазар. Ширењето оди кон Топаана, Јени Маало, кон Гази Баба и во Чаир, кон Вардар, Карадак Маало и др. Во овој период се бележи градба и на десниот брег на Вардар. Една од првонаселените територии е Гази Ментеш

и Влашко Маало, за подоцна кон Железничката станица да почне поинтензивна градба. Се пробива пат кон Ислахане и Идадија и полека градот се шири натаму. Градот пред разурнувањето во 1689 година бележи 60.000 жители на територија од околу 450 ха, за да после се намали на 4.000-6.000 жители. Забележани се бројки од 15.000 жители во 1840 година и во 1912 година - 37.000 жители (Хаџи Васиљевиќ, 1930).

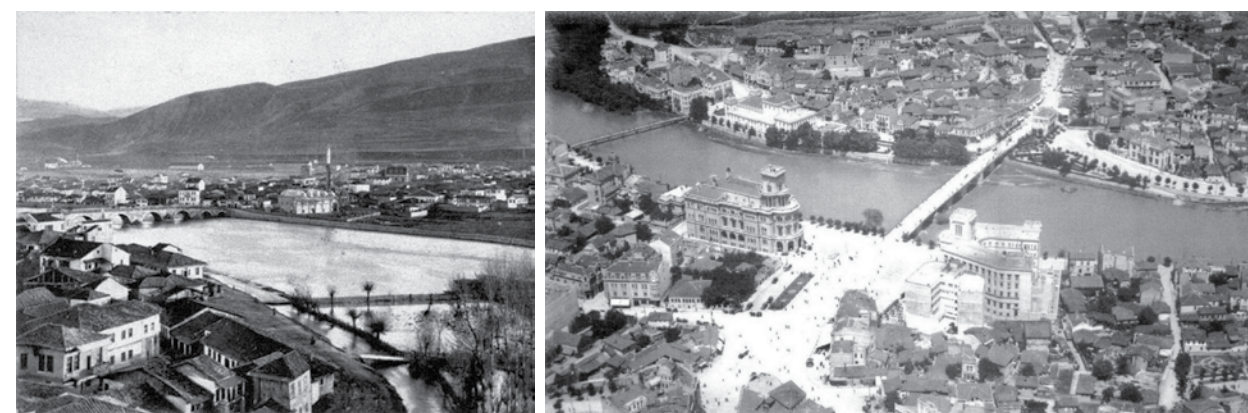
Петтиот период е означен со менување на власта и со тоа менување на геополитичкото и општественото значење на Скопје, период од 1912 до 1941 година. Скопје во овој период станува седиште на Вардарската Бановина во рамки на новоформираното Кралство СХС (подоцна Југославија) и целото подрачје кое порано гравитирало кон Солун, сега се насочува кон Скопје. Ова значело зајакнување и развивање на управните функции и промени на градот во просторна смисла. Настанува иселување на муслиманското население и доселување на население од другите краевина на државата, како и доселување на селско население, барајќи поголема сигурност и вработување во градот. Градот ќе почне интензивно да се развива на десниот брег на Вардар. Карактеристично за овој

Сл. 3. Измислен изглед на градот Скопје и неговите подградија во средниот век (А. Дероко)

Сл. 4. Скопје на гравура од 17 век

Сл. 5 Изглед на Скопје на крајот од османлискиот период Сл. 6 Новиот центар на Скопје на десниот брег на Вардар (по 1933 г.)

период е фактот што за првпат ќе почне планирана изградба и изработување на урбанистички планови. Земјиштето на дотогашните пасишта и овоштарници ќе биде регулирано и парцелирано и предмет на градежни шпекулации. Просторниот концепт на градот во себе ја задржува главната оска север - југ со нејзино продолжување преку Камениот мост на десниот брег и формирање на концентрично-радијална мрежа околу двете страни на Камениот мост. Ваквиот развој е планиран и поттикнат и во двата најзначајни плана од 1914 година на арх. Димитрије Леко и од 1929 година на арх. Јосиф Михајловиќ. Границите на градот најмногу ќе се прошируваат кон северозапад, југ и југоисток, за да кон север и исток остане во постојните граници. Најатрактивни делови за развој се Буњаковец, Дебар Маало, Долно Водно, Црнице, Вардар и сл. Според планот од 1929 година градот опфаќа

површина од 1.055 ха. Градот во 1914 година брои 47.384 жители, во 1921 година - 40.660 жители и во 1931 година - 68.334 жители (Панов, 1976). Стагнирањето на развојот на градот настанува во периодот на Првата светска војна (1914-1918 год.).

Шестиот период во развојот на Скопје е во периодот од 1945 до 1963 година. Во овој период Скопје повторно се наоѓа во драстично изменети геополитички и општествени услови. Тоа станува главен град на една од републиките на новата социјалистичка држава. Но, неговиот просторен развој нема да зависи само од улогата која ја добива како главен административен и општествен центар на Р. Македонија, туку станува центар на еден поширок регион кој го опфаќа просторот на Јужна Србија и Косово и Метохија. Оттука, Скопје ќе израсне во нов индустриско-стопански

Сл. 7 Некогашниот плоштад Слобода и околното станбено ткиво според урбанистичкиот план од 1929 г.

Сл. 8 Населбата Буњаковец (околу 1935-1940 г.)

центар со голема експанзија на производни капацитети и голема миграција на население од поширокиот регион, околните помали градови и од селата. За таа цел во 1948 година е изработен Генерален регулационен план, под раководство на инж. арх. Лујдек Кубеш (ГРПС 1948, 1949). Овој план претставува клучна пресвртница во развојот на градот како во просторна смисла, така и во менување на дотогашниот концепт на концентрично радијален развој. Градежниот реон на Генералниот регулационен план е ограничен во рамки на железничкиот јазол и опфаќа површина од 4.637 ха. Во поширока смисла подрачјето на Планот е идентифицирано со подрачјето на таканареченото „Големо Скопје“ со површина од 9.676 ха (ЗУАС, 1962). Планот изврши јасна поделба и систематизација на градските зони и предвидено проширување во три можни правци: исток, запад и север. Станбените зони се на површина од 1.116 ха што изнесува 23,61% од градежниот реон на Скопје и се диспонира претежно на северната, западната и југоисточната страна. За развојот на

индустријата се резервирани големи низводни површини на двата брега на р. Вардар. Јужната страна, масивот Водно претежно е наменет за најголема приградска рекреативна зона, а зелените површини на Градскиот парк, со неговото узводно проширување до реката Лепенец, гребенот на Кале со крајбрежната зона на р. Вардар, Гази Баба и „Острово“ означуваат главни и најголеми градски рекреативни зони. Промената на концептот на градот, се огледа најмногу во менувањето на системот на улици и насочувањето на развојот по нова развојна оска која оди во правец северозапад – југоисток, по новопредвидената улица Партизанска. Во системот на градот и понатаму како клучна останува и наследената оска север - југ, по улицата Борис Кидрич. Овие две улици го чинат основниот сообраќаен скелет на градот и тој се надополнува со систем на други сообраќајни артерии главно во правец север - југ и исток - запад. Со овој план се создадени услови за брз и интензивен развој на градот. Веднаш започнува изработка на детални урбанистички планови и директивни скици. Во периодот до 1963 година изградени се станбените населби Карпош 1 и 2, Пролет, 11 Октомври, и извршени делумни реконструкции во постојните делови од градот: Буњаковец, Дебар Маало, по улица Партизанска, и сл. Во овој период градот бележи и експанзија во бројот на населението и тоа во 1948 година - 88.209 жители, во 1953 година - 119.134 жители и 1961 година - 165.529 жители. Овој број делумно се должи на природниот прираст, но и поради големата миграција. Уште еднаш развојот на градот ќе биде прекинат од голема природна катастрофа, земјотресот во 1963 година.

Седмиот период е периодот од 1963 до 1985 година. Овој период го карактеризира експанзивен просторен развој, настанат како последица на променетите услови настанати по земјотресот. Имено, последиците од земјотресот беа: 65% уништен градски фонд и 150.000 жители без станбено сместување (ОУП, 1965). Преземањето мерки од една страна значеше санирање на помалку оштетените објекти и од друга обезбедување на ургентно сместување. За 6-18 месеци беа санирани домови за 40.000 жители и беше реализирана изградба на 15.000 згради во новите монтажни населби. Од другите преземени мерки, позначајни

се стопирањето на неконтролирана изградба, стопирање на изградбата на централните површини, времено одложување на изградбата на железницата и градење на улиците сведено само на локални. Најзначајна мерка беше оформување на работен тим за изготвување на нов Основен урбанистички план, за чија цел беше оформен експертски тим под раководство на Специјалниот фонд на ООН. Во работата беа вклучени експерти од фирмите Doxiadis Associates од Грција, Polservis од Варшава и ЗУАС од Скопје и други експерти од поедини области. Новиот ОУП беше изготвен во 1964 година и претставува основа за нов, уште поинтензивен развој. Тој опфаќа територија од 9.090 ха, површина на пошироката граница на градот, од кои беа исклучени од анализата 4.875 ха, како земјиште кое е неповолно за развој или веќе е развиено и 4.215 ха земјиште кое е предмет на новиот развој. Во планот јасно беа дефинирани границите на развој по методот на „граница на експанзија“. Планските целни години се 1971 и 1981 година и соодветно очекуван број на население од 270.000 и 350.000 жители. Во просторна смисла планот го насочи развојот на стриктно зонски развој во кој јасно се одделуваат поедините функции (домување, индустрија и сервиси, спорт и рекреација и сообраќај). За просторниот развој на Скопје, значајно е изготвувањето на Регионален план на РМ во 1965 година (РП, 1965). Со овој план се одредува значењето на Скопје повторно во еден поширок регион како гравитационо поле, вклучувајќи ја

целата република, АП Космет и ОК Лесковац, и со тоа ќе се одреди неговиот економски, социјален и културен капацитет. Од друга страна третиран е и субрегион кој ги опфаќа Скопската Котлина, петте општини и околните селски населби кои гравитираат кон Скопје. Просторниот концепт на градот ќе остане во рамките на претходните оски на развој север - југ и северозапад - југоисток, со еден отклон на нов развој кон исток и планираната идна рафинерија. И пред земјотресот беше забележлива тенденцијата на спојување на градот со околните населби како Ѓорче Петров, Сарај, Бутел, Радишани, Сингелиќ, Маџари и Драчево. Ова уште повеќе се поттикнува со развојот на индустриските зони, западната, источната и југоисточната индустриска зона. Развојот во наредниот период бележи свој особено експлозивен раст и многу брзо ќе ги достигне планските определби. Така веќе во 1971 година населението брои 312.980 жители, а во 1981 година - 505.930 жители (Коробар, 1984). Оваа силна популациска динамика на Скопје се должи на повеќе фактори, но основната причина се состои во неговиот активен функционален развој. Во него, од сите градови во Републиката се концентрирани најголем број дејности од секундарната и терцијалната функција, а како политички и културен центар станува и најпривлечно имиграциско место, со силен прилив на население не само од неговата непосредна околина туку и од многу други населени места од Македонија, и од соседните области, како од Косово и Метохија и сливот на Јужна

Сл. 9 Централното градско подрачје на десниот брег на Вардар пред земјотресот во 1963 г.

Сл. 10. Населбата Карпош пред земјотресот во 1963 г.

Морава. Овој притисок на население ќе создаде нерамномерен развој и непланска изградба.

Осмоиот период е од 1985 до 2000 година. Во овој период Скопје повторно се наоѓа во изменета геополитичка и општествена положба. Клучна е 1992 година, годината на осамостојување на Р. Македонија како посебна држава, со што Скопје станува главен град на државата. Отсега градот ја прекинува врската со поранешниот поширок регион иако тој сè уште влијае на неговиот развој, но во изменети услови. Периодот се карактеризира со стабилизација на растот на градот и притисокот на миграцијата. Во овој период границите на Скопскиот регион зафаќаат територија од 180.705,53 ха и градскиот реон 7.088,60 ха (ПП, 1985). Разликата во површината од претходниот период е поради промената на територијалната поделба на Републиката. Градот прво опфаќа 16 општини, за со новата територијална поделба од 1996 година да опфаќа седум општини (33.448 ха) со нивните дел чисто градски месни заедници и дел мешани или селски. Градот според пописот од 1994 година има 444.760 жители. Со Основниот урбанистички план на Скопје од 1985 година ништо драстично не се менува во самиот просторен концепт на градот. Со новиот Основен план на Скопје се врши измена на границите на опфатот, и површината која го сочинува интегралното градско подрачје е 7.663,08 ха со додаток од приградски простор со површина од 94,53 ха и археолошки парк од 203,63 ха. Со ова

делумно во границите на градот се опфаќаат и диво настанатите населби.

Денеска Скопје опфаќа територија од 225 км², со популација од 506.926 жители. Тој е најголем град во Републиката и опфаќа 1/4 од вкупното нејзино население. Во Скопје се лоцирани најголемите стопански капацитети и речиси сите владини административни, образовни и културни институции, што го чини центар на повеќето дејности во државата. Станува збор за централизираните функции со што Скопје е единствен пол на развој во РМ. Неговото значење во системот на градови и хиерархиската поставеност е најголемо и најзначајно, што често значи и нерамноправна конкуренција во однос на другите градови. Ваквата состојба Скопје го прави од една страна најатрактивен град, а од друга град со огромни проблеми. Проблемите се поистакнати и со фактот дека Скопје е огромен потрошувачки центар, кој со своето секојдневно живеење создава неодржливост од сите аспекти. Оттука произлегува и потребата од анализа на неговите обрасци на однесување и оценката за можноста за негов понатамошен одржлив развој.

Литература:

ГРПС (1949) Генерален регулационен план за Скопје 1948. Инж. арх. Лудек Кубеш. Влада на НРМ, Скопје.

ЗУАС (1962) Скопје, планови и реализации – 1. Завод за урбанизам и архитектура – Скопје, Скопје

Сл. 11 Скопје во 70-тите години од 20 век

Сл. 12 Скопје во 70-тите години од 20 век

Сл. 13 Скопје во новиот милениум

Коробар, П. Влатко. (1984) Просторно физичките текови на реурбанизацијата на примерот на град Скопје. Магистерски труд. Географски факултет, постдипломски студии, Универзитетски центар за општествени науки, Универзитет „Кирил и Методиј“ - Скопје, Скопје.

Микулчиќ, Иван (1982) Скопје со околните тврдини. Македонска книга, Скопје.

ОУП (1965) ОСНОВЕН УРБАНИСТИЧКИ ПЛАН (Извештај подготвен за Обединетите нации како Извршна агенција на Специјалниот фонд на организацијата на Обединетите нации). Книга 15. Полисервис – консултант, претставник на Институтот за урбанизам на Варшава, Полска и Заводот за урбанизам и архитектура на град Скопје, СФР Југославија, Скопје.

Панов, Митко (1976) Географија на Македонија. Природни и социо-географски карактеристики. Книга 1. Просветно дело, Скопје.

ПП (1985) ПРОСТОΡЕН ПЛАН НА ГРАД СКОПЈЕ. Книга 6. Завод за урбанизам и архитектура „Скопје“, Скопје.

РП (1965) РЕГИОНАЛЕН ПЛАН. Заводот за урбанизам и архитектура на град Скопје, СФР Југославија, Скопје.

Сиљаноска, Јасмина (1987) Прилог кон проучувањето на урбанистичкиот развој на градот Скопје од постанокот до 1912 год. Приправнички труд. Архитектонски факултет, Универзитет „Кирил и Методиј“, Скопје.

Siljanoska, Jasmina (1992) Dijakroniska studija glavnog gradskog trga Skopja i uticaji koncepciskog diskontinuiteta grada. Magistarski rad. Sveuciliste u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, Zagreb.

Хаџи Васиљевиќ, д-р Јован (1930) Скопје и негово околина. Историска, етнографска и културно-политичка излагања. Штампарија „Св. Сава“, Београд.

Доц. д-р Јован Ивановски,
Асс. м-р Ана Ивановска-Дескова
Архитектонски факултет
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“

РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА НА ВЕНЕЦИСКОТО БИЕНАЛЕ НА АРХИТЕКТУРА 2014

ПРИФАЌАЊЕ НА ПРЕДИЗВИКОТ И ПРОДОЛЖУВАЊЕ НА КОНТИНУИТЕТОТ

БИЕНАЛЕТО ВО ВЕНЕЦИЈА ПОВЕЌЕ ОД ЕДЕН ВЕК ПРЕТСТАВУВА ЕДНА ОД НАЈПРЕСТИЖНИТЕ И НАЈРЕНОМИРАНИТЕ СВЕТСКИ КУЛТУРНИ ИНСТИТУЦИИ И МАНИФЕСТАЦИИ; ТОА ПРЕТСТАВУВА ГЛОБАЛНА СМОТРА НА ДЕЛА И СРЕДБА НА АВТОРИ, ТОЛКУВАЧИ И ПОЧИТУВАЧИ НА СОВРЕМЕНАТА УМЕТНОСТ, АРХИТЕКТУРА, ФИЛМ, МУЗИКА, ТАНЦ, ТЕАТАР... УШТЕ ОД ГОДИНИТЕ НА СВОЕТО ФОРМИРАЊЕ, ВЕНЕЦИСКОТО БИЕНАЛЕ ПРЕТСТАВУВА МЕСТО КАДЕ ШТО СЕ ПОСТАВУВААТ И ПРОМОВИРААТ НОВИТЕ ТРЕНДОВИ ВО СЕКОЈА ОД СПОМЕНАТИТЕ ОБЛАСТИ

Архитектонската рубрика во состав на Венециското биенале е отворена во 1980 година, со премиерната изложба насловена како „Присуството на минатото“ (The Presence of the Past). Од историска перспектива, првото издание на Биеналето во извесна смисла претставува ексклузивен (западно) европски поглед на архитектонската стварност, насочен главно кон промоција на тогашните историцистички тенденции во архитектурата и урбанизмот (што може да се заклучи и од самиот наслов), а кои беа претставени во форма на препорачан модел на архитектонски развој во глобални рамки. Повеќе од три децении (и тринаесет одржани настани) подоцна, Биеналето еволуираше во вистински глобален настан на кој локалните архитектонски сцени од сите меридијани релативно рамноправно соучествуваат во формирањето на светските трендови и текови во архитектурата. Во однос на обемот и структурата

на Биеналето, забележуваме дека учеството на сè поголем број автори и држави учесници од година во година придонесува не само за зголемување на комплексноста на целата манифестацијата, туку има влијание и врз формата на претставување на самите дела. Имено, заради големата густина од дела и придружни настани, а во обид да се привлече

вниманието на стручната и општата јавност, сè поочигледен е стремежот на изложувачите да се претставуваат со визуелно (по)впечатливи, (по)театрални, понекогаш и спектакуларно поставени дела. Во таа смисла, Архитектонското биенале сè повеќе станува место каде што основниот изложбен архитектонски медиум се збогатува и напластува со помош на дополнителни уметнички изразни форми, што придонесува за формирање на една нова хибридна состојба во која, најмалку според својот визуелен израз, Архитектонското биенале сè повеќе почнува да наликува на Уметничкото.

Низ оваа призма треба да го набљудуваме и претстојното Биенале во 2014 година, чиј куратор е еден од најреномираните архитекти и професори по архитектура на денешницата - холандскиот архитект Рем Колхас. Имено, основната разлика на претстојното Архитектонско биенале во однос на претходните е дека неговиот почеток е поместен за јуни (наместо септември), за да се

поттикне уште позасилен „преклоп“ и соработка со останатите културни настани од венецискиот културен пакет, а пред сè со театарскиот фестивал. Така, во изложбениот простор на Арсенале, кој според најавата, во целост ќе биде посветен на истражување на богатото наследство на земјата-домаќин Италија, содржината на главната кураторска изложбена поставка, именувана како „Темели“, ќе биде збогатена со повеќе различни уметнички интермеца. Од една страна, ваквиот кураторски став заговара дека архитектурата сè повеќе треба да биде набљудувана низ дискурсот на интердисциплинарната соработка и во еден поширок културно-уметнички контекст; од друга, токму преку поставената тема „Темели“, Колхас вообичаено реторички и провокативно се обидува да нè наврати на (историјата на) основните елементи на архитектурата, кои како што и самиот вели, го засегаат „секој архитект, секаде и во секое време“. За Колхас основните елементи на архитектурата, со кои впрочем и започнува студирањето на архитектурата денес, се подзаборавени и напуштени, токму поради нагласокот врз формалните својства на архитектурата. Во рамките на таа реторика (основни елементи наспроти изразни форми), идејата на биеналето всушност е насочена кон повторно (и подобро) вреднување, односно ре вреднување на основните својства на архитектурата и нејзиното место во културните практики.

Во делот на националните претставувања, темата на која треба да одговораат земјите-учеснички (поставена исто така од Колхас) е насловена како „Прифаќање (впивање) на модерноста - 1914-2014“. Од самиот наслов е јасно дека се работи за една историографска тема насочена кон истражување на начините и формите на ширење на модернистичката парадигма во глобални размери, во рамки на периодот од еден век. Одбележувајќи ја стогодишнината од 1914 година, која во глобалната култура може да се смета како година која симболично го означува прекилот со минатото (година на почеток на Првата светска војна и почеток на интензивното ширење на културни влијанија низ светот; глобализација?!), наместо, како што самиот Колхас вели „какофонија од различни дискурси кои помалку или повеќе се оддалечуваат од подрачјето на архитектурата“, тој поставува една генерална рамка во која

секој национален претставник треба да ја вгради сопствената приказна за 100-те години архитектонски модернизам. Имајќи ја можноста да го отвори прашањето и да добие одговор на глобално ниво, Колхас остава простор за неизвесен исход - националните презентации или да ја потврдат или да ја побият почетната поставена хипотеза дека последното столетие е период во кој националниот архитектонски идентитет исчезнува во име на интернационалната идеја за модерност. Оваа теза е пред сè провокативна и таа повикува на историски осврт, преиспитување и полемика.

Македонскиот придонес кон Биеналето на архитектурата во Венеција започна во 2004 година, а претстојното Биенале во 2014 година ќе биде наше шесто последователно учество на оваа глобална манифестација. Во контекст на досегашните македонски претставувања на Биеналето, несомнено еден од основните предизвици за сите учесници кои конкурираа на конкурсот за национален претставник во 2014 година (постапка која во 2013 година ја распиша ресорното Министерство за култура), беше предизвикот како да се продолжи серијата од наши впечатливи и успешни национални претставувања на оваа светска манифестација.

Без намера да биде потценета улогата на повеќе личности, чинители и институции кои се вложија во предизвикот да се започне и гради македонското учество на Венециското биенале за архитектура, најголемите заслуги, од аспект на „содржината“ на нашите досегашни настапи, припаѓаат на професорите Минас Бакалчев и Митко Хаџи Пуља од Архитектонскиот факултет во Скопје при УКИМ. Нивните авторски, коавторски и/или кураторски проекти одбележаа една деценија на македонската современа архитектура и култура, успешно трасирајќи го нејзиното место во светски рамки.

Според одлуката на комисијата за избор на национален претставник на претстојното Биенале на архитектура во Венеција, формирана од страна на министерката за култура на Република Македонија, национален претставник за 2014 година е проектот „Наоди“, поднесен од страна на ЈУ Младински културен центар од Скопје. Куратор на проектот е Јован Ивановски, доцент на архитектонскиот факултет во Скопје при УКИМ, заедно со колегите-автори Александар Радевски, Ана Ивановска-Дескова, Огнен Марина, Бојан Каранаков, Владимир Десков и Горан Мицковски; комесар на проектот е Златко Стефковски од Младинскиот културен центар.

Проектот „Наоди“ претставува директен одговор на поставената тема на Биеналето (Прифаќање на модерноста - 1914-2014), насочен кон претставување и промоција на богатото наследство на македонската модерна архитектура - историска и современа. За Република Македонија, последните 100 години, во историска, општествено-политичка и културна смисла, претставуваат многу турбулентен, но и слоевит период: до почетокот на Втората светска војна Македонија е составен дел на Кралството Југославија; во периодот по Втората светска војна станува рамноправна република во рамките на пошироката федерација на СФРЈ; со распаѓањето на СФРЈ во 1991 година Република Македонија прогласува независност со што започнаа процесите на градење на самостојна држава - проткаени со сè уште актуелните предизвици на постсоцијалистичката транзиција. Од аспект на архитектонска продукција, последниот век во Македонија е главно век на интензивна изградба и модернизација, а заради повеќе причини, тука најмногу се истакнува примерот на градот Скопје. Во таа смисла, проектот „Наоди“ претставува истражувачки проект кој ќе се обиде да даде одговор на поставената тема на Биеналето - прифаќање (впивање) на модерноста, истражувајќи

ја зададената тема низ призма на специфичната архитектонска историја на градот Скопје во периодот од еден век.

Современиот урбан пејзаж на Скопје претставува своевиден архитектонски конгломерат, систем од преклопени слоеви кои по својата природа се најчесто меѓу себе противречни. Во текот на последното столетие, хронолошки, градот Скопје, следејќи серија на различни обрасци на модернизација, доживува драматична трансформација од традиционален, балкански и отомански град во европски, социјалистички, постсоцијалистички и најпосле глобален - транзициски. Во контекст на поставената тема, од неговата бурна историја се истакнуваат обемните секвенци на модернистички интерполации - модернизации, кои во континуитет придонесувале за трансформација на затекнатиот урбан контекст и кои зад себе оставиле разнородна колекција од архитектонски градби, урбани простори и, несомнено, градски идентитети. Поради должината на периодот и разновидноста на продукцијата овие дела (оправдано) не говорат ист јазик, ниту припаѓаат на ист стил. Во таа смисла, правејќи аналогија со археологијата, проектот „Наоди“,

наместо да прогласува состојба на конфликт на разнородните парчиња град (историја), ќе се обиде да ги сопостави „наодите“ од последното столетие, поставувајќи ги на една заедничка основа, а контекстуализирајќи ги преку наративот на модерната и модернизмот.

Проектот „Наоди“, од една страна, ја прифаќа тезата дека модерната архитектура може да се толкува како оддалечување од традицијата и негирање на историскиот архитектонски континуитет, во контекст на нејзиното прифаќање на придобивките на индустриската епоха: функционалноста, рационализацијата и современите технологии - како клучни фактори на идејата за архитектонски прогрес. Оттука, на формален план, модерната архитектура означува вовед во апстракцијата, што драматично & ја намалува вредноста во смисла на носител на националниот архитектонски идентитет. Од друга страна, проектот „Наоди“ ќе се обиде да противречи на поставената теза на Колхас, од причина што веруваме дека архитектонскиот модернизам, без оглед на неговата (прекинувачка) автономност, поседува способност да биде и реторичен и соодветно фигурален, односно да претставува носител не само на урбаната туку и на културната меморија; и последователно, на националниот архитектонски идентитет.

Во контекст на претходно кажаното, а во рамки на зададениот временски опфат од еден век (1914-2014 г.), во архитектонската историја на Скопје препознаваме четири дистинктивни периоди. Овие историски периоди се во врска со одредени општествено-политички и културни контексти, во рамки на кои препознаваме специфични начини и форми на апсорбирање (впивање) на модерната:

од 1914 (поточно 1918 г.) до 1945 година – период на „европеизација“ и модернизација на градот, период на т.н. влијанија од надвор;
од 1945 до 1963 година – период на повоена обнова и модернизација на градот, период на т.н. идеолошка модернизација;
од 1963 до 1991 година – период на постземјотресната обнова на градот, т.н. меѓународна обнова/модернизација (глобален град на солидарноста);
од 1991 до 2014 година – период на постсоцијалистичка (постмодернистичка?!) транзиција.

Првиот период (1914-1941 г.) во архитектонска смисла е значаен бидејќи со себе носи силен бран на модернизација, фокусиран главно врз големите градски центри во тогашното кралство Југославија. За Скопје, кој претходно се наоѓаше под отоманско владеење, во овој период надоаѓа и првиот бран

на модернизација (модернизам), која има за цел да го „европеизира“ традиционалниот - отомански град. Поради силна диспропорција на бројот на образовани и обучени архитекти низ различните делови на тогашната држава, во Скопје главно работат архитекти од веќе оформените центри – Белград и Загреб, како и емигранти од Русија, Чешка и сл. Во архитектонската продукција во рамки на овој период може да се препознаат две паралелни струи; дел од новиот архитектонски израз е создаден како задоцнета реакција на европскиот еклектицизам, дел е новиот бран на модернизам кој со себе го носат архитекти како Драго Иблер (Загреб) и Милан Злоковиќ (Белград), школувани во ателјеата на познатите европски модернисти (Лос, Беренс, Вагнер, Пелциг, Корбизје...), односно домашни архитекти школувани во странство - како Јосиф Михаловиќ. Она што е особено интересно е дека токму во Скопје (периферија на тогашната држава), каде еклектицизмот немал време и можност да се вкорени до степен да може да врши реакционерен академски притисок, Иблер и Злоковиќ ќе ги реализираат своите први, големи модернистички објекти.

Во вториот период (1945-1963 г.), Република Македонија во политичка смисла е рамноправна република во рамките на пошироката федерација на СФРЈ, која од Втората светска војна излегува

како држава (идеолошки) сојузник на СССР, за да во 1948 година јасно се дистанцира од комунистичкиот блок и започнува да „кокетира“ со Западот. Ваквата политичка определба ќе најде свој одраз и во архитектонската продукција во овој период, кој го именуваме како „идеолошка модерна“, изразена на најмалку две нивоа. Од една страна, прочистената естетика на модерната станува симбол за повоената обнова на разурнатите градови, но уште повеќе за модернизацијата и индустријализацијата на доминантно аграрната земја. Од друга страна, по краткиот обид да се воведат соцреализмот во архитектурата (проследен со драматични колебања и превирања во рамките на професијата), политичкиот прекин со Сталин на полето на уметностите, вклучително и во архитектонската професија, станува знак на културно ослободување. Промената на правецот станува симбол на остварената дистанца со СССР и Источниот блок и води кон себепровирање на Југославија како прогресивна земја, а со цел повторно обновување на културните релации со капиталистичкиот свет. Модернизмот, кој во овој период се развива само на запад од Железната завеса, за Југославија станува главна архитектонска одредница. Во таа смисла, прифаќањето на модерната во себе носи силен репрезентативен потенцијал - таа станува државен проект со цел да се нагласи автономниот развој на архитектурата и

уметноста, односно „неврзаната“ позиција во рамки на светот кој засилено се поларизира. Бранот на архитектонски модернизам во Скопје се одликува со додавање на нов обемен архитектонски слој, кој ги негира сите негови претходни слоеви на постојење. Под силно влијание на архитектонската мисла на Ле Корбизје, која влече корени уште од предвоенниот период, ќе се изградат голем број објекти. Но, иако честопати ограничена во изборот на материјали и градежни технологии, архитектурата многу ретко ќе се предаде на екстремниот утилитарен стереотип поврзуван со социјализмот. Во овој период архитектонската продукција во голема мера повторува и адаптира познати модели, но се појавува и значителна количина на градби кои во себе содржат и „истражување“ и иновација.

Третиот период (1963 – 1991 г.) за Република Македонија (во рамки на СФРЈ) е период на интензивен економски развој, а со формирањето на Движењето на неврзаните во Белград во 1961 година – можност за стекнување меѓународен статус и углед кој е непропорционален на нејзината големина. За Скопје, оваа нова позиција на Југославија, на границата помеѓу Истокот и Западот, својот физички израз го наоѓа токму во реконструкцијата на Скопје по катастрофалниот земјотрес во 1963 година, кога градот се интернационализира до претходно

невиден степен. Во годините што следуваат, како резултат на драматични напори поддржани со одлука на Обединетите нации, Скопје ќе стане симбол на светската солидарност и потврда за способноста на Обединетите нации да управуваат со кризи во време на ескалација на Студената војна и судирите меѓу двата светски блока. Во архитектонска смисла, Скопје одеднаш станува лабораторија за меѓународна соработка на архитекти и урбанисти. Координатор на процесот на планирање е Ернест Вајзман (поранешен учесник на ЦИАМ и ученик на Ле Корбизје), додека менаџер на „мастер планот“ е Адолф Циборовски (главен планер на реконструкцијата на Варшава по војната); како консултанти, покрај повеќето локални архитекти и урбанисти, ќе учествуваат и бројни странски експерти (Доксијадис Асосијетс и Полсервис се само дел од нив). Реконструкцијата на центарот на Скопје во 1965 година станува предмет на меѓународен конкурс, на кој првата награда ја добива јапонскиот архитект Кензо Танге. Победничкиот предлог е амбициозен во секоја смисла (архитектонска, симболичка, економска, политичка...), доцномодерен и исклучително „храбар“ во своето просторно мерило. Реализиран само делумно, планот зад себе остава карактеристичен архипелаг од значајни објекти, кои во текот на годините стануваат, како што би ги именувал Алдо Роси, урбани артефакти. Дел од нив се значајна донација од различни земји од двете страни на Железната завеса (своевидна меѓународна архитектонска колекција на дела), а станува збор за плурализам на надворешни архитектонски влијанија кои со еднаков интензитет доаѓаат од традиционалните архитектонски центри, како Франција или САД, но и од скандинавските земји, Бразил, Јапонија... Ваквото „богатство на јазици“ е сосема соодветно за периодот на т.н. „меѓувладеање“, кога станува сосема јасно дека догматизмот на „единствена (модерна) вистина“ е надминат. Значителен број објекти во тоа време се реализирани од страна на реномирани (во тоа време „домашни“) југословенски архитекти, а она што е особено значајно за овој период е фактот дека за прв пат обемен дел од архитектонската продукција е реализиран од страна на македонски архитекти. Иако изградени во релативно кус период од една и пол деценија, современите архитектонски одговори говорат со мноштво различни архитектонски јазици

кои се движат од бескомпромисно вметнување на модерен универзализам во претходното градско ткиво, до различни обиди помалку или повеќе „критично“ во глобалното да се репрезентира локалното (барајќи во архивите на традицијата мотиви како културни/регионални/етнички знаци кои би станале суров материјал за модерна реинтерпретација); од етиката на „искрена“ структура и едноставни материјали како една од дефинициите на брутализмот, до естетиката на храбри, експресивни структурални и скулптурални ефекти во бетон; сè до фрагментирани експресивни форми и архитектура како топографија – предвесник на нешто што допрва ќе следува во светската архитектонска продукција. Ваквото „присвојување“, прилагодување и преработување на меѓународниот модернизам е една од дефинирачките карактеристики на архитектурата на постземјотресно Скопје; обемот на обновата и модернизацијата на градот нужно упатува кон заклучокот дека токму овој период е клучен во формирањето на модерниот карактер на Скопје.

Четвртиот период (1991 - 2014 г.) е најавен со падот на Берлинскиот ѕид во 1989 година, чин кој во симболичка смисла го означи почетокот на транзицијата во поранешните социјалистички држави и почеток на процесот на драматично ремоделирање на градовите во Централна и Источна Европа. Основа за развојот на градот Скопје во постсоцијалистичкиот период е промената на неговото политичко значење. Како последица на колапсот на социјалистичкиот систем Република Македонија се осамостојува, а Скопје го унапредува својот политички статус од републички во државен центар - главен град на независна и суверена држава. Во содејство со предизвиците поврзани со економските и социјалните реструктурирања, оваа политичка промена станува катализатор за динамична и драматична просторна трансформација на градот. По повеќе од дваесет години од започнувањето на овие процеси може да се евидентираат промените и трансформациите и да се согледа на кој начин општествените промени повторно претставуваат основен двигател на архитектонското (пре)обликување на градот. Во услови на постсоцијалистичка транзиција градот Скопје се наоѓа во своевиден вакуум, во своевиден период на меѓувладеање кое најсликовито може да

биде опишано како период во кој „старото изумира, а новото не може да се роди“. Архитектонската продукција за прв пат е генерирана исклучиво од внатре, со фокус исто така кон внатре и главно следи две линии. Првата тенденција покажува обид за следење на глобалните текови во архитектурата (честопати невешто, површно и само на ниво на слика); втората е во насока на напуштање на континуитетот на модерната и придвижување во друга насока – кон историзација на градот. Обете тенденции воведуваат потрага по нови изразни модели и референци, приклонувајќи се главно кон постмодерните дискурси. Од друга страна, во дел од македонската архитектонска продукција во овој период сè уште е присутно силното влијание на модерната архитектура, чие наследство претставува основа за концептуална разработка и современа реинтерпретација во многу истражувачки, конкурсни но и реализирани дела. Важно е да се истакне дека во овој период Република Македонија за првпат се

претставува на глобалната архитектонска сцена, токму преку Биеналето во Венеција, со што всушност започнува и нашето „повидливо“ присуство во процесите на создавање на архитектонската култура на глобално ниво. Во тој контекст вредно е да се истакне дека во 2006 година, проектот „Град на можни светови“ на кураторите Минас Бакалчев и Митко Хаџи Пуља беше спомнат од стручното жири, како што вели рецензијата „заради длабочината и поетиката на размислување за урбаната форма“, токму преку примерот на архитектурата на градот Скопје.

Поаѓајќи од сознанието дека неговиот архитектонски идентитет во голема мера е одреден преку архитектурата изградена во текот на споменатите четири периоди на модернизација во текот на последниот век, веруваме дека преку препознавање, вреднување и избор на карактеристични примери реализирани во

истражуваниот период, соодветно може да биде покажано дека процесот на „впивање“ на архитектонскиот модернизам во Скопје не резултирал со архитектонски амалгам, ниту создал некаква униформна урбана целина. Напротив, овој процес довел до прифаќање на поширок распон на различни стратегии, претпоставки, концепти и модели, директно преземени, прилагодени или креативно реинтерпретирани. Поаѓајќи од претпоставката дека резистентните форми во градот кои ја одржале својата просторна структура се израз на историски прогрес и претставуваат вредност, проектот „Наоди“ е насочен токму кон нивна идентификација, читање, реверднување, како и препознавање на потенцијалот кои овие составни делови на модернистичкиот урбан архипелаг на градот Скопје го поседуваат. Во таа смисла, фактографското, но и креативното толкување на овој период, водено низ критичката анализа на одредени референтни примери, недвосмислено ќе нè наведе на прашањето на дефинирањето на трајните (модернистички) архитектонски вредности. Во еден поширок спектар, стекнатите сознанија би помогнале во градењето на правилен однос кон модерната архитектура, не само во историска туку и во културна смисла.

Во однос на формата (форматот) на претставување на проектот, тоа е сè уште отворено прашање од причина што кураторот Рем Колхас постави, како тој го именува: истражувачки и соработнички (колаборативен) формат на изложба. Во таа смисла, завршната форма на претставување на националните павилјони е производ на соработката на националниот тим со (над)тимот одреден од страна на Колхас, процес кој нашиот тим штотуку го започнува. Без оглед на исходот од оваа соработка, нашите почетни размислувања се движат во насока на претставување на „наодите“ од Скопје преку различни комуникациски алатки (макети, фотографии, цртежи, дијаграми...), кои би биле формализирани во еден единствен објект со висока комплексност – мет(г)а-предмет; можеби една наслоена структура (архисториодермис?!), во рамка на која, покрај наменски направените елементи, ќе се обидеме да „вградиме“ и повеќе вистински артефакти од богатата архива на оригинални прилози (наоди) преку кои биле претставувани идеите за развојот на Скопје.

Бетим Зекири, д-р
Бекир Адеми, д-р
Бесиан Мехмети, д-р

ПЛОШТАДОТ СКЕНДЕРБЕГ - МЕСТО ШТО НУДИ НОВИ МОЖНОСТИ

ДАЛИ МОЖЕ ДА СЕ ЗАЧУВА, РЕГЕНЕРИРА И ВОЕДНО СОЗДАДЕ НОВ ПЕЈЗАЖ НА ПЛОШТАД/ГРАД? ДАЛИ СО РЕВИТАЛИЗАЦИЈА СЕ ПОДРАЗБИРА САМО ПОПЛОЧУВАЊЕ И ПАРТЕРНО РЕШЕНИЕ, ИЛИ СЕ РАБОТИ ЗА ПОКОМПЛЕКСНА ЗАДАЧА ЗА ЗАЖИВУВАЊЕ И ДООФОРМУВАЊЕ НА ПРОСТОРОТ? КАКО ДА СЕ ЗАЧУВА ПОСТОЈНАТА КОНГЛОМЕРАЦИЈА НА ОБЈЕКТИ, А ИСТОВРЕМЕНО ДА СЕ ИНТЕРВЕНИРА НА ПОСТОЈНИТЕ ОБЈЕКТИ ЗА ДА СЕ НАСОЧИ И НАГЛАСИ КАРАКТЕРОТ НА МЕСТОТО? КАКО ДА СЕ ОТКРИЕ ПЛОШТАДОТ СО ЕДЕН ЕДНОСТАВЕН И ЈАСЕН ГЕСТ?

Низа прашања и дилеми кои не поттикнуаа и не насочуваат во целиот процес на обмислување на просторот - плоштадот. Проблематиката за ревитализација и оформување на плоштади главно се однесува на прашања кои се надврзуваат со монументалноста и секојдневието. Дали треба да се претставуваат само монументални идеологии - замаглени фрагменти од минатото? Или пак плоштадот треба да го рефлектира секојдневието, кое долгорочно нема да генерира ново просторно искуство?

Тука не станува збор за избор помеѓу едното и другото. Прашањето е како двете може да се вклопат или стават едното друго. Овој предлог создава нова почетна точка, редефинирање на односот помеѓу ригидноста на изградената средина и трошноста на секојдневниот живот.

Важно е да се сфати дека овој проект, на крајот на краиштата, не е само за зададениот плоштад. Проектот е за Скопје. Плоштадот Скендербег стои помеѓу два различни света; од една страна се развива преплетено органско ткиво на аморфни структури кои се вкоренети длабоко во минатото, а од другата страна се етаблирани конструкти кои создаваат еден современ урбан пејзаж.

Од наша гледна точка, плоштад Скендербег треба да биде место што нуди нови можности; место во кое сите ќе се чувствуваат слободни да го користат просторот, место кое ќе овозможува луѓето да се однесуваат и да се опкружуваат едни со други. Тоа не треба да биде место на комерцијална консумација, туку место каде што луѓето можат да дојдат и заедно да се споредат и да ги споделат

своите интереси и сомнежи. Ако сакаме плоштадот да содржи ваков карактер, треба да настојваме тој да е различен толку колку што и сличен со градот што го опкружува, формално и програмски.

Ансамблот објекти во опкружение на споменикот на Скендербег алудираат на оформен простор, но не и на место. Денес, повеќето објекти во ова опкружение се од јавен интерес. Имајќи предвид дека овие објекти се зачувани структури од различни историски фрагменти, на виделина се појавува импресивното достигнување на нашето градителско наследство; духовно богатство – квалитет од витално значење за градот. Предизвикот е како да се вреднува ова достигнување и да се создаде нова иднина. Во нашиот предлог, ние го поддржуваме ова спонтано присуство, и настојваме да го елаборираме тоа уште повеќе.

Пополнување на просторот на плоштадот со предмети, во обид да се глорифицира минатото за да се разјасни иднината, би бил точен одговор на погрешно прашање. Истрошување и отуѓување на јавниот простор во Скопје станува секојдневието; консумирање на плоштадот за такви цели би било етички и естетски неуспех. Заложбите да се задржи јавниот простор како јавен е клучна цел. Плоштадот треба да биде голема сцена на слободата. Тој треба да биде отворен простор, место на елементарни однесувања: да се разговара, да се поддржува, протестира, игра и да се организира широк спектар на други манифестации и културни настани: концерти, претстави на отворено, модни реви, младински фестивали, лунапаркови...

еден трансформабилен, адаптибилен и совладлив простор.

Во рамките на поширокото разгледување на контекстот и испитување на неговите модалитети, пристапиме кон решение кое е во границите на опфатот зададени со проектната задача и решение кое претставува пошироко поврзување на градското ткиво кое е механички поделено со силната сообраќајница Гоце Делчев.

Според проектната задача и дадените граници на опфат, консеквентно го дефинираме плоштадот Скендербег, со воведување на нови елементи, реинтерпретирање на веќе постојната структура и воведување на ново сценарио на случувања. Поместувањето на паркинзите во подземно ниво резултира со нов слободен простор, кој има потенцијали за динамично користење. Постојните времени објекти, кои се наоѓаат помеѓу споменикот на Скендербег и стоковната куќа Мост, се редефинираат и претставуваат продолжение на платото на плоштадот. Преку амфитеатрални скали, се стигнува до повисоко плато - отворена градска тераса, која овозможува нов тип на неформално собирање и апсорбирање на визуирите на градот. Платото продолжува и над булеварот и тактилно се преплетува до Даут-пашиновиот амам и просторот до објектот на МОБ преку скулптурални скали и рампи. Чипкастиот конструкт – плато се носи на колонада од столбови кои затскриваат отворен трем. Останатиот дел од просторот кој не е директно поврзан со плоштадот е резервиран за шеталиште и зелени површини. Свкупно, се работи за повеќедимензионален зафат со кој се овозможува просторно-визуелна проточност со особено значење за целиот град.

Со оглед на хаотичниот и неформален карактер на контекстот, еден едноставен и јасен гест би имал силно влијание при оформувањето на плоштадот. Отвореноста на таква јасна и едноставна форма ќе ги изнесе на преден план квалитетите на нематеријалното – светлина, сенка, рефлексија, звуци, налетот на ветрот... „Мозаик на отворени простори“, кој ќе служи како нов слој на постојниот сет на историски слоеви, врзивно ткиво на минатото и сегашноста. Еден сет на помали плоштади кои оформуваат една целина. Овој пристап овозможува изведбата да се одвива фазно.

Сепак, пред сè, плоштадот треба да биде достапен за сите. Треба да им служи на граѓаните. Треба да е поврзан со градот. Треба да има јасно дефинирана хиерархија на колски и пешачки сообраќај. Очигледно, нашиот предлог прекинува присуство на автомобили на површина, и создава пешачки плоштад со развиена подземна инфраструктура. Станици од јавниот превоз се поттикнуваат да се дислоцираат во близина на плоштадот.

Присуството на природна вегетација служи како посредник помеѓу монументалното и секојдневното – меѓупростор на плоштадот. Се обидуваат да преговараат помеѓу метежот на градот и отвореноста на просторот; простор/ меѓупростор повлечен кон себе. Овие особености на плоштад Скендербег ќе им овозможат на граѓаните да се повлечат од својот град, а сепак да останат во срцето на градот; тој ќе нуди простор да се погледне назад кон градот, и како последица, тој ќе овозможува луѓето да го живеат градот.

ОБУКИ И ПОЛАГАЊЕ ИСПИТИ ЗА ЕНЕРГЕТСКИ КОНТРОЛОРИ

Во изминативе неколку години во јавноста, државните органи, локалните власти и научните и инженерски кругови, актуелна е темата на Енергетска ефикасност во сите сегменти на општеството. Прашањето на енергетската ефикасност во објектите особено добива на значење по донесувањето на правната регулатива која ќе влијае на изградбата на објектите, видовите енергија кои ќе се употребуваат, системите за греење, климатизација и вентилација, осветлувањето и сите аспекти кои ќе влијаат на оценувањето на објектот.

Во таа насока, Агенцијата за енергетика на Република Македонија, распиша оглас за Спроведување Обуки и полагање испити за енергетски контролори.

Во согласност со Јавниот повик бр.1/2013 од 06.12.2013 година, кој го распиша Агенцијата за енергетика за избор на правни лица за спроведување на обуки и полагање на испити за енергетски контролори, Агенцијата за Енергетика

на Република Македонија донесе Решение за избор на правни лица за спроведување на обуки и полагање испити за енергетски контролори.

На повикот избрани правни лица се:

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Машински факултет и

Лице за контакт за обуките:

доц. д-р Даме Димитровски

www.mf.edu.mk

e-mail: obukiee@mf.edu.mk,

dame.dimitrovski@mf.edu.mk,

или на **078 718175** во работно време,

доц.д-р Даме Димитровски

Универзитет „Св. Климент Охридски“ – Технички факултет, Битола.

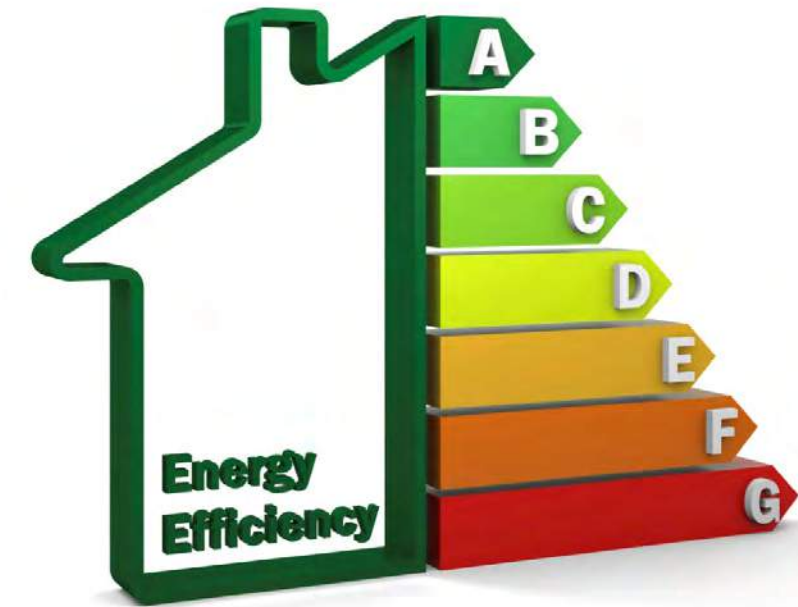
Лице за контакт за обуките:

e-mail: vangelce.mitrevski@uklo.edu.mk,

vladimir.mijakovski@tfb.uklo.edu.mk.

или на **070 207 299** во работно време

проф.д-р Вангелче Митревски

Првите обуките почнуваат од 1. Март 2014 година, а пријавувањето на кандидати за првиот циклус обуки се врши до **27 февруари 2014.**

Пријавувањето за следните обуки може да се одвива и по 27 февруари континуирано.

Согласно Правилникот за енергетска контрола:

- 1) Физичкото лице кое е заинтересирано да добие овластување за енергетски контролор до Агенцијата поднесува барање за издавање овластување за енергетски контролор во хартиена или електронска форма.
- 2) Кон барањето, физичкото лице приложува и докази за:
 - Завршено високо образование од техничка насока
 - Работно искуство во структурата на работи на проектирање, надзор и одржување на градежни објекти, испитување на енергетски или процесни постројки, вршење на енергетски контроли или други енергетски услуги или работа на стручни или научни дејности од областа на енергетиката
 - Положен сртучен испит за енергетски контролор

Предмет на енергетска контрола според Член 2 од Правилникот

Со енергетската контрола се утврдува ефикасноста при користење на енергијата, како и можностите за намалување на потрошувачката на енергија и остварување на заштеди.

Предмет на контрола се згради и градежни единици со сите помошни постројки и опрема, вклучувајќи и системи за греење и климатизација, како и индустриски процеси кои се одвиваат во нив. Енергетска контрола особено се спроведува на следниве елементи и системи:

- 1) Елементи од обвивката на зградата или градежната единица
- 2) Системот за производство на топлинска енергија,
- 3) Системот за производство на енергија за ладење,
- 4) Системот за дистрибуција на топлинска енергија, вода, пара и воздух,
- 5) Системот за вентилација и климатизација,
- 6) Системот за снабдување со електрична енергија,
- 7) Системот за компримиран воздух,
- 8) Електромоторните погони,
- 9) Системот за електрично осветлување,
- 10) Останати потрошувачи на електрична енергија,
- 11) Системот за подготовка на санитарна топла вода и тн.

Според Член 6

Лицата од јавниот сектор треба да обезбедат енергетска контрола на зградата најмалку еднаш во период од три години, сметајќи го денот на доставување на последниот извештај за енергетска контрола.

На обучувачите и кандидатите за енергетски контролори им посакуваме успешна и плодна работа.

ЕВРОПСКАТА СТАНДАРДИЗАЦИЈА ЗА „ПАМЕТНИ ГРАДОВИ“

ДА СЕ СОЗДАДЕ СЕОПФАТНА РАМКА И ПРОГРАМА НА СТАНДАРДИ ЗА „ПАМЕТНИ ГРАДОВИ“ Е ДОСЛЕДЕН И ПРИФАТЛИВ ОДГОВОР НА ПРЕДИЗВИКОТ ЗА ИНОВАТИВНА УРБАНА ТРАНСФОРМАЦИЈА

Подготвила: С. Черепналковска

Градовите се движечката сила во создавањето на економскиот и општествениот развој на Европа. Имајќи предвид дека 85% од населението до 2050 година ќе живее во градовите, како и потребите да се исполнат целите на јавната политика во време на буџетски ограничувања, тогаш приоритетен општествен предизвик претставува одржлив и паметен развој на градовите и заедниците. Воведувањето на интегрирани, сеопфатни, одржливи решенија за паметни градови во областа на енергетиката, транспортот, мобилноста, инфраструктурата и информациските и комуникациските технологии (ИКТ), ќе помогне да се достигнат целите на „ЕУ 20/20/20 за енергија и клима“ и ќе се даде поддршка европските градови да станат глобално конкурентни. Пакетот „клима и енергија“ е збир на обврзувачки закони чија цел е да обезбеди Европската Унија да ги исполнува своите амбиции за климатски и енергетски цели за 2020 година. Овие цели се познати како „20-20-20“ цели.

За глобално конкурентни европски градови потребен е сеопфатен интегриран пристап на: стандардизацијата, споделување на податоци и знаења, потврдување на нови бизниси и финансиски модели, повторливост на системи и решенија, прифаќање на корисниците и ангажман на повеќе заинтересирани страни и меѓу-секторска стратегија на јавно-приватни партнерства.

УЛОГАТА НА СТАНДАРДИЗАЦИЈАТА

Потребен е системски пристап кон стандардизацијата, за да се овозможи развој на технологии и процеси за „паметни градови“ кои ќе резултираат во комерцијално мерливи и повторливи решенија со висок пазарен потенцијал и искористеност во различни сектори. Интеграцијата, усогласувањето, одржливоста, интероперабилноста, намалувањето на трошоците и искористеност од страна на пазарот на идентификуваните решенија, може да се постигне преку стандардизацијата.

Во еден од претходните броеви на Пресинг е изнесено дека координативното тело на CEN-CENELEC „Паметни и одржливи градови и заедници“ - (SSCC-CG), е место за давање совети на европските интереси и потреби, а кои се однесуваат на стандардизацијата на паметни и одржливи градови и заедници. Ова тело нема да развива стандарди, туку ќе ги известува работните тела на CEN-CENELEC за релевантните меѓународни, европски и национални иницијативи; ќе воспостави работни односи со сите заинтересирани и засегнати страни; ќе решава теми и прашања од областа на паметни и одржливи градови и заедници.